

GİRİŞ

1. *Bilimsel açıklama uğraşının kendi evrim süreci içinde yaşadığı iki büyük sıçrama nedir?*

Cevap: Bilimsel açıklama uğraşı, kendi evrim süreci içinde iki büyük sıçrama yaşadı:

- İlki, görünür doğanın, makine modeline benzer biçimde, “mekanik ilişkilere” dayalı olarak işlediğine ilişkin Newtongil Paradigma olarak şekillendi.
- İkincisi ise, görünmez doğanın, örneğin atom altındaki parçacık ilişkilerinin dinamik ve çoklu etkileşim içinde açıklamasını getiren yeni bir yaklaşım olarak 20. yüzyılın ilk çeyreğinde şekillendi.

Bu iki gelişme bilimde iki büyük devrimdir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde düşünsel olarak şekillenen ve bilimde ikinci büyük devrim olan kuantum yaklaşımı ise; süreç içinde yarattığı teknolojilerle, aynı yüzyılın son çeyreğinde insanlığı ve toplumları Bilgi Toplumu (Knowledge Society) olma sürecine yönlendirdi.

2. *Ekonomi sosyolojisi nedir?*

Cevap: *Ekonomi sosyolojisi*; ekonomik olay, olgu ve ekonomik çıkarları, teknolojik öze dayalı sosyal örgütlenme ve ilişkiler ağı içinde ele alan bir bilimdir. Zira, ekonomik olay ve çıkar ilişkileri ile sosyal ilişkilerin oluştuğu ortamın şekillenmesi, döneminin teknolojik süreçleri ile yakından ilgilidir.

EKONOMİ SOSYOLOJİSİNİN KONUSU

3. *Ekonomi sosyolojisinin incelediği konular nelerdir?*

Cevap: Bilim dalının kurucuları olan Weber ve Durkheim, bu bilim dalının konusunu, “sosyolojik bakış açılarının ekonomik olgulara uygulanması” olarak görürler. Başka bir deyimle, sosyolojinin model, bakış açısı, değişken ve tercihlerinin; kıt mal ve hizmetlerin üretim, alışveriş (piyasa), bölüşüm ve tüketim faaliyetlerinin açıklamasında kullanılmasıdır. Sosyolojinin bakış açısı, toplumsal ilişki ve aktivitelere odaklanır. Bu nedenle, ekonomi sosyolojisinin analizlerinde, ekonomik faaliyet sürecindeki insanlar, sosyal gruplar, sosyal kurum ve yapılar ile sosyal değer, norm ve yaptırımların etkileşimi öne çıkar. Ekonomi Sosyolojisinin 1980 sonrası gelişiminde ise, sosyal ağlar (social networks), cinsiyet farklılıkları (kadın-erkek eşitliği / eşitsizliği) ve kültürel ortam ile ekonomik faaliyetin küreselleşmesi ağırlık kazanan yeni konular oldu.

4. *Temel teknolojik süreç ve sosyal örgütlenme ilişkileri içinde ortaya çıkan ekonomik faaliyetin temel özellikleri nelerdir?*

Cevap: İlgili ekonomik faaliyetin temel özellikleri şunlardır:

- Ekonomik faaliyetin gerçekleşme biçimi insan-insan ilişkisine dayanır.

- Her ekonomik faaliyet, bir sosyal ilişki ve örgütlenme biçimi olarak yansır.
- Her ekonomik faaliyetin teknolojik temeli, doğaya egemen olma uğraşındaki insan ilişkilerini, yani insan-doğa ilişkisini yansıtır.

İKİ AYRI BİLİM DALI: GELENEKSEL EKONOMİ VE EKONOMİ SOSYOLOJİSİ

5. *Geleneksel ekonomi, ekonomi sosyolojisinden hangi konularda ayrılır?*

Cevap: İlgili konular şunlardır:

- Ekonomi teorisi, konuları kısmi açılardan ele alır ve gerçek bütünü kapsamaz.
- Ekonomik modeller, gerçek olayları tasvir etmekte ve açıklamada yetersizdir.
- Ekonomi teorisinin kısmi bilimsel bulguları, pratik sorunların çözümü için yetersizdir.

6. *Ekonomi sosyolojisi konularını nasıl inceler?*

Cevap: Ekonomi sosyolojisi konularını düşünsel-soyut-modeller olarak incelemeyi; aksine gözlenen (empirik) olguları bizzat inceleme konusu yapar. Ekonomi teorisinin, soyut ve basite indirgenmiş düşünsel modellerinden, pratik sorunların çözümü için yeterli bilgi elde edilemeyince, bu bilimsel temelleri baz alan ekonomi politikaları da başarısız kalır. Örneğin, enflasyon ve işsizlik sorunu karşısında çoğu kez çaresiz ve çözümsüz kalınıyor. İşte bu noktada, ekonomi sosyolojisinin görevi, ekonomik olayları, ortaya çıktığı toplumsal süreç ve burada oluşan kurumsal yapı ve kalıplar içinde, ekonomik ve toplumsal alanların oluşturduğu karşılıklı ilişki ve sistem bütünselliği içinde araştırmaktır. Ekonomi sosyolojisi bu amaçla, sosyolojik araştırmaların kullandığı nitel ve nicel araştırma yöntemleri ile dil sistemini kullanarak analizlerini gerçekleştirir. Ekonomi biliminin konusunu oluşturan işletme ve diğer kurumlar nasıl sosyolojinin ilgi alanına giriyorsa; genel sosyolojinin konusunu oluşturan sosyal tabaka, sınıf, insan davranışları ve boş zaman gibi konular da ekonominin alanına girer. Ekonomi sosyolojisi, böylece genel sosyolojinin bilimsel bulgularına ihtiyaç duyar.

7. *Geleneksel ekonomi ile ekonomi sosyolojisi arasındaki ilişkiyi açıklayan görüşler nelerdir?*

Cevap: İlgili görüşler şunlardır:

- Ekonomi, sosyolojinin, dolayısıyla ekonomi sosyolojisinin bir alt dalıdır.
- Ekonomi sosyolojisi, ekonomi bilimi için yardımcıdır; yani ekonominin bir alt dalıdır.
- Ekonomi sosyolojisi, bağımsız bir bilim dalıdır.

8. *Geleneksel ekonomi ile ekonomi sosyolojisi hakkındaki görüş farklılıkları nelerdir?*

Cevap: Werner Sombart, Gerhard Weiser, Talcott Parsons ve Hans Albert gibi ekonomik alanı sosyal alanın bir parçası ve ekonomik araştırmaları da Genel Sosyoloji Biliminin bir alt dalı veya reel oluşumu olarak gördüler.

Bu yazarlara göre, her ekonomik olay aynı zamanda sosyal bir olaydır. Kendi başına ekonomik bir olay yoktur. Ancak, sosyal olayın ekonomik yönleri vardır. Aksine Gottfreid Eisermann, Joseph A. Schumpeter ve Woldemar Koch gibi bazı yazarlar ise ekonomi sosyolojisini, ekonomi bilimine yardımcı olan, onun bir alt dalı konumundaki bir bilim dalı olarak gördüler. Ekonomi sosyolojisi, ekonomi teorilerinin geliştirilmesi için veri sağlayan yardımcı bir bilim dalı olabilir. Bu ayrım konusunda, Leopold von Wiese ekonomi teorisini, insan-eşya ilişkisiyle; buna karşın ekonomi sosyolojisini insan-insan ilişkisiyle, özellikle de ekonomik yaşamını kazanma uğraşı içindeki insanlar arasındaki ilişkiler ile ilgili bir bilim dalı olarak görür. Ancak F. Fürstenberg'e göre, bu ayrım zorunlu değildir. Zira ekonomik alanda ortaya çıkan insan eşya ilişkisinin de bir sosyal boyutu vardır ve bu sosyal boyutu da ekonomi sosyolojisinin konusu olarak görmek gerekir. Bu görüşlere karşın, çok geçmeden ekonomi sosyolojisinin, ekonomi ve sosyolojiden ayrı, kendine özgü (sui generis) bağımsız bir bilim dalı olduğu ileri sürüldü ve kabul gördü. Zira ekonomik yaşamın sosyal ve toplumsal yönüyle birlikte analizi bu bilim dalını doğurdu. Neil J. Smelser, Friedrich Füresterberg, Anton Burghardt ve Granovetter gibi yazarlar bu görüştedir.

9. Ekonomi bilimi ve ekonomi sosyolojisi arasındaki farklılıklar nelerdir?

Cevap: İlgili farklılıklar şunlardır:

- Bu iki bilim dalının karar birimleri (aktörler) farklıdır. Ekonomi biliminin çıkış noktası, birey ve bireyciliktir. Ekonomi sosyolojisi ise; sosyal grup, kurum ve sosyal yapıyı merkezi unsur olarak ele alır. Ekonomi bilimi "metodolojik bireyciliği (methodological individualism) temel alırken; ekonomi sosyolojisinin bireyi, sosyal bütünü oluşturan interaktif etkileşimin bir parçasıdır.
- Ekonomik faaliyetin tanım ve içeriği farklıdır. Geleneksel ekonomide karar birimlerinin tercihleri yalnızca ekonomik çıkarlarını maksimize etmeye yönelik, rasyonel davranışlar olarak ele alınır. Sosyolojik bakış açısından insanların ekonomik tercihlerinin, rasyonel, geleneksel, duygusal ve değer sistemlerine dayalı motiflerden kaynaklanır.
- İki bilim dalının ekonomik faaliyetlere ilişkin kısıt ve kriterleri farklıdır. Geleneksel ekonominin analizlerindeki davranışlar, veri teknolojik düzeydeki kıt kaynak ve tüketici zevkleri ile sınırlı bir ortamda, bireysel kar ve fayda maksimizasyonuna yöneliktir. Sosyolojik analizlerde, bireysel davranışlar birbirini etkilediği gibi, farklı sosyal grup ve kurumsal yapılarda farklı davranışlar ortaya çıkar.
- Her iki bilim dalında ekonominin toplum bütünü içindeki algılanışı farklıdır. Geleneksel ekonomide, "ekonomik olgu" pazardaki alış-veriş

ilişkisi ile sınırlıdır. Buna karşın, ekonomi sosyolojisinde bütün bu olgular, ekonomik süreç, toplumsal bütünün organik bir parçası olarak ele alınır.

- İki bilim dalında analiz amaçları farklıdır. Ekonomistler aşırı soyutlamalara dayalı, empirik içeriği olmayan formel (şekli) modeller geliştirme amacındadır.

10. Ekonomi sosyolojisinin geleneksel ekonomiden en büyük farkı nedir?

Cevap: Geleneksel ekonomi teorisinin aksine, ekonomi sosyolojisinin araştırma konusu, güncel yaşamda fiilen ortaya çıkan, gözlenen (empirik) ekonomik olay ve süreçleri, sosyal ilişkiler, yani toplumsal boyut içinde incelemektedir.

11. Geleneksel ekonomi ve ekonomi sosyolojisinin açıkladığı bağımlı ve bağımsız değişkenler nelerdir?

Cevap: Geleneksel ekonomide, malların üretim, bölüşüm, dağıtım ve tüketimine ilişkin miktar ve fiyatları (örneğin, mal fiyatları, üretim miktarları ve ücret düzeyleri) bağımlı, yani açıklanan değişkenlerdir. Burada malların arz, talep ve üretim miktarları ile fiyatların açıklanması öncelikli konudur. Ekonomi sosyolojisinde ise üretim, bölüşüm ve tüketim süreci içinde bulunan insanların gösterdikleri davranış ve davranışlardaki değişimler, örneğin girişimci, işçi ve tüketici davranışları açıklanan değişkenlerdir. Burada, ekonomik süreç içindeki aktörlerin davranışlarının açıklanması öncelikli konudur.

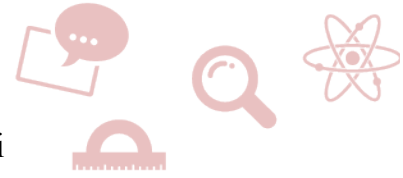
Geleneksel ekonomide, piyasa ilişkileri ve piyasa yapıları (tam rekabet, monopol ve oligopol gibi) bağımsız değişkenlerdir. Bunların belirlediği ilişki içinde arz ve talep miktarları ve üretim miktarları belirlenir. Ekonomi sosyolojisinde ise, psikolojik, kültürel ve sosyal yapı ve ortamlar bağımsız değişkenlerdir.

12. Ekonomi sosyolojisinde değişkenler arasındaki ilişkiler nasıl ortaya konulur?

Cevap: Ekonomi sosyolojisinde değişkenler arasındaki ilişkiler, genel geçerliliği olan yasalar şeklinde değil; empirik olay ve gözlemlerle yanlışlanmaya açık, kısmi ve geçici açıklama değeri olan tezler olarak ortaya konulur.

13. Ekonomi sosyolojisinde bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler neden soyut-mekanik modeller kurmaya uygun değildir?

Cevap: Ekonomi sosyolojisinde, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler, geleneksel ekonomide olduğu gibi soyut-mekanik modeller kurmaya her zaman uygun değildir. Toplumsal yaşamın karmaşık yapısı içinde yapılan analizler daha çok davranış tipolojileri oluşturma ve sınıflandırma (taxonomi) aşamasında kalır. Bu nedenle ekonomi sosyolojisinde değişkenler arasındaki ilişkiler genel geçerliliği olan yasalar şeklinde değil; empirik olay ve gözlemlerle yanlışlanmaya açık, kısmi ve geçici açıklama değeri olan tezler olarak ortaya konulur. Sosyo - ekonomik modeller oluşturulsa bile, bunlar sosyal ve empirik içerikli olarak kurulur.

14. Ekonomi sosyolojisinde tarihi-bireysel yaklaşımı nasıl açıklanabilir?

Cevap: Bir kez karşılaşılan tarihi olay, bütün yönleriyle birlikte ele alınırken, genel yasalar değil geçici ve kısmi hipotezler ileri sürülür. Ancak bu yaklaşımda da, gözlenen sosyal gerçekten uzaklaşmayacak düzeyde de olsa bir indirgemeci ve soyutlamacı tutuma yer verilir. Burada bir kere gözlenen bireysel olay analiz konusu olduğu için, bu yöntem de aynı zamanda tarihi-bireysel bir yaklaşım olarak ortaya çıkar. Burada karıştırılmaması gereken nokta şudur: İndirgemeci yaklaşımın metodsallık bireyciliği, bir bireysel davranıştan (rasyonel davranan bir insandan) yola çıkarak oluşturulur. Sosyolojik yaklaşımın tarihi bireyciliği, bir kere gözlenen bir olaydan (bireysel olaydan) kaynaklanır. Bu iki yaklaşımın karıştırılmaması gerekir.

15. Ekonomi sosyolojisini genel sosyolojiden ayıran nokta nedir?

Cevap: *Ekonomi sosyolojisi*, ekonomik faaliyetin toplumsal temelleri ile toplumsal yaşamın ekonomik temellerinin açıklamasını vermeye çalışan bağımsız bir bilim dalıdır. Ekonomi sosyolojisi, sosyolojinin yöntem ve yaklaşımlarını ekonomiye; yani üretim, bölüşüm, mübadele ve tüketim alanlarına uygular. Böylece ekonomi sosyolojisini genel sosyolojiden ayıran nokta kullandıkları araştırma yöntemleri değil, özel ilgi alanlarıdır.

EKONOMİ SOSYOLOJİSİNİN TEMEL METODOLOJİK SORULARI

16. Ekonomi sosyolojisinde kullanılan metodolojik unsurlar, her iki alandan yansıyan etkilerin özelliklerini taşır. Bu konu ile ilgili sorunlar nelerdir?

Cevap: İlgili sorunlar şunlardır:

- Toplumsal bütün farklı düzeylerde analiz edilebilir,
- Araştırmalar, statik ve dinamik analizler şeklinde yapılabilir,
- Analiz araçları olarak modeller ve tipolojik sınıflamalar yapılabilir,
- Ekonomi sosyolojisinde aksiyomatik yöntem kullanılabilir ve
- Ekonomi sosyolojisinde, bilimsel yasa ve kurallar mutlaklık içermez.

17. Ekonomi sosyolojisinin analiz düzeyleri nelerdir?

Cevap: İlgili düzeyler şunlardır:

- Bireysel (kişisel) düzey,
- Etkileşim düzeyi,
- Örgütsel düzey,
- Kurumsal düzey,
- Toplumsal düzey,
- Küresel düzey.

18. Ekonomi sosyolojisinde statik ve dinamik analizler nedir?

Cevap: Ekonomi sosyolojisi konularını ele alırken, konuya ya *statik* ya da *dinamik* açıdan bakar. Sosyo-

ekonomik analizlerin (diğer yönleri yanında) iki temel yönü *statik* ve *dinamik* yönleridir. Ancak statik ve dinamik hem bir olgu, hem de bir analiz yöntemi olarak ortaya çıkar. Bir olgu olarak gördüğümüzde sosyo-ekonomik olay ve durum, zaman içinde bir değişme göstermiyorsa veya ilgili büyüklükler zaman akışı içinde hep aynı değerleri alıyorsa statik bir olgu ve durum vardır. Aksine zaman içinde değişiyor ve farklı değerler alıyorsa dinamik bir durum söz konusudur. Analiz yöntemi olarak gördüğümüzde, statik analiz, zaman boyutu dikkate alınmadan, sosyo-ekonomik olgunun belli bir andaki durumunu analiz eder. Dinamik analizde ise, olayların zaman içindeki akışı, yani süreç inceleme konusu olur.

19. Ekonomi sosyolojisindeki modeller nelerdir?

Cevap: Ekonomi sosyolojisine ilişkin araştırmalarda değişik araçlardan yararlanılır ve araştırma sonuçları bunlara göre ortaya konur. Modeller de bu araçlardan birisidir. Ancak modellerin oluşturulamadığı durumlarda tipolojik sınıflandırmalara gidilir. Modeller belli bir gerçeğin basite indirgenerek amaca uygun biçimde kurgulanmış biçimdir. Modeller, gerçeğin daha basit bir biçimde yeniden kurularak yorumlanması ve anlaşılmasına hizmet eden araçlardır. Reel modeller, sosyo-ekonomik gerçeğin, belli bir ölçekte küçültülerek yeniden kurgulanmış biçimdir. Model yapısının gerçek olaya uygunluğu, modelin testi ile sağlanacağı için, yanlışlamaya açık olarak kurgulanması gerekir. İdeal-düşünsel modeller ise, belli bir gerçeğe yaklaşabilmek için temsili olarak kurulmuş modellerdir. Modeller, kullandığı analiz tekniğine göre statik veya dinamik olabilirler. Statik modelde yer alan bütün değişkenler aynı dönem ve tarihe ilişkindir. Dinamik modelde yer alan değişkenlerden bazıları farklı döneme ilişkindir ve belli değişkenlerin zaman içindeki akışını ortaya koyarlar.

20. Ekonomi sosyolojisindeki yasalar ve kurallar nelerdir?

Cevap: Teorik ekonominin yasaları, doğal bilimlerin mekanik yasaları gibi, zaman ve mekânla sınırlı olmayıp, her zaman ve her yerde geçerli genel yasalar olarak ifade edilirler. Bu sayede, bir ekonomik yasa, değişmez bir durum olarak, geleceğin öngörülmesinde kullanılır. Ancak sosyo-ekonomik sürece ilişkin yasalar, doğal mekanik yasalar gibi bir içeriğe sahip olamaz. Sosyo-ekonomik davranış yasaları, ekonomik sürecin doğal mekanik yasalarının ortaya koyduğu belirginlik içinde değildir ve ona uygun olarak çalışmaz. Bu sonuç, insan doğasından kaynaklandığı kadar, zaman ve mekân boyutlarının getirdiği farklılıklardan da kaynaklanır. Her bilimsel araştırma ancak belli bir zamanda ve belli bir mekânda gerçekleşir. Ayrıca sosyal yaşam dinamik bir süreç olduğu için, sürekli yeni değişkenler gündeme gelir ve eskileri önemini kaybeder.

EKONOMİ SOSYOLOJİSİ GELENEĞİ

21. Ekonomi sosyolojisinde liberal ve sosyalist akım nasıl açıklanabilir?

Cevap: Liberal akım, piyasa sisteminin unsurlarını veri olarak alıp, bundan sapan gelişmeleri düzeltmeye çalışır.

Sosyalist akım ise, toplumsal sorunların nedenini endüstri toplumunun yapısında aradı ve farklı bir yapılanma istedi. Sosyal muhafazakâr görüş ise, geleneksel toplum düzeni düşüncesine bağlı kaldı. Endüstri toplumunun sorunlarını toplumsal koşulların değişmesinin bir sonucu olarak değil, her zaman mutlak olan ahlak kurallarının bozulmasının bir sonucu olarak değerlendirdi.

22. Schumpeter'in ekonomi sosyolojisine önemli katkıları nelerdir?

Cevap: Schumpeter'in ekonomi sosyolojisine üç önemli katkısı şunlardır:

- Sosyologlar, sosyal sınıfları bir yaşam gerçeği olarak görür. Ekonomistler ise “şekli (formel) kategori” olarak görür. Oysa Schumpeter sosyolojik yaklaşımı benimseyerek girişimci sınıf analizini, burjuvazinin yükseliş ve çöküşüyle açıklar.
- Schumpeter'in emperyalizmin doğasına (1919) ilişkin görüşü, onu kapitalizm öncesi ve kapitalizmden çok feodalizm kalıntısı irrasyonel bir düzen olarak yıkılmaya mahkûm görmesi şeklindedir.
- “Vergi Devletinin Krizi” (1918) adlı kitabı ise Maliye Sosyolojisi dolayısı ile ekonomi sosyolojisine önemli bir katkı olup; devletin finansal gücünü onun ayrıcalıklı pozisyonuna dayalı faaliyetler olarak analiz eder.

EKONOMİ SOSYOLOJİSİNİN BUGÜNÜ

23. Granovetter'in ekonomik faaliyet tanımı nasıl açıklanabilir?

Cevap: Granovetter'e göre, “ekonomik faaliyetler, sosyal yapı ve ilişkiler içinde zaten sıkıca yurtlanmış (yani yerleşik veya gömülü = embeddedness) biçimde yer alır”. Yazara göre ekonomik faaliyetler süregelen sosyal ilişkiler içinde yurtlanmış (yerleşik) olarak içerilir. Bu yurtlanmayı sağlayan ağ-sistemidir (netwok). Bu nedenle, “yurtlanmışlık” konseptinin merkezi unsuru “sosyal ilişki ağları”dır.

ORGANİZASYON VE FİRMA TEORİSİNİN KATKILARI

24. Ekonomik faaliyetlerin açıklanmasında yenilenen alanlar nelerdir?

Cevap: Yeni ekonomi sosyolojisinin, firma ve organizasyon teorisine getirdiği yeni boyut yenilenmenin bir diğer kaynağı oldu. Ekonomik faaliyetlerin açıklanmasında, firma yapısı, firmanın işbirliği bağlantıları ile firma içi ve firmanın çevresi ile olan etkileşim ağının analizlere dahil edilmesi yenilenen alanlarının başında geliyor.

KÜLTÜREL SOSYOLOJİNİN KATKISI

25. Kültürün yapıcı ve düzenleyici yönleri nelerdir?

Cevap: Düzenleyici kültür olarak norm, değer ve yerleşik kültürel alışkanlıkları gündeme getirirken; Yapıcı kültür

olarak, kültürel kategoriler, amaca yönelik bilinçli faaliyetler ve yazılı kültür gibi konular gündeme getirildi.

ALAN TEORİSİNİN KATKILARI

26. Bourdieu yaklaşımının temel analiz araçları nelerdir?

Cevap: Bourdieu yaklaşımının dört temel analiz aracı;

- Alan,
- Sermaye,
- Alışkanlık ve
- Çıkardır.

GİRİŞ

1. *Ekonomi sosyolojisi yaklaşımlarının ortak yönü nedir?*

Cevap: Yaklaşımların hepsinde ortak yön, toplum ve ekonominin tarihsel süreç içinde oluşturduğu yapı ve sistemler ile bunların belirlediği ortam içindeki işleyişi konu almalarıdır.

TOPLUMSAL BÜTÜNÜ OLUŞTURAN AĞLARDA ÇOKLU ETKİLEŞİM

2. *Toplumsal bütün nasıl bir sistemdir?*

Cevap: Toplumsal bütün, sosyal sistem yanında, teknolojik, ekonomik, politik ve kültürel sistemleri de kendi bünyesinde birlikte içermekte olup; kapalı değil, açık ve entegre bir sistemdir.

3. *Toplumsal bütün yaklaşımını kendinden önceki yaklaşımlardan ayıran nedenler nelerdir?*

Cevap: Parsonsçu gelenekte, *ekonomik, politik, sosyal ve kültürel alt sistemler* sırasıyla;

- Uyum (Adaptation),
- Amaç gerçekleştirme (Goal attainment),
- Bütünleşmek (Integration) ile
- Norm ve davranış kalıplarının korunması (Latent-pattern-maintenance) *AGIL* şeması olarak dörtlü ayırım vardır.

Alan teorisi, belli bir tarihsel dönemdeki, belli bir olguyu sosyografik olarak kavrayan olgusal ortamı ele alıp konuyu zaman ve mekân boyutları açısından soyutlamakta olup analizi bir bakıma yerel kurumlaşma ve yapılanmaya indirir. Granovetter'in yaklaşımında sadece, çıkara dayalı ekonomik faaliyetler sosyal ilişki ağları içinde yurtlandığı için; ekonomik faaliyet içindeki insan davranışlarında gözlenen duygusal, geleneksel ve değer sistemlerine dayalı motivasyon tipleri ihmal edilir ve bu yüzden genişlemeye ihtiyacı vardır.

4. *Toplumsal sistemdeki yapılanmalar hangi sistemleri içermektedir?*

Cevap: Ağ bütününde yer alan sistemler, Zaman boyutundaki tarihsel birikimlerle çeşitlenmiş yapılanmalar Sistem ve yapıların birlikte oluşturduğu bütünün çok etkileşim ilişkisi içindeki dinamik akış ve işleyişlere dayalı süreçler ile süreç içindeki her türlü etkileşimler dikkate alınır.

5. *Granovetter'in yaklaşımı nasıl açıklanabilir?*

Cevap: Granovetter'in yaklaşımında sadece, çıkara dayalı ekonomik faaliyetler sosyal ilişki ağları içinde yurtlandığı için; ekonomik faaliyet içindeki insan davranışlarında gözlenen duygusal, geleneksel ve değer sistemlerine dayalı motivasyon tipleri ihmal edilir ve bu yüzden genişlemeye ihtiyacı vardır. Toplumsal bütün, birbiriyle organik olarak bütünleşmiş ve birbiri içinde organik olarak yurtlanmış sistemler olarak görülüyor. Ayrıca toplumsal bütünün beşinci ve merkezi unsuru olarak teknolojik sistemler yer alıyor. Toplumsal bütünün

işleyişi, organik ve dinamik ilişki olarak insan bünyesini oluşturan sistemlere benzetilebilir.

KARMAŞIK BÜTÜNLER İÇİN ENTEGRE SİSTEM ANALİZİ

6. *Sistem ne demektir?*

Cevap: Sistem hem bir analiz yöntemi hem de bir olgudur. Sistem karmaşık bir bütünü, birbirleriyle bağlantılı sistem unsurlarına ayırarak inceleme konusu yapar.

7. *Sistem analizinin bileşenleri nelerdir?*

Cevap: Sistem analizinin bileşenleri;

- Sistem bütünü,
- Sistem unsurları (elemanları),
- Unsurlararası bağlantılar (ilişkiler),
- Açık sistem olarak çevre ile ilişkileri ve
- Sistemin davranışlarını içerir.

8. *Sistemin amaçları nelerdir?*

Cevap: *Sistem amaçları;* biyolojik sistemlerin aksine, sosyal sistemlerin amaçları vardır. Amaçlar, sistemlerin varoluş gerekçeleridir. Bu nedenle ilk olarak ortaya konulması gereken, sistemin amaçlarıdır. Ancak bu yapıldıktan sonra sistemin yeterliliği veya yetersizliği belirlediği amaçlar açısından değerlendirilebilir. Zira sistemin amaçları arasında yer almayan bir olgu hakkında bu sistemin sorgulanması iç tutarlılık açısından sorun yaratır. Çünkü sistemin yeterliliği amaçların gerçekleşme derecesiyle ölçülür.

9. *Sistem unsurları nelerdir?*

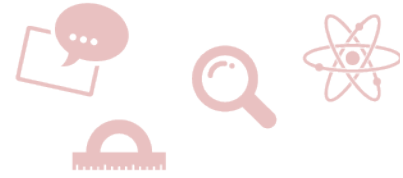
Cevap: Sistem unsurları, sistemi oluşturan temel yapı taşlarıdır. *Sistem unsurları* çeşit, sayı ve işlev açısından ele alınabilir. Sistemin içerdiği unsurların kendi arasında gösterdiği uyum, yani içsel tutarlılık ölçüsünde, sistemin amaçlarını gerçekleştirme ve etkin olma şansı vardır. İçsel tutarlılık, sistemin başarısında ön koşul niteliğindedir. Sistem elemanları arasındaki ilişkiler bütünü, bir ağ (network) oluşturur ya da bir başka deyimle ağ bütünü, bir sistem olarak ortaya çıkar. Bu durum canlı ve cansız tüm sistemler için geçerlidir.

10. *Sistem ilişkileri nedir ve nasıl olmalıdır?*

Cevap: Sistem ilişkileri;

- İçsel ve
- Dışsal ilişkiler olmak üzere iki açıdan inceleme konusu yapılır.

Sistemin içsel ilişkilerinin düzeyi ve yapısı sistemin işlerliği açısından; sistemin dışsal ilişkilerinin varlığı veya yokluğu açık ve kapalı sistem olması açısından önem taşır. Sistemin içsel ilişkileri, sistemi oluşturan unsurlar ve alt sistemler arasındaki ilişkileri ifade eder. Söz konusu alt sistemlerle ilgili ilişkilerin bir boyutu, alt sistemin kendi içindeki ilişkiler iken; diğer boyutu alt sistemler arasındaki ilişkilerdir. Bir başka ifadeyle sistem analizinde sistemin

ilişkilerini ele alırken, hem yatay hem de dikey ve çapraz ilişkilerin dikkate alınması gerekir.

11. Sistemin davranışı nasıldır?

Cevap: Sistemin davranışı, sistemin içerdiği unsurlar ile bunların özellikleri ve sistemdeki ilişkiler tarafından birlikte belirlenir. Sistem unsurlarının sayı, boyut ve işlev açısından çeşitlenmesi sistemdeki unsurlar arası ilişkilerin düzeyi açısından önem taşır. Öte yandan sistemdeki ilişkileri belirleyen bir başka boyut, sistemin organizasyon yapısıdır. Sistem bütünü içindeki ilişkilerin uyumu, sistem amacı doğrultusunda ve sistem bütünselliği yönünde sinerji yaratırken, uyumsuzluk ve çatışmanın boyutu; sistemin negatif sinerji üreterek çözülmesine ve çökmesine kadar gidebilir.

12. Sistem analizinde kısmi sistem nasıl açıklanabilir?

Cevap: Sistem analizinde; incelenen “genel sistem” ve “bütün sistem”-“alt sistem” ayrımı yanında, ayrıca “kısmi sistem” ayrımı yapılır. Alt sistemlerin belirlenmesinde sistem bütünü aynı düzeydeki paralel parçalarına ayrılırken; kısmi sistemlerin belirlenmesinde, sistemin bütünselliği korunarak, yalnızca belli bir yönü ele alınır. Örneğin; bir işletmede tedarik, üretim, pazarlama alt sistemlerken; işletme içi hiyerarşi, iletişim ve sosyal ilişkiler kısmi sistemler olarak her alanda ortaya çıkar. Sosyal ilişki, hiyerarşi ve iletişim unsurları hem tedarikte, hem üretim, hem de pazarlama sistemlerinde, yani sistem bütününde ortaya çıkan unsurlar olup bunlar kısmi sistemler olarak ele alınır. Kısmi sistem, sistem bütününe analitik yapılanışını yansıtmaması açısından önem taşır. “Alt sistem” ile “kısmi sistem” ayrımının ortaya konulması sayesinde, sistem yapılanmasını belirleyen ilişki ve özellikler daha çok açıklık kazanır.

CANLI ORGANİK SİSTEMLERDEN, TOPLUMSAL ORGANİK SİSTEME

13. Canlı organizma olarak bilinen insanların bilinçli, niyetli, amaçlı olarak kendi özgür iradesi ile gerçekleştirdiği davranışlar nelerdir?

Cevap: Capra’ya göre bunlardan;

- İlki, yaşamın evrim süreci ve doğal seleksiyon sonunda şekillenmiş olan bu yapılanma, oluşmuş yapıları (emergent structures);
- Buna karşın ikinciler tasarlanmış yapıları (designed structures) oluşturur.

Benzer bir ayrım L. von Hayek’in spontan (kendiliğinden) şekillenmiş sosyal düzen ve organize edilmiş sosyal düzen yaklaşımında görülür.

14. Tasarlanmış (designed) yapılar nedir?

Cevap: Tasarlanmış yapılar, amaçlı insan aklının ürünü olarak organize edilmiş, somut (formel) ve resmi yapılanmalardır. Tasarlanmış, yani organize edilmiş sosyal sistemlerin belli bir amacı, somut insan kurgusu bir yapılanışı ve işleyişine ilişkin kuralları vardır. Buna karşın insan dışı doğada, amaç ve planlanmış bilinçli yönelimler yoktur. Sadece uzun evrim ve seleksiyon sürecinin

şekillendirdiği, oluşmuş yapılar vardır. Tasarlanmış yapılar, örgütlerin daha çok şekli yapılanması olup resmî (formel) organizasyon şeması olarak yer alır. Buna karşın kendiliğinden oluşmuş yapılanmalar örgütün resmî olmayan (informel) ağ-sistemi ve toplumsal yaşam pratiği olarak şekillenir.

15. Tasarlanmış yapılar örgüt için neden gereklidir?

Cevap: Tasarlanmış yapılar, örgütün etkin işleyişi için ihtiyaç duyulan kural ve rutin işleyişler için gereklidir. Organizasyon içinde istikrarı sağlar. Buna karşın kendiliğinden oluşan yapılanma, örgüte yenilik, yaratıcılık ve esneklik getirir. Yapılanma içindeki uyum, değişim ve gelişimi belirler. Bu nedenle insan odaklı sosyal örgütlenmede, güç ilişkilerinin vücut bulduğu tasarlanmış yapının getirmek istediği istikrar ile kendiliğinden şekillenen yapılanışın getirdiği örgütsel canlılık ve yaratıcılık arasında bir gerilim kaçınılmazdır. Başarılı yöneticiler bu iki farklı yapılanmayı dengeli ve dinamik biçimde yönetir.

16. Canlı ve sosyal sistemlerin farklılıkları nasıl açıklanabilir?

Cevap: Canlı ve sosyal sistemlerin davranışları arasında belli paralellikler ve belli farklılıklar vardır. Canlı sistemler sürekli kendi kendini yaratan, yenileyen ve yapılanan sistemlerdir. Canlıların hücresel ağları, kimyasal sistem olarak doğrusal olmayan bir organizasyon kalıbına sahiptir. Hücresel ağ sisteminin yapı ve süreçlerini oluşturan ağ sisteminin ilinti ve bağlantılarını anlayabilmek için moleküler biyoloji ve biyokimya bilgisi, yani enzim ve enzimin protein sentezlemedeki rolünün bilinmesi zorunludur.

TOPLUMSAL BÜTÜNÜN ORGANİK YAPILANIŞI

17. Toplumsal bütün ne demektir?

Cevap: Toplumsal bütün, insan ihtiyaçlarını karşılama işlevini üstlenmiş ve birbiri içinde yurtlanmış olan, ekonomik, politik, sosyal, kültürel ve teknolojik sistemlerin entegre olarak bütünleştiği bir yapılanmadır.

18. İnsanların davranış ve kararları, hangi ihtiyaçları gidermeye yönelik işlevleri üstlenecek biçimde şekillenir?

Cevap: İlgili işlevler şunlardır:

- Mal ve hizmetlerin üretim, dağıtım ve tüketimi yoluyla insan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik işlevler ekonomiktir.
- İnsanlar ve insan grupları arasındaki ilişki ve bir arada yaşama ihtiyacını karşılama işlevi sosyaldır. Sosyal ağlar, insan grupları arasındaki bütünleşmeyi sağlar.
- Yaşamı kolaylaştırabilmek için bir araya gelmiş insan topluluklarının yönetimi ve ortak amaçları gerçekleştirmeye yönelik işlevler politiktir.
- İnsanlar psikolojik doyuma ihtiyaç duyarlar ve bunu sağlayan yaşam unsurlarını korumak isterler. Onlarla duygusal bağları vardır. İnsanın

psikolojik ihtiyaçlarını karşılama işlevi kültürelidir.

- Doğa ile ilişkisinde insan, ona egemen olma ihtiyacı duyar. Bu ihtiyacı karşılama işlevi teknolojiye aittir. Günümüzde teknoloji üretmek bilimsel yöntemlerden geçer. Teknolojik paradigmadaki kaymalarla, insanın doğa ve evren algısı değişir. Bilim ve teknolojiye yeni yöntemler devreye girer; ekonomik ilişkiler daha üst düzlemlere taşınır.

19. Toplumsal bütünü oluşması için hangi sistemlerin bütünleşmesi gerekir?

Cevap: Toplumsal bütün, insan ihtiyaçlarını karşılama işlevini üstlenmiş; birbiri içinde yurtlanmış; interaktif etkileşimli;

- Ekonomik,
- Politik,
- Sosyal,
- Kültürel ve
- Teknolojik olmak üzere beş sistemin bütünleştiği bir yapılanmadır.

20. Ekonomik alan nedir?

Cevap: *Ekonomik alan*, bireysel ve toplumsal yaşamın maddi temelini oluşturan mal ve hizmetlerin üretime ve tüketime hazır duruma getirilmesi yoluyla insan ihtiyaçlarını karşılar.

21. Kaynakların etkin kullanımı nasıl gerçekleşir?

Cevap: Kaynakların etkin kullanımı, ekonomik sistem ve davranışların özünü oluşturur. Kaynakların akılcı ve etkin kullanımı, kültürel gelenekler, alışkanlıklar ve duygular ile bilimsel seçenekler ortamında şekillenen davranış ve kararlarla gerçekleşir. Yeniliklere dayalı olarak etkinliğin geliştirilmesi, kaynakların daha verimli kullanımını sağlar.

22. Politik alan nedir?

Cevap: *Politik alan*; toplumsal yaşamın karmaşık ilişkilerinin bir kaosa dönüşmemesi için toplumu geleceğe taşıyacak yönetim ve yönlendirme işlevi politikanın konusudur. İnsanların bir arada yaşamasını sağlamaya yönelik, hukuksal-toplumsal kuralların oluşturulması, korunması ve geliştirilmesi politik sistemin ilgi alanıdır. Daha açık bir deyimle, toplumsal yaşamı, hukuk kurallarına bağlı olarak oluşturma, yönetme, yönlendirme görevi ve işlevi, bir üst otorite olarak devlete bırakılır. Böylece devlet, toplumda politik güç ve iktidarı, toplum adına kullanma yetkisine sahip olan bir kurumdur. Devlete tanınan gücü kullanma yetkisi, belli yasal kurallara bağlanarak meşruiyet kazanır.

23. Sosyal alan olgusu nasıl açıklanabilir?

Cevap: *Sosyal alan*; toplumu oluşturan birey ve sosyal grupların, diğer birey ve toplumsal gruplarla karşılıklı ilişkilerini içerir. Söz konusu karşılıklı ilişkiler, ya toplumsal bütünleşmeyi ve kaynaşmayı sağlayacak biçimde, ya da tam karşıtı durum olarak çatışmacı ve zıtlışmacı bir ilişki biçiminde gündeme gelebilir.

Toplumda farklı çıkar, inanç, ideoloji, tutum ve davranışların varlığı, sosyal yaşamda zıtlışma ve çelişkileri kaçınılmaz kılar. Bu kaçınılmazlık durumu aynı şiddet derecesinde uzlaşmayı zorunluluk ve kaçınılmazlık olarak gündeme getirir. Böylece çağdaş toplumda, sosyal bütünleşmeyi sağlama aracı sosyal uzlaşmadır.

24. Drucker'e göre teknolojinin tanımı nasıl yapılır?

Cevap: "Teknoloji aletlerle ilgili değildir; insanın çalışma biçimi ve düşünme biçimi ile ilgilidir... Teknoloji, insanın bir uzantısı olduğu içindir ki, teknolojiye temel değişme her zaman hem dünya görüşümüzü ifade eder hem de dünya görüşümüzü değiştirir". Esasen teknoloji ile insan, doğa ve evrenin işleyiş biçimini çözümlediği için; doğa ve evrenin işleyiş biçimine ilişkin bilgisidir.

25. Organik birlikteliğin işleyiş modeli olarak insan vücudu nasıldır?

Cevap: Organik birlikteliğin işleyiş modeli olarak insan vücudu: Bir metaforik düşünce olarak insan bünyesini oluşturan sistem ve yapıların işleyiş ilişkileri ile toplumsal bütünü sistem ve yapıların etkileşim ilişkileri arasında paralellikler kurabiliriz. Esasen, geçmişin mekanik makine modeli anlayışı yerine, kuantum paradigmasıyla gelen dinamik ve interaktif etkileşim ilişkileri ile biyolojik işleyişler arasında önemli paralellikler olduğu görülür. Kuantum yaklaşımıyla, noktasal mantıktan sistem ve süreç mantığına geçişle ortaya konan, dinamik çoklu etkileşim için ana örnek beyin ağlarının işleyiş modelidir. Burada beyindeki dendrit bağlantıları, insan ilişkilerine; dendritlerdeki sinyal iletili ve algılayıcı proteinler, insanlar arasındaki iletişime ve buradaki enzimlerin türü insanlar arasındaki pozitif veya negatif algı ve sinerjilere benzetilebilir.

26. Toplumsal sistemler neden organikdir?

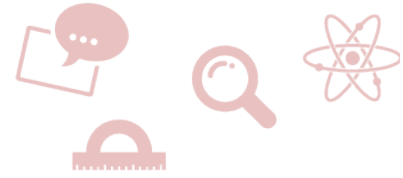
Cevap: mekanik sistemlerin aksine, canlı sistemler gibi toplumsal sistemler de, kendi kendini yenileyen, uyum gösteren ve yapılandıran sistemlerdir. Bu nedenle, toplumsal sistemleri işleyiş açısından "*organik*" sistemler olarak adlandırıyoruz.

REEL TOPLUMSAL SİSTEMLERİN ANALİTİK VE TARİHSEL YAPILANIŞI

27. Toplumsal bütünü oluşturan sistemlerin organik birlikteliği hangi iki açıdan önemli toplumsal şekillenme gösterir?

Cevap: Toplumsal Bütünü oluşturan sistemlerin organik birlikteliği özellikle iki açıdan önemli toplumsal şekillenme gösterir:

- İlki, toplumsal bütün içinde, her ülke ve toplumun kendi koşullarında, kısmi sistemlerin olgu olarak yapılanış ve şekillenişidir. Analitik açıdan, toplumların kendine özgü tarihsel birikimi içinde şekillenen bir sistem ve buna paralel olarak ortaya çıkmış birikimlerin getirdiği yapılanma ile var olan sistem ve yapılanma koşullarında işleyip akan bir süreç oluşur.

- Temel alanların organik birlikteliğinin ikinci yapılanış biçimi, analitik yapılanmanın bütünselliğini koruyarak, daha uzun evrim süreci içinde, topyekûn bir dönüşüm yönündeki paradigmat kaymalardan kaynaklanan köklü değişimler şeklinde gerçekleşir. Köklü dönüşümler, toplumsal bütündeki paradigmat kaymalardan kaynaklanır. Paradigmat kaymalar, toplumsal bütünün en dinamik unsuru olan teknolojiadaki köklü dönüşümlerle başlar ve zaman içinde organik bütünün diğer sistemlerini yapılandırarak tüm kılcal damarlarına kadar yayılma gösterir.

28. Toplumsal bütünün paradigmat kaymaya dayalı tarihsel yapılanışının aşamaları nelerdir?

Cevap: İlgili aşamalar şunlardır:

- İlkel kabile toplumu,
- Geleneksel tarım toplumu,
- Sanayi toplumu,
- Bilgi toplumu.

29. Geçmişten günümüze toplum türlerinde hangi özellikler daha ağırlıklı olarak öne çıkmıştır?

Cevap: İlgili toplumlarda öne çıkan özellikler şöyle sıralanabilir:

- İlkel toplumlarda, doğal çevre,
- Geleneksel tarım toplumlarında, kültürel gelenekler ve dinî öğeler,
- Sanayi toplumunda, ekonomik (mekanik) unsurlar,
- Bilgi toplumunda, insani nitelik ve yetenek olarak bilgi ve bilgi teknolojileri diğerlerinden daha ağırlıklı olarak öne çıkar.

30. Bir kısmi sistem olarak yapısal boyut nedir?

Cevap: Bir kısmi sistem olarak *yapısal boyut*, temel alanların içeriğini oluşturan unsurların zaman ve mekân boyutları içinde, birikim, ağırlık ve oransal paylardaki değişimlerin sonucudur. Bu yapılanma, dinamik olarak ele alınırsa, örneğin, ekonomik açıdan, geleneksel tarım toplumundan, sanayi toplumuna ve oradan bilgi toplumuna geçiş bize ekonomik gelişmenin zaman boyutu içindeki yapılanmasını yansıtır. Bu süreçte ana sektörlerin oransal payları değişerek, ekonominin yeniden yapılanışını belirler.

31. Ekonomik faaliyetlerin altyapısı ve üstyapısı nasıl açıklanabilir?

Cevap: Ekonomik yapılanmanın bir başka boyutu ekonomik faaliyetlerin, *alt* ve *üstyapı* şeklinde ayrımıdır. Bir piyasa ekonomisinde, üretici ve tüketicilerin, doğrudan ekonomik çıkarlarına yönelik faaliyetleri *üstyapıyı*; buna karşılık bunların yerine getirilebilmesi için, ön koşul oluşturan ve genellikle kamu tarafından yerine getirilen faaliyet ve donanımlar *altyapıyı* oluşturur. Bunları; *doğal, maddi, personel ve kurumsal altyapı* olmak üzere dört grupta toplayabiliriz.

SANAYİ TOPLUMUNDA EKONOMİK VE TOPLUMSAL YAPILANMA

32. Günümüz ekonomik yapılanmasında strateji belirleyen konumda olan gelişme nedir?

Cevap: Günümüz ekonomik yapılanmasında en esnek ve en dinamik unsurun bilim ve teknoloji olması ve ekonomik yapılanmanın teknolojik öze dayanması nedeniyle, teknoloji stratejik belirleyen konumundadır. Bu yüzden, teknolojiadaki gelişme ve değişimler, ekonomik ve sosyal ilişki ağını sürekli değiştirdiği gibi, onlarla olan interaktif etkileşimden dolayı onlardan da etkilenir.

33. 18. yüzyılın ikinci yarısında devreye giren mekanik düşünce ve teknolojiler sayesinde toplumda yaşanan başlıca köklü sistemsel ve yapısal değişimler nelerdir?

Cevap: İlgili sistemsel ve yapısal değişimler şunlardır:

- **Teknolojik sistem ve yapı değişti:** Daha önceki üretim teknolojileri, insan ve hayvan gücüne dayalı organik teknolojiler iken; bundan böyle, yerini giderek makinenin yarattığı enerjiye dayalı inorganik teknolojilere bıraktı.
- **Ekonomik üretim sistemi değişti:** Daha önce kapalı ev ekonomisi içinde geçimlik üretim yapılırken; üretim, işbölümü ve uzmanlaşmaya dayalı olarak pazar için üretim yapan fabrikalara kayarak fabrika sistemi olarak yapılandı.
- **Üretimin organizasyon sistemi değişti:** El sanatları atölyesi yerine, fabrikanın organizasyon yapısı devreye girdi.
- **Sanayi toplumu, kişisel düzeyde bireyci insanı:** Örgütsel düzeyde hiyerarşik yönetim ve teknolojik yönüyle yatay ve katı (kapalı) örgütlenmeyi; kurumsal düzeyde mekanik yasa ve kurallara dayalı kurumsal yapılar yarattı.
- İşbölümü ve uzmanlaşma çeşitlenerek yapısal değişim geçirdi.
- Piyasa yapılanışı, işbölümü ve uzmanlaşmaya paralel çeşitlenme gösterdi. Üretim ve piyasa odaklı ekonomik yapılanma zamanla tüketimin sürüklediği tüketim ekonomisine dönüştü.
- **Sosyal yapı değişti:** Toprak lordları ve kölelik yerine, kapitalist ve işçi sınıfları yeni sosyal sınıflar olarak doğdu.
- **Sosyal ilişkiler sistemi değişti:** Bağımsız birey sosyal sistemin temel unsuru oldu. Evde yapılan işler yerine, fabrika sistemi ve evden işe, işten eve gel-git trafiği insan ilişkilerini yeniden yapılandırdı. Sosyal güvenlik devlete bırakılan bir görev oldu.
- **Kültürel değerler sistemi değişti:** Geleneksel kültür değerleri yerine, bireyci kültür değerleri devreye girdi.
- **Küresel sistem değişti:** Ulus kökenli küresel yapılanma, sanayilerin hammadde ihtiyaç ve pazar arayışı sömürgeci emperyalist küresel sistemi yarattı.

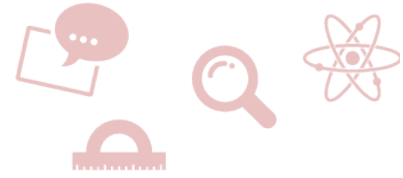

BİLGİ TOPLUMUNDA EKONOMİK VE TOPLUMSAL YAPILANMA

34. *Bilgi toplumunda teknolojik sistemin yapısı nasıl?*

Cevap: Bilgi toplumunda teknoloji, doğa, evren ve toplumsal sistemlere uygulanabilir olan bilimsel bilgidir. Zira görünmez doğa olan atom altının ve DNA şifrelerinin bilgisi ancak bilimsel yöntemler içinde üretilebilir. Bilimsel bilginin henüz uygulanamaz olanı teorik bilgidir. Bilgi çağında teknoloji, zihnin ürünü olup; odaklanmış beynin kullanım yöntemleri ile bilimsel araştırma yöntemlerine dayalı olarak, ARGE sistemleri içinde üretilir. Teknoloji üretimi günümüzde yenilikler şeklinde gerçekleşir. Yenilikler; geçmişin birikmiş bilgi birikimine dayalı olarak, yeni ve geleceği yaratmaya yönelik yöntemler ve düşüncelerdir. Bu nedenle, yeni teknolojiler entelektüel-zihinsel sermayeye dayanır.

GİRİŞ

1. *İkinci Dünya Savaşından sonra geleneksel ekonomi ile ilgili hangi öngörülerde bulunulmuştur?*

Cevap: 1950’li ve 1960’lı yıllarda uygulanan kalkınma politikalarıyla birlikte, az gelişmiş ülkelerin geleneksel ekonomilerden modern ekonomiye geçecekleri beklenmiştir. Bu yıllarda tarımsal üretimde makineleşme, nüfusun artması, kırsal yapıda meydana gelen değişimler işgücünün sanayileşmiş bölgelere ve kentsel alanlara hareket etmesine neden olmuştur. Ancak, 1970’li yıllara gelindiğinde gelişmekte olan ülkelerdeki formel sektör, geleneksel ekonomik yapıda yer alan işgücünü kendi içine çekememiştir. Bu nedenle bu işgücü geçimi için ekonominin enformel sektöründe çalışmaya başlamıştır. O yıllarda geçici olarak değerlendirilen bu durum varlığını günümüze değin korumaya devam etmiştir.

2. *Enformel sektör kavramı hangi diğer kavramlar ile ifade edilmektedir?*

Cevap: Formel sektörün dışında kalan çalışma alanları marjinal sektör, kayıt dışı ekonomi, yer altı ekonomisi, küçük üretim, kaçak iştiham, enformel ekonomi gibi kavramlarla da ifade edilmektedir.

ENFORMEL SEKTÖRÜ AÇIKLAYAN KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

3. *Enformel sektörü açıklayan kuramsal yaklaşımlar nelerdir?*

Cevap: Bu yaklaşımlar;

- Düalist (ikili) okul,
- Yapısalcı (bağımlılık) yaklaşımı ve
- Legalist okuludur.

4. *Düalist Okulun temel yaklaşımı nedir?*

Cevap: Bu okula göre toplumda veya ekonomide var olan modern ve geleneksel yapılar birbirinin karşıtlarıdır. Örneğin, bu yaklaşıma göre, bir toplumda modern kesim geliştikçe geleneksel kesiminde aynı şekilde küçülecektir.

5. *Düalist yaklaşım içinde yer alan Geertz ekonomik yapıyı nasıl ele almaktadır?*

Cevap: Geertz’a göre ekonomik yapı geleneksel ve modern olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Pazar yeri ekonomisi ekonominin geleneksel yapısını temsil etmektedir. Bu ekonomik yapı içinde tanımladığı üç temel alan ise;

- Küçük çaplı ticaret,
- Zanaat üretimi ve
- Tarımda küçük üretimdir.

Pazar yeri ekonomisinin bazı özellikleri şunlardır:

- Ürünün fiyatı alıcı ve satıcı tarafından gerçekleşen pazarlık temelinde oluşur.
- Satıcının düzenli ve sürekli müşteri tutma gibi bir çabası yoktur.

- Küçük girişimciler modern ekonomide olduğu gibi risk almazlar ve olası riskler de dağıtılmaktadır.

Firma ekonomisi ise modern ekonomiyi temsil etmektedir. Modern işletmelerin en temel özelliği örgütlü bir yapı olmasıdır. Geertz’a göre firma ekonomisi olan bir dükkanın genel özellikleri şunlardır:

- Değişmeyen sabit bir işyeri,
- Gün boyunca düzenli bir çalışma,
- Satılan malların fiyatlarının önceden belirlenmesi,
- Etiketlerdeki fiyatlara göre satışın yapılması,
- Kararlı bir şekilde müşteri kovalanması.

Geertz’e göre Pazar yeri ekonomisi ve firma ekonomisi iki farklı kesim olarak aynı toplum için yan yana var olmaktadır. Her iki ekonomik yapı birbirinden ilişkisiz ve kopuktur. Pazar yeri ekonomisi istihdam yaratma açısından oldukça sınırlı kapasiteye sahiptir. Ona göre, bu yapının varlığı o toplumda modern ekonomik kesimin gelişmesinin önünde önemli bir engel oluşturmaktadır.

6. *Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından yayınlanan Kenya Raporu’na göre enformel kesimin genel özellikleri nelerdir?*

Cevap: İlgili genel özellikler şunlardır:

- Enformel sektöre yatırım için gerekli başlangıç sermayesi düşüktür.
- Enformel sektörde yerli kaynak kullanımı daha çok görülmektedir.
- Bu sektörde yer alan işletmelerde aile emeği ve aile mülkiyeti hakimdir.
- Enformel sektör emek yoğun işletmelerden oluşmaktadır.
- Enformel sektörde, formel sektörde olduğu gibi; tekelleşme, müdahalelere rastlanmaz ve rekabet egemendir.

Bu rapora göre, gelişmekte olan ülkelerde işsizlik diye bir problem yoktur. Ancak enformel kesimde zor koşullar altında sadece boğaz tokluğuna çalışma sorunu vardır. Örgüt, enformel kesimin ekonomik büyümeye yönelik katkısı konusunda hem iyimser hem de karamsar bir düşünceye sahiptir. İyimserliğin nedeni bu kesimin hızlı büyümesinden, karamsarlığın ise bu kesime yönelik devlet politikalarının ne olacağı konusundaki belirsizlikten kaynaklanmaktadır.

7. *Uluslararası Çalışma Örgütü 1990’lı yıllarda enformel sektörü nasıl değerlendirmektedir?*

Cevap: Örgüt, 1970’li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapılarında ortaya çıkan enformel sektörün sanayileşmeyle birlikte ortadan kalkacağı düşüncesine sahipti. Ancak 1990’lı yıllarda gelişmekte olan ülkelerdeki endüstrileşme süreci işgücünü formal sektörlerin içine çekmekte başarısız olduğunu örgüt kabul etmiş ve bu

dönemde enformel sektör tartışmalarına şu katkıları yapmıştır:

- Birincisi, enformel sektör gelişmekte olan ülkelerdeki açığa çıkan işgücünün önemli bir geçim stratejisi haline gelmiştir.
- İkincisi, 1990'lı yıllarda örgüt enformel sektörü, iki ayrı uç noktada yani *yasal* ve *yasal olmayan* bir şekilde değil de daha çok *gri* bir alan olarak görmektedir. Örneğin, formel sektörde kayıtlı bir firma ev kadınlarını parça başı iş yaptırarak üretim sürecine dahil edebilmektedir. Örgüte göre bu gri alanın varlığı gelişmekte olan ülkelerin yoksulları için önemli bir gelir potansiyelidir.

8. Keith Hart enformel sektörü nasıl değerlendirmektedir?

Cevap: Hart'a göre enformel sektör, kendi hesabına, istikrarsız, düzensiz, güvencesiz, maaş veya ücret karşılığında çalışma biçimi olarak tanımlanmaktadır. Hart gelişmekte olan ülkelerde işsizliğin resmi istatistiklerde belirtildiğinden daha düşük olduğunu düşünmektedir. Hart'a göre, enformel kesimin temel sorunu insanların düşük ücretle ve ağır koşullarda çalışmalarıdır. Yani yoksulluk enformel kesimin temel sorunlarından biridir. Enformel kesim ulusal ekonominin diğer kesimlerinden daha hızlı büyümektedir. Aynı zamanda enformel sektör ekonominin modern kesimin istikrarsız büyümesi sonucu ortaya çıkan sorunlarla başa çıkmada önemli bir potansiyel olarak görülmektedir.

9. Yapısalcı Okulun temel yaklaşımları nelerdir?

Cevap: Yapısalcı Okulun temel yaklaşımları şunlardır:

- Birincisi, özellikle 2.Dünya Savaşı sonrası Üçüncü Dünya kentlerinin temel özellikleri haline gelen enformel sektör o ülkelerde gelişen kapitalist ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.
- İkincisi, enformel sektörü kapitalist üretim ilişkilerinin dışında kendine özgü ayrı formlar ve yapılar olarak düşünmek yanlıştır.
- Üçüncüsü, enformel sektör kapitalist sistemin bir parçasıdır ve varlığını sürdürmesi de, kendine özgü gelişen kapitalist sisteme bağlıdır.

10. Bağımlılık teorisine göre enformel sektör kapitalist sistemle hangi noktalarda bağlantı içindedir?

Cevap: Enformel sektör, kapitalist sistem içinde formel sektörle;

- Geri,
- İleri,
- Fason,
- Gelir ve
- Tüketim sübvansiyonu olmak üzere beş temel noktada bağlantı içindedir.

11. Geri bağlantı nedir?

Cevap: Geri bağlantı; formel kesimin sermaye yoğun büyük şirketlerinin ürettiği ürünlerin, enformel kesimin

küçük üretim birimleri tarafından hammadde girdisi olarak kullanmasını anlatmak için kullanılan bir kavramdır.

12. İleri bağlantı nedir?

Cevap: İleri bağlantı; enformel kesim tarafından üretilen ürünlerin formel kesim yani büyük ölçekli işletmeler tarafından girdi olarak kullanılmasıdır.

13. Fason bağlantı nedir?

Cevap: Fason bağlantı; bir işletmenin üretim maliyetlerini aşağıya çekmek için işin bir kısmını ya da tamamını başka bir firmaya yaptırmasıdır.

14. Gelir bağlantısı nedir?

Cevap: Gelir bağlantısı; formel sektörde sermaye yoğun büyük firmalar işgücüne katılan herkese istihdam olanakları yaratma açısından sınırlı bir potansiyele sahiptir. Formel kesimde istihdam olanağı bulan bir kişiyi kazancı ailesinin geçimi için yeterli olmamaktadır. Bu nedenle hanede yaşayan diğer bireyler ailenin geçimini sağlayabilecek geliri kazanmak için, formel kesimde istihdam olanaklarının daralmasından dolayı; enformel kesimde çalışmaktadır. Formel kesimde ücretlerin düşük tutulmasının nedenlerinden biri de, aile üyelerinin enformel sektörden kazanç sağlama olanakları olarak görülmektedir. Özellikle ekonominin kriz dönemlerinde, kapitalist işletmelerde ücret seviyesinin düşmesi hane üyelerinin enformel kesimde çalışma eğilimini artırmaktadır.

15. Tüketim bağlantısı nedir?

Cevap: Tüketim bağlantısı; düşük gelirli ve yoksul haneler geçimleri için gerekli mal ve hizmetleri, enformel kesimden karşılamaktadır. Sermaye yoğun büyük işletmeler daha çok toplumun gelir düzeyi yüksek orta ve üst sınıfının ihtiyaçlarına yönelik mal ve hizmet üretmektedirler. Gelir bağlantısında olduğu gibi kapitalist sistem sermaye birikimini çoğaltmak için tüketim bağlantısıyla da enformel kesimden yararlanmaktadır. Yani haneler ihtiyaçlarını enformel kesimden ucuz bir şekilde karşılayabildiği için kapitalist kesimde ücretler seviyesini yükseltmez.

16. Legalist Okulun temel yaklaşımı nedir?

Cevap: Legalist okul, enformel sektördeki girişimcilerin davranışları ve özellikleri üzerinde durmaktadır. Enformel sektör küçük girişimcileri kapsamaktadır. Enformel sektör bir ülkede devletin zayıf olmasından kaynaklanmaktadır. Zayıf devlet ifadesi, devletin kanun ve düzenlemeleri vatandaşları üzerinde uygulayabilecek güçten yoksun olması anlamında kullanılmaktadır.

ENFORMEL SEKTÖRÜN/EKONOMİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

17. Enformel sektörün temel özellikleri nelerdir?

Cevap: Enformel sektörün temel özellikleri şunlardır:

- Önemi ve kalıcılığı,
- Ekonomik ilişkilerin bir bütün olarak aralıksız devamlılığı,

- Farklı kesimlere ayrılması,
- Legal veya yarı legallığı.

18. Enformel sektörün temel özelliklerinden “Önemi ve kalıcılığı” nasıl açıklanabilir?

Cevap: Önemi ve kalıcılığı: Son yıllarda eformel ekonomi büyümeye devam ederek kalıcı bir hale gelmektedir. Eskiden geleneksel ekonominin geçici bir parçası olarak düşünülen enformel ekonomi, bu düşüncenin aksine modern kapitalist gelişmenin bir parçası olarak görülmektedir.

19. Enformel sektörün temel özelliklerinden “Ekonomik ilişkilerin bir bütün olarak aralıksız devamlılığı” nasıl açıklanabilir?

Cevap: Ekonomik ilişkilerin bir bütün olarak aralıksız devamlılığı: Düalist okulun birbirinden kopuk ve ayrı yapılar olarak ele aldığı *enformel* ve *formel ekonomi*, artık her iki yapının iç içe geçtiği ve ekonomik ilişkilerin bir bütün olarak devamlılığının sağlandığı bir çerçevede ele alınmaktadır.

20. Enformel sektörün temel özelliklerinden “Farklı kesimlere ayrılması” nasıl açıklanabilir?

Cevap: Farklı kesimlere ayrılması: Enformel ekonomi, işletme ve istihdam türü açısından homojen değildir. Enformel ekonomi çok çeşitli enformel işletmeleri ve çalışma biçimleri içermektedir. Enformel ekonomi işverenler/küçük girişimcileri, enformel ve formal işletmelerin çalışanlarını, ücretsiz aile işçilerini, sanayiye evde parça başı iş yapanları, kendi hesabına iş yapanları ve diğer ücretli enformel işçiler gibi geniş bir yelpazeyi içermektedir.

21. Enformel sektörün temel özelliklerinden “Legal veya yarı legallığı” nasıl açıklanabilir?

Cevap: Legal veya yarı legallığı: Genel olarak enformel sektörün, vergi yükümlülüklerinden de kaçmak için; kayıtsız işletmelerden oluştuğuna dair yaygın bir kanı vardır. Enformel ekonominin yasal çerçeveye ilişkisinde de şu noktalara bakmak yararlı olacaktır.

- İlki, illegal süreçler ile illegal mal ve hizmet üretimini birbirinden ayırmak gerekmektedir. Enformel çalışanları ve işletmeleri legal mal ve hizmet üretiminde ve dağıtımında bulunmaktadır.
- İkincisi, enformel ekonomide yer alan birçok faaliyet vergi dilimine girmeye yetecek kadar üretim çıktısı veya gelir elde edememektedir.

ENFORMEL EKONOMİNİN VARLIK NEDENLERİ

22. Azgelişmiş ülkelerde enformel sektörün ortaya çıkmasında etkili olan temel faktörler nelerdir?

Cevap: Enformel sektörün ortaya çıkmasında etkili olan iki neden öne çıkmaktadır:

- Birinci neden bu ülkelerin demografik ve sosyo-ekonomik durumuyla ilgili olan yapısal nedenlerdir. Bu ülkelerde kırdan kente göç

sonucunda önemli bir kentsel işgücü açığa çıkmıştır. Formel sektör yeterli istihdam olanakları yaratamamıştır. Bunun sonucunda kendi hesabına çalışma biçimleri yaygınlaşmış ve çok küçük işletmeler kentlerin önemli bir ekonomik faaliyet ve istihdam kaynağı haline gelmiştir.

- İkinci neden ise azgelişmiş ülkelerdeki yasal düzenlemelerin katılığı enformel ekonomik faaliyetlerin varlığını devam ettirmesinde oldukça etkili olmuştur.

23. Gelişmiş ülkelerde enformel sektörün ortaya çıkmasında etkili olan temel faktörler nelerdir?

Cevap: Gelişmiş ülkelerde enformel sektörün gelişmesinin nedenleri şunlardır:

- 1970’li yıllarda yapısal krizi aşmak için geliştirilen ekonomik düzenlemelerin bir kısmı enformel sektör üzerinden sağlanmıştır. Uluslararası rekabetten dolayı gelişmiş ülkelerin firmaları düşük ücretli emek depolarına yönelmiş ve üretim maliyetlerini bu depolara ödetme eğiliminde olmuştur.
- Kamu sektöründe istihdam olanaklarının sınırlanması -özellikle de işsizlik sigortasının olmadığı ülkelerde- işgücünün enformel sektöre yığılmasına neden olmuştur. Bu da sektörün gelişmesini tetiklemiştir.
- Formel ekonomi geliştikçe enformel sektörde üretilen mal ve hizmetlere olan talep de genişlemektedir.
- Formel sektörde düşük gelirli işler yerine, enformel sektörde düzensiz de olsa daha yüksek kazanç getirebilen enformel sektörde düzensiz de olsa daha yüksek kazanç getirebilen enformel işler tercih edilebilmektedir.
- Enformel sektör aynı zamanda formel sektörün mal ve hizmet sunumunda yetersiz olduğu zamanlarda önemli işlevlere sahiptir.
- Firmalar sendikalarının güçlenmesine karşı ya enformel sektöre kaymakta veya bu sektördeki işletmeler ile işbirliği yaparak kendi varlıklarını korumaktadır.

TÜRKİYE’DE ENFORMEL SEKTÖRÜN GELİŞİMİ

24. Türkiye’de enformel sektörün oluşmasına neden olan faktörler nelerdir?

Cevap: Türkiye’nin kentlerinde enformel sektör olgusunun oluşmaya başlaması 1945’e dayanmaktadır. Türkiye’de enformel sektörün oluşmasıyla kırdan kente yaşanan göç arasında önemli bir ilişki vardır. Büyük kentlere göç eden işgücü kente geldiği zaman ekonominin sanayi ve hizmet sektöründe yaratılan iş olanaklarından yeterince yararlanamamışlardır. İşsiz kalan göçmenler bu yıllarda daha çok sokak satıcılığı, hamallık gibi kent

ekonomisinin marjinal işlerinde çalışarak gelir kazanmaya çalışmışlardır. Bu yıllarda enformel sektör yerine daha çok marjinal sektör ifadesi kullanılmaktadır.

25. 1950’li yıllarda Türkiye’deki enformel sektörün görünümü nasıldır?

Cevap: 1950’li yıllarda Türkiye ekonomisinin dünya pazarıyla tarımsal üretim üzerinden eklemlenmeye başladığı bir dönemdir. Bu yıllarda kentlere olan göç hızla devam etmiş ve kentin göçmenlerinin bir kısmı 1950-60 dönemini liberal kalkınma modeli çerçevesinde oluşan örgütlü sektörlerin dışında ancak küçük çaplı ticaret ve hizmet işlerinde istihdam olanakları bulabilmişlerdir. Göçmenler kentin çevresinde kendi olanaklarıyla inşa ettikleri gecekonduarda yaşamaya başlamıştır. Bu yıllarda dünya pazarında tarım ürün fiyatlarının düşmesi sonucunda Türkiye ekonomik olarak dar boğaza girmiştir.

26. 1960-80 yılları arasında Türkiye’deki enformel sektörün görünümü nasıldır?

Cevap: Bu yıllarda yeni bir ekonomik kalkınma modeli benimsenmiştir. Bu dönemde uygulamaya konulan ithal ikameci sanayileşme modeli kentlerde enformel sektörün büyümesini sağlamıştır. İthal ikameci sanayileşme modelinin temel hedeflerinden biri iç pazarda talebin artırılması ve bu talebin sürekliliğinin sağlanmasıdır.

27. Türkiye’de enformel sektörün ithal ikameci modeline yaptığı katkılar nelerdir?

Cevap: İlgili katkılar şunlardır:

- Enformel sektör aracılığıyla sisteme ucuz işgücü sağlanmıştır.
- Kente göçen işgücü sayesinde ülke içi üretilen mal ve hizmetlere olan talep; yoğun, yaygın ve sürekli hale gelmiştir.
- Kentin göçmenleri ulaşamadığı kentsel mal ve hizmetleri ucuz yollarla kendi olanaklarıyla üretmeye başlamıştır.
- Açılan yeni üretim alanlarında ithal teknoloji ve makine kullanan formel sektöre tamir-bakım-yedek parça üretimi ve hizmetinde destek sağlanmıştır.
- Sonuç olarak kente göç eden ve ekonominin formel örgütlü yapısında istihdam edilmeyen kesim enformel sektörden gelir kazanmaya başlamıştır. Bu kesim aynı zamanda üretim ve tüketim düzeyinde de ekonomiye önemli katkılar sağlamıştır.

28. Türkiye’de 1980 sonrası ithal ikameci sanayileşme modelinin yerine hangi model benimsenmiştir?

Cevap: 1980 sonrası, Türkiye’de 1960’lı yıllardan bu yana uygulanan ithal ikameci sanayileşme modelinden vazgeçilmiş ve bunun yerine; ihracata yönelik yeni liberal model benimsenmiştir. Bu değişim emek pazarında da değişimleri beraberinde getirmiştir. *Yeniden yapılanma süreci* olarak da adlandırılan bu yeni dönemde formel üretim süreçlerinin emek yoğun iş aşamaları ucuz emek

kaynağı olan enformel kanallara aktarılmıştır. Formel kesim işletmelerinin bazıları üretim aşamalarını küçük çaplı işletmelere devretmiştir.

29. Günümüzde Türkiye’de enformel sektörün görünümü nasıldır?

Cevap: 1950-1960’lı yıllara karşılaştırıldığında, günümüzde artık kentin sokaklarında satış yapabilmek, pazarcılık yapabilmek ve inşaat işlerine dahi girebilmek o kadar kolay değildir. Bu alanlarda formel kontrollerin dışında enformel kontrol mekanizmaları da güçlenmiştir. Enformel kontrol mekanizmaları veya enformel grupların oluşmasında referans noktası hemşehri kimliği, hısım-akraba ilişki ve gruplardır. Kentte daha uzun kalanlar bu kanallar aracılığıyla enformel iş olanaklarına ulaşmakta ve katmanlaşan enformelleşme süreçlerinin üst tabakalarında yer almaktadır. Bu katmanlaşmanın altında yer alanlar ise görece olarak daha düzensiz, geçici sürekliliği olmayan işlerde iş bulabilmektedir. Ekonominin formel kesimi de enformel süreçlerle doğrudan bağlantıya geçmiştir. Formel sektörde sözleşmeli ve geçici işçi çalıştırma eğilimi de artmıştır. Sonuç olarak 1980 sonrası Türkiye’de de enformelleşme süreçleri yaygınlaşmış ve güçlenmiştir.

KADIN SORUNU VE FEMİNİZM

1. Feminizm ne demektir?

Cevap: *Feminizm*, İngilizceden Türkçeye geçmiş bir kelimedir. Çok yaygın olarak kullanılan bu kavramın ne anlama geldiğine dair uzun etimolojik tartışmalara girmeden “*kadın hakları savunuculuğu*” olarak Türkçeye tercüme edilmesi mümkündür. Feminizm, aslında, kadın-erkek ilişkilerinde bir dengesizliği yahut kadınlar aleyhine kurulan bir dengeyi ima ettiği ve erkek egemenliğine dayalı yapıya bir başkaldırı anlamı taşımaktadır. Bu nedenle, tüm versiyonlarıyla feminizm sürekli bir muhalefet ideolojisi olmaya mahkum olmuş, henüz statükonun korunmasına hizmet eden bir iktidar ideolojisi haline gelememiştir.

2. Caroline Ramazanoğlu feminizmin çerçevesini nasıl çizmektedir?

Cevap: Ramazanoğlu kesin bir tanım vermeden feminizmin çerçevesini şöyle çizmektedir:

- Tüm versiyonları ile feminizm, kadınları erkeklere tabi kılan cinsler arası mevcut ilişkilerin memnuniyet verici olmadığını ve değiştirilmesi gerektiğini savunur.
- Feminizm, birçok toplumda doğal, normal ve istenilir olarak kabul edilen şeyleri eleştirmektedir.
- Feminizm, tüm insanlık tarihini ve açıklama biçimlerini sorgulamaya tabi tutmaktadır.
- Feminizm, sadece bir fikirler demeti değil, aynı zamanda, toplumun yapısını değiştirip dönüştürmeye aday uygulamalar öneren bir siyasal harekettir.
- Feminist değişim talepleri, çoğunlukla bir toplumsal direnişle karşılaşmaktadır.
- Feminizm mutlak değişmez bir bilgi zeminine dayanmaktan ziyade, akıl, bilim ve sosyal teorinin radikal bir eleştirisini önermektedir.

3. Feminizme göre kadınlar zaman ve mekan değişse de, niçin eşitsiz ve ikincil bir konumda bulunduğuna ilişkin soruya hangi cevaplar verilebilir?

Cevap: İlgili soruya verilebilecek cevaplar şunlardır:

- **İlk cevap**, biyolojik determinizmdir. Buna göre, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılık, onlara farklı toplumsal roller yüklemektedir. Bu yaklaşım, kadının ezilmesinin nedeninin biyolojik farklılıktan kaynaklandığını, kurtuluşunun da yine bu biyolojik farklılığı kullanmasına bağlı olduğunu savunmaktadır. Kadın ve erkek arasındaki farklılığın biyolojik boyutunu oluşturan cinsellik biyolojik bir kategoridir. Ancak kadın ve erkek arasındaki biyolojik, fizyolojik, psikolojik ve cinsel farklılıkların toplumsal hayatın kurulmasında ne tür bir rol farklılaşmasına neden olduğu sorusu toplumsal cinsiyet kavramıyla açıklanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet erkek ve kadınlara atfedilen kültürel olarak biçimlenmiş özellik ve davranışlara denmektedir.

- **İkinci cevap**, psikolojik determinizmdir. Buna göre ise, kadın ve erkeğin toplumsal rollerindeki farklılığın nedeni, biyolojik farklılık ile yakın ilişki içinde olsa da, temelde ruhsal gelişmelerindeki farklılıktır. Çocukluktan itibaren kız ve erkek çocukların ruhsal gelişimi onların toplumsal konumlarını belirlemektedir.
- **Üçüncü cevap**, sosyal determinizmdir. Buna göre tarihsel olarak oluşan sosyal ilişkiler, toplumsallaştırma kurumları aracılığıyla nesilden nesile aktarılmakta, kadın ve erkeğe yüklenen rol ve işlevler de, bu süreçte hep yeniden kurulmaktadır. Bugünkü mevcut durum da bu sürecin bir sonucudur.
- **Dördüncü cevap ise** iktisadi determinizmdir. Buna göre toplumların ekonomik gelişmelerine uygun olarak gelişen tüm üstyapı kurumları gibi kadın erkek ilişkileri de, iktisadi gelişmenin birer türevidirler. İktisadi yapının belirli olgunluğa erişmesini beklemeden ilişkileri değiştirmeye kalkmak tarihin akışını zorlamak olacaktır. Yapılması gereken sürecin hızlanmasına katkıda bulunmaktır.

4. Yerleşik sosyal bilim metodolojisine feminist düşünürlerin yönelttiği temel eleştiri nedir?

Cevap: Bu eleştiri, mevcut bilimlerin erkek bakış açısının bir sonucu olduğu, dolayısıyla kadın deneyimini hesaba katmadığı noktasında toplanmaktadır. Bu eleştiriye göre, insan bilgisi büyük oranda deneyim üzerine kurulmaktadır. Kuşkusuz insan deneyimi, kişilerin giriştikleri eylem ve içinde bulundukları sosyal bağlam ve kurdukları ilişkilerin türüne göre farklılaşır. Bu çerçevede, tarihsel olarak kadınların deneyimleri erkeklerinkinden sistematik bir biçimde farklılaşma göstermektedir. Yerleşik kurumsal nitelik taşıyan bilimsel bilgiler, insan deneyiminin sadece bir bölümünü, yani erkeklerin deneyimlerini içermektedir. Feministlere göre, bunların insanlığın ortak deneyimi olarak kabul edilmesi hem insan bilgisi hem de sosyal hayat üzerinde tahrip edici sonuçlar yaratmaktadır.

5. Metodolojik çerçevede modern yerleşik bilim anlayış ve uygulamalarına yönetilen feminist eleştiriler nelerdir?

Cevap: İlgili feminist eleştiriler şunlardır:

- **İlk eleştiri** bilim politikası ile ilgilidir. Buna göre bütün bilim dallarında erkekler kadınlardan daha çok eğitilmekte ve istihdam edilmektedir. Gerek doğal gerekse sosyal bilimlerde bilim insanları arasında kadın olanlarının sayısı erkeklerle kıyaslandığında görece sınırlıdır. Kadınların bilim topluluklarındaki azınlık durumları bilimsel kurum ve organizasyonların erkekler tarafından biçimlendirilmesi ve yönlendirilmesi sonucunu getirmektedir. Bu da bilimsel çalışmalarda,

doğrudan kadınları ilgilendiren konuların önemsenmemesine, sonuçta da araştırmacıların bu sorunları çözmek için çok fazla çaba harcamalarına yol açmaktadır.

- **İkinci eleştiri**, birinciye oranla biraz daha radikal niteliktedir. Buna göre bilimin kadınlar aleyhine kurulu bulunan düzenin işleyişine olan katkısı sadece bilim politikalarının erkeklerin denetiminde olmasıyla sınırlı değildir. Bu eleştiri, konuların seçiminde, deney ve gözlemlerin tasarlanmasında ve tanımlanmasında kadınlar aleyhine bir taraflılığın olduğunu ileri sürmekte ve *tarafsız bilim* adı altında erkek egemen sorun tanımları ile açıklama biçimlerinin mevcut bilim anlayışına egemen olduğunu savunmaktadır.
- **Üçüncü eleştiri**, kadın erkek ilişkilerinde kadınların ikincilleştirilmesine hizmet eden öznel/nesnel, akıl/duygu, zihin/beden, olgu/değer, kamu/özel, birey/toplum gibi ikilemlerin bilimsel açıklamalarda temel alınmasının yarattığı sorunları konu edinmektedir.
- **Son feminist eleştiri** ise modern bilimi karakterize eden nesnellik, tarafsızlık ve rasyonellik varsayımlarının erkek egemen içerimlerini sorgulamaktadır.

İKTİSADIN KONUSU

6. İktisadın konusu nedir?

Cevap: Çok genel anlamıyla *iktisat biliminin konusu ekonomidir. Ekonomi* ise yine çok genel bir tanımla karşılıklı ilişki içindeki üretim ve tüketim faaliyetleri kümesidir. Bu genel tanımlama ayrıntılandırıldığında bütün üretim ve tüketim etkinliklerinin yerleşik iktisadın konusuna girmediği görülecektir. Yerleşik iktisat, konusunu biçimlendirirken çok genel ve karmaşık olgu ve ilişkilerden meydana gelen ekonominin içinde çok özel bir bölümü büyük bir özenle seçmektedir. Bunun için önce ekonomiler temelde;

- Gündümlü ve
- Piyasa ekonomileri olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar.

7. Piyasa ekonomisi nedir?

Cevap: *Piyasa ekonomileri* üretim ve tüketime ilişkin temel ve türev bütün kararların fiyatların hakemliğinde serbest bir biçimde üretici ve tüketiciler tarafından piyasada kararlaştırıldığı ekonomilerdir. Serbest piyasa ekonomilerinde kimin neyi, ne kadar üreteceği ve kimin üretimden ne kadar pay alacağına piyasa mekanizması yoluyla rasyonel tercihler yapan bireyler karar vermektedirler.

8. Piyasa ekonomilerinin bütün iktisadi etkinlikleri iktisadın konusuna girmemesi urumu hangi ayrıma gerek duyulmasına neden olmaktadır?

Cevap: Bu ayrım piyasa sektörü ve piyasadışı sektör ayrımıdır. Piyasa sektöründe üretim maliyetlerinin tümü

tüketici tarafından karşılanmaktadır. Burada hem negatif hem de pozitif dışsallığın olmadığı kabul edilmektedir. Piyasadışı sektörde ise üretim maliyetlerini tüketici dışında üçüncü bir kişi karşılamaktadır.

Ekonomide önemli bir üretim alanını oluşturan gönüllü kuruluşların (vakıf, dernek vb.) iktisadi faaliyetleri piyasa mekanizması mantığına uygun olmadıkları için inceleme nesnesi olamamaktadırlar. Bu nedenle yerleşik iktisat bilimi, ekonominin tümü adına sadece fiyat mekanizmasının (arz ve talebin serbestçe denge fiyat ve miktarı oluşturmaları) işlediği piyasa sektörünü incelemekte “ekonomi”nin geri kalan kısmını göz ardı etmektedir.

FEMİNİST İKTİSAT

9. Feminist iktisat nedir?

Cevap: *Feminist iktisat terimi;*

- Biri yerleşik iktisada feminist bir epistemolojik çerçeveden yöneltilen eleştiriler;
- Diğeri de birinci aşamayı geçerek mevcut iktisada alternatif bir iktisat sunan teorik yaklaşımlar olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır.

Dolayısıyla kadını konu edinen bütün iktisadi çalışmalar feminist iktisat kapsamına girmektedir.

10. Feminist iktisadın boyutları nelerdir?

Cevap: Feminist iktisatçıların çalışmalarının;

- Biri politik,
- Diğeri de entelektüel olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır.

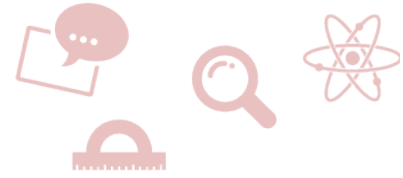
Feminist iktisadın politik boyutu ile kadınların mevcut ilişkilerini iyileştirmeye katkıda bulunması; entelektüel boyutu ile de mevcut iktisadi bilgi birikiminin sorgulanması ve mümkünse feminist eleştirilerin ışığında yeniden kurulması amaçlanmaktadır. Bu iki boyut feminist iktisat çalışmalarının birbiriyle ilişkili ama farklı iki gündem maddesini meydana getirmektedir.

11. Feminist iktisat neyi amaçlamaktadır?

Cevap: Feminist iktisadın hareket noktasını, feminist tezlerden hareketle yerleşik iktisadın köklü bir eleştirisinin yapılması oluşturmaktadır. Buna göre genelde Batı bilimi, özelde de yerleşik iktisat;

- Cinsiyetçi,
- Erkeksi,
- Sınıfsal,
- Irkçı ve
- Emperyalist niteliktedir.

Bu temel varsayımdan yola çıkılarak diğer tüm sosyal etkinlikler ve bilimler gibi iktisadın da sosyal olarak kurulduğu vurgulanmakta kültürün aracısı olmadığı herhangi bir bilginin olamayacağı savunulmaktadır. Böyle bir girişim, iktisat literatüründe kullanılan tüm kavram ve ilkelerin sosyal ve tarihsel bağlamları göz önüne alınarak

bir eleştiri sürecinden geçirilmesini gerektirmektedir. Feminist iktisat ilk aşamada bunu yapmayı amaçlamaktadır.

12. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet çerçevesinde yerleşik iktisada yöneltilen temel eleştiri nedir?

Cevap: En temel eleştiri, bütün toplumsal organizasyonun temel çerçevesini oluşturan toplumsal cinsiyet ilişkilerinin iktisadi teori sürecinde hiç dikkate alınmamış olmasıdır. Toplumsal cinsiyet kadın ve erkeğe toplumsal ve kültürel olarak yüklenen cinsiyet rollerini ifade etmektedir. Feminist iktisatçılar, cinsiyete dayalı işbölümüne paralel olarak geleneksel iktisatta erkeğin tercihlerine çok fazla, buna karşılık kadının kısıtlarına çok az yer verildiğini vurgulamakta, bu çerçevede uzun yıllar iktisat teorisyenleri tarafından göz önüne alınmayan kadınların iktisadi verimliliklerini, başarılarını ve refah düzeylerini sınırlayan sosyal ve kurumsal kısıtların iktisat teorisinin dışında yer almasına özellikle dikkat çekmektedirler.

13. Kamusal ve özel üretim ne demektir?

Cevap: Toplumsal hayatın kamu ve özel olarak ikiye ayrılmasının kökeni çok eskilere gitmez. Kamusal ve özel alan ayrımı kadın ve erkek ilişkilerinde önemli bir dönüşüm yaratmaktadır. *Kamusal alan* erkeksi olarak nitelenen özelliklerle tanımlandığı için erkeklere, *özel alan* da kadınsı kabul edilen özelliklerle tanımlandığı için kadınlara ayrılmaktadır. Çoğunlukla biyolojik ve psikolojik gerekçelere dayandırılan bu ayrım, sonuçta, *kamusal alanı değerli, özel alanı ise değersiz kılan bazı mekanizmalarla kurumsal nitelik kazanmıştır.*

Patriarkal devletler kamusal alan dışındaki faaliyetleri ikincilleştirmekte ve önceleri sadece kamusal alana ilişkin düzenlemelere katılanları “vatandaş” kabul etmekteydi. Bu yüzden seçme ve seçilme hakkı sadece erkeklere aitti. Zaman içinde seçme seçilme hakkının kadınlara da verilmesi, kadınların kamusal alandaki işlerde çalışmaya başlamaları kadınların kamusal alana çıkışı biçiminde değerlendirilmiştir.

14. Değer paradoksu ne demektir?

Cevap: *Değer paradoksu*, kullanım değeri çok yüksek olan bazı malların, mesela suyun, kullanım değeri çok daha düşük olan başka bir mala göre, mesela mücevhere göre, çok daha ucuz olmasını, kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki farkla açıklanmasıdır. Su, insanın bedensel varlığının hayatiyetinin sürdürülebilmesi için çok önemli bir fonksiyona sahiptir ve kullanım değeri çok yüksek olmasına karşın, piyasada bol bulunduğu için değişim (mübadele) değeri mücevhere göre oldukça düşüktür. Hâlbuki mücevherin, su gibi hayati bir işleve sahip olmadığı için, kullanım değeri düşüktür ve az bulunduğu için de değişim değeri oldukça yüksektir. Benzer biçimde, toplumda tarihsel süreç içerisinde kadınların denetim ve yükümlülüğünde bulunan eviçi üretim toplumsal organizasyonun devamı için oldukça önemli bir işleve sahiptir ve kullanım değeri de yüksektir.

Ancak yaygın bir değişim değeri olmayan eviçi üretim, değişim değeri olan ve erkeklerin denetiminde bulunan diğer iktisadi faaliyetlere göre “değersiz” hale gelmektedir. Piyasa ekonomilerinden önce kadın ve erkeklerin yürüttükleri iktisadi faaliyetlerin birbirinden ayrışmasını sağlayan ölçütler yoktu. Bu nedenle kadın ve erkek arasındaki işbölümü kadınları erkeklere göre ikincilleştirecek biçimde sonuçlanmıyordu.

15. Feminist iktisatçılar iktisadın konusunu neden eleştirmektedir?

Cevap: *Feminist iktisatçılar*, iktisadın konusuna sadece piyasa üretiminin girmesini, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü sonucu kadınların yürüttüğü iktisadi faaliyetlerin büyük kısmının iktisadın inceleme alanının dışına düşmesine, incelenmeye değer bulunmamasına neden olduğu için eleştirmektedirler.

16.16. Feminist iktisatçılar paranın yansızlığı tartışmasına nasıl yaklaşmaktadırlar?

Cevap: *Feminist iktisatçılar*, paranın yansızlığı tartışmasına yeni bir boyut katarak paranın yansızlığı tezinin ekonomik ilişkilerin içine nüfuz etmiş olan toplumsal cinsiyet ilişkilerini örttüğünü savunmaktadırlar. Buna göre, toplumsal cinsiyet ilişkileri göz önüne alındığında, özellikle de emek piyasasında bir değişim aracı olarak para, asimetrik bir ilişkiyi yansıtmaktadır.

Neredeyse bütün dünyada *kadın emeği* tarihsel ve sosyal koşullar nedeniyle erkeğinkine oranla daha az “satılabilir” nitelik taşımaktadır. Daha az satılabilir olmak, daha az değerli olmaya, sonuçta da mübadele sürecinin dışında bırakılmaya neden olmaktadır. Paranın bu asimetrik konumu, kadınların iktisadi etkinliklerinin değersizleştirilmesine katkıda bulunmakta ve uğraşlarının boş zaman olarak nitelenmesi sonucunu getirmektedir. İktisadi düşünce tarihi açısından bakıldığında da iktisadın merkezi konularını erkeklerin faaliyetlerinin oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla iktisat büyük bir bölümüyle kadınların iktisadi davranışlarını görmemektedir.

17. Metodolojik bireycilik ne demektir?

Cevap: Yerleşik iktisat teorisi *metodolojik bireyciliği* esas almaktadır. Buna göre, ekonominin genel davranışlarını o ekonomiyi meydana getiren temel birimler olan üretici ve tüketicilerin davranışlarına indirgemek mümkündür. Yani ekonomi, onu oluşturan bireylerin davranışlarından daha fazla bir şey değildir. Bu neoklasik çözümlemeye göre ekonomiye biçim veren temel unsur;

- Rasyonel,
- Özerk,
- Kendi çıkarını gözetene ve
- Dışsal kısıtların çerçevesinde en uygun şekilde tercihlerini yapan bir öznedir.

Bütün karmaşık iktisadi olgular, birey davranışlarına indirgenerek açıklanmalıdır. Bundan başka uygun bir açıklama biçimi de yoktur.

Sorularla Öğrenelim

SOS303U-EKONOMİ SOSYOLOJİSİ

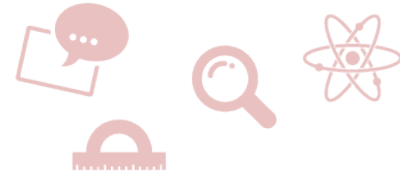
Ünite 4: Feminizm ve İktisat

18. Feminist iktisatçıların metodolojik bireyciliğe olan eleştirisi nedir?

Cevap: *Feminist iktisatçıların* bu yaklaşıma yönelttikleri eleştiri, iktisat biliminin bu birey kavramsallaştırmasının yanlış varsayımlara dayandığıdır. Çünkü böyle bir birey tanımı insanlar arası farklılaşmaları ortadan kaldıran ve sadece erkek davranışlarını yansıtan, kadın davranış biçimlerini dışlayan bir bireydir. Benzer eleştiriler uzun süreden beri siyaset bilimine de yöneltmiştir. Bu çerçevede siyaset bilimciler, siyasal olaylarda kadınların davranışlarının erkeklerinkilerden farklılaştığını gösteren bir dizi deneyler yapmaktadırlar. Bu yüzden siyasal eğilimlere ilişkin anketlerin en temel özelliklerinden birisi, değerlendirmede farklılık yaratan bir unsur olarak ankete katılan kişinin cinsiyetinin belirlenmesidir.

Örneğin, bazı araştırmalar, kadınların erkeklerle karşılaştırıldığında sadece siyasal değil iktisadi davranışlarında da önemli farklılaşmaların olduğunu göstermektedir. Bir araştırmanın sonucuna göre erkeklerin tersine kadınların, askeri harcamaların azaltılması ve devletin sosyal politikalar için daha fazla kaynak ayırmasına taraftar oldukları ortaya konmuştur.

FORDİZM

1. Fordizm nedir ve ilk genel gelişimi nasıl olmuştur?

Cevap: Fordizm genel olarak Amerika'da Henry Ford tarafından geliştirilen ve daha çok endüstriyel kapitalizmin üretim sürecinde uygulanan ilkeleri tanımlamada kullanılan bir kavramdır. İlk önceleri Antonio Gramsci tarafından Amerikan endüstriyel yaşam biçimini belirtirken kullanılmıştır. Fordizm en kısa ve özünü tanımlayarak endüstriyel kapitalizmin kitlesel üretime ve kitlesel tüketime dayalı bir örgütlenme modelidir. Ünlü Amerikalı işadamı olan Henry Ford otomobil firması Ford'un (Ford Motor Company) kurucusudur.

Dünyada seri üretime dayalı olarak tasarlanan *yürüyen bant sisteminin* kurucusudur. 1908 yılında Ford tarafından geliştirilen T Model aracı bant sistemi ile üretilmiştir. Yürüyen bant sistemi sayesinde üretimde otomasyona geçilmiş, maliyetler düşürülmüş, işçi ücretleri yükselmiş ve üretim miktarları çok büyük oranlarda artmıştır. Henry Ford'un geliştirdiği bu sistem yalnızca otomotiv sektöründe değil diğer tüm sektörlerde de hızla yayılmıştır. Bu nedenle 1990'ların başlarında ortaya çıkan kitlesel üretim modeline Henry Ford'un isminden yola çıkılarak *fordizm* adı verilmiştir. Kitlesel üretim ve kitlesel tüketim olgusu kendiliğinden oluşan bir yapı değildir. Güçlü bir piyasa düzenlemesi, etkili sosyal politika uygulamaları, uygun bir teknolojik donanım, verimli bir işgücü ve de denetim ile kontrol odaklı bilimsel yönetim ilkeleri fordizmin olmazsa olmaz unsurlarıdır. Fordizmi tanımlarken tüm bu unsurları hesaba katmak gerekir.

2. Fordizmin genel özellikleri nelerdir?

Cevap: Fordizmin genel özellikleri aşağıdaki genel başlıklar altında toplanabilir:

- Üretimin standartlaştırılması,
- Otomasyon yolu ile kitlesel üretim yapılması,
- Sosyal refah devletinin düzenleyici ve kontrol edici rolü,
- Üretimde merkezi örgütlenme ve Taylorist yönetim anlayışı,
- Kitlesel işgücünün büyük ölçekli işletmelerde yoğunlaşması.

3. Fordizmin genel özelliklerinden "Üretimin standartlaştırılması" nasıl açıklanabilir?

Cevap: Fordizm standart üretime dayanmaktadır. Standart üretim tek veya sınırlı farklılıklara sahip bir ürünün çok sayıda üretilmesi demektir. Diğer bir ifadeyle standart üretim aynı tasarıma sahip bir ürünün kitlesel olarak üretilmesi demektir. Örneğin X model bir buzdolabının aynı renk, aynı tasarım, aynı boyutlar ve aynı fonksiyonlar çerçevesinde üretilmesidir. Dolayısı ile üretimde standardizasyon her bir buzdolabının diğeriyle tamamiyle aynı özelliklere sahip olarak üretilmesi anlamına gelmektedir.

Fordist üretim sisteminin temeli üretilmekte olan ürünün yalnızca belirli bir amaca göre tasarlanmış olan bir teknolojiye uygun olarak üretilmesidir. Çünkü fordist modelde belli bir ürünün renk, model, tasarım ve teknik özellikleri açısından standart olarak üretilmesi üretim maliyetlerinin düşürülmesi açısından son derece önemlidir. Ürünlerin standart olarak üretilmesi belli bir teknolojik alt yapıyı zorunlu kılmaktadır. Bu teknolojik alt yapının standart üretimi gerçekleştirebilecek özelliklere sahip olması gerekir. Gerçekten de Henry Ford ile birlikte üretim sürecinde kullanılan makine, teçhizat ve aletlerin standart üretime uygun olarak geliştirildiği görülmektedir. Fordist üretim çeşitliliği az olan malların üretimine uygun olacak şekilde işletmenin bütün teknik ve insan gücü gibi kaynaklarının sistematik bir şekilde eşgüdümlemesine dayalıdır. Bu yolla işletmeler standart üretim yapabilme olanağını elde etmiş olmaktadır.

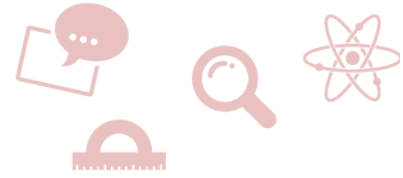
4. Fordizmin genel özelliklerinden "Otomasyon yolu ile kitlesel üretim yapılması" nasıl açıklanabilir?

Cevap: Fordist üretim sisteminin en önemli amaçlarından biri ise üretim sürecinde maliyeti en aza indirmek ve işletmeye istikrarlı bir kârlılık kazandırmaktır. Bunun için üretim sürecinde özel amaçlı makinelerin ve teçhizatların kullanıldığı otomasyonun sağlanması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, firmalar ilk önce üretimde standartlaşmayı ve daha sonra ise üretim sürecinde teknolojik olarak otomasyona geçmeyi hedeflemektedirler. Fordist üretimde esas amaç büyük ölçekli standart ürünleri çok büyük miktarlarda kitlesel olarak üretmek ve bu yolla büyük kârlar elde etmektir. Çünkü fordist işletmeler otomasyon sayesinde kitlesel üretimin maliyetini oldukça aşağılara çekebilmektedir.

5. Fordizmin genel özelliklerinden "Sosyal refah devletinin düzenleyici ve kontrol edici rolü" nasıl açıklanabilir?

Cevap: Büyük ölçekli standart üretim sistemi ancak piyasadaki istikrarlı bir kitlesel talebin yaratılması ile beslenebilir. Piyasalarda istenen kitlesel talebin yaratılması da ancak sosyal refah devletinin etkin bir şekilde gelir dağılımını düzenlediği ve makro ekonomik dengeleri kurmaya çalıştığı 'Keynesyen' politikalarla mümkündür. Gelir artırıcı Keynesyen politikalarla talep artışı sağlanmış, fordist üretim sisteminin belki de en önemli dayanağı olan kitlesel üretimin kitlesel tüketim ile beslenebilmesi gerçekleştirilmiştir. Böylece üretim süreci ile tüketim sürecinin iç içe geçtiği bir bütünlük oluşturulabilmiştir.

Fordist dönemin yükselişi ve düşüşünün özellikle Avrupa'da sosyal demokrasinin yükselişi ve düşüşü ile çakışması sosyal refah devleti anlayışı ile fordist sistem arasındaki ilişkinin ne kadar iç içe olduğunu göstermektedir. Öte yandan kitlesel talebin yaratılmasında sosyal refah devletinin yanı sıra 1970'li yıllara kadar daha çok batı toplumlarında ekonomik gelişmelere paralel olarak insanların otomobil, televizyon, buzdolabı, çamaşır makinesi gibi belirli dayanıklı tüketim mallarına karşı

yoğun bir talep göstermesi de çok etkili olmuştur. Özellikle işçi sınıfından ayrı olarak geliri kısmen daha yüksek bir orta sınıfın geniş bir tüketici kesim olarak ortaya çıkması kitlesel tüketimin istikrarlı bir şekilde yükselmesi üzerinde olumlu bir etki yaratmıştır.

6. Fordizmin genel özelliklerinden “Üretimde merkezi örgütlenme ve Taylorist yönetim anlayışı” nasıl açıklanabilir?

Cevap: Fordist üretim örgütlenmesi merkeziyetçi bir yönetim anlayışına dayanır. Yani kararlar merkezi birimler tarafından alınmakta ve daha sonra da işletme içinde tepeden aşağıya doğru uygulanmaktadır. Üretim sürecinde ise çalışanların çok sıkı denetlendiği “bilimsel yönetim anlayışı” yani *Taylorizmin* ilkeleri uygulanmaktadır. Burada esas hedef işletme içi verimliliği ve karlılığı artırmak olduğu için üretim sürecinde kontrolün tümü yönetime geçmekte ve işçilerin yapacağı bütün işler en ince ayrıntısına kadar önceden belirlenmektedir. Taylorizmin özellikleri literatürde genel olarak üç temel ilke çerçevesinde sınıflandırılarak ele alınmaktadır. Bunlar sırasıyla;

- Üretim sürecinin basitleştirilmesi,
- Kafa (veya zihinsel) emeğin üretimden alınarak planlama düzeyinde merkezileştirilmesi,
- İşçinin yapacağı işin her aşamasının yönetimce planlanarak işçiye direktifler biçiminde iletilmesidir. Böylece işçilerin üretim süreci hakkında bilgi sahibi olmaları ve üretim sürecini kontrol etmeleri engellenebilmektedir.

7. Fordizmin genel özelliklerinden “Kitlesel işgücünün büyük ölçekli işletmelerde yoğunlaşması” nasıl açıklanabilir?

Cevap: Çeşitliliği az ancak miktar olarak çok sayıda üretimi ifade eden kitlesel üretim ve buna uyumlu hâle getirilmiş olan teknolojik donanım kalifiye düzeyi kısmen az ancak üretim sürecinde rutin işleri yapan işgücünün kullanımını gerekli kılmaktadır. Bu üretim süreci büyük ölçekli işletmeleri zorunlu kıldığı kadar buralarda çok sayıda işgücünün istihdam edilmesini de gerekli kılmaktadır. Bu nedenle literatürde fordizm çok defa kitlesel üretim ve kitlesel tüketim olgularının yanı sıra üretim sürecinde de kitlesel işgücü kullanımına dayalı bir üretim organizasyon biçimi olarak da anılır. Ancak fordist üretim sisteminin bu yönü kaçınılmaz bir şekilde işletme içinde işçilerin sendikalaşma hareketlerinin gelişimi için olumlu bir zemin oluşturmaktaydı. Zira aynı üretim biriminde çalışan yüzlerce ve hatta binlerce işçinin sendikal faaliyetler içerisinde yer alması daha kolay olmaktadır.

FORDİST KRİZ VE POST-FORDİZMİN YÜKSELİŞİ

8. Fordist kriz nedir?

Cevap: 1970’li yıllarla birlikte fordist üretim sisteminin daha çok yaygın olarak uygulandığı gelişmiş kapitalist ülkelerde kitlesel üretimin iç ve dış pazarlarda meydana

gelen ani talep değişikliklerine yanıt veremediği ve sistemin kendi içinde hızlı bir şekilde tıkanmaya doğru gittiği öne sürülmektedir. Kitlesel olarak üretilen mallara olan talebin doyması, taleplerde meydana gelen aşırı farklılaşma, kullanılan teknolojik donanımın farklı türden üretim yapabilecek bir esnekliğe sahip olmaması ve artan krize bağlı olarak endüstri ilişkilerinin bozulmasının fordist sistemi oldukça olumsuz etkilediği belirtilmektedir.

9. Post-fordizmin yükselişi nasıl açıklanabilir?

Cevap: Fordist krizin ve buna bağlı olarak post-fordist koşullarda yeniden yapılanmaların neleri kapsadığını biraz daha ayrıntılı olarak aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Taleplerde farklılaşma,
- Üretimde farklılaşma,
- Esnek üretim,
- Küçük ölçekli üretim,
- Üretim sürecinde yetkilendirme ve yatay işbölümü,
- İş ve işgücü istihdamı esnekliği,

10. “Taleplerde farklılaşma” nasıl açıklanabilir?

Cevap: 1970’li yıllar ile birlikte kitlesel talepte bir daralma yaşanmasının fordist sisteme en büyük darbelerden birini vurduğu belirtilmektedir. Talepteki daralmada hem kitlesel talepte bir doyumluğa ulaşılmış olması hem de artan işçi hareketleri sonucu kâr oranının üretimdeki artışa ters orantılı olarak düşmeye başlaması etkili olmuştur. Kitlesel talepteki doyumluk tüketiciler açısından herkesin sahip olmadığı farklı türden malların talep edilmesine neden olmuştur. Bu da kitlesel talep ile uyumlaştırılmış olan kitlesel üretim yapısının yanıt veremeyeceği bir değişim sürecini ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, standart ürün talebinin sınırı dayanması ile birlikte fordist üretimin dayandığı kitlesel üretim ile kitlesel tüketim dengesi de bozulmaya başlamıştır.

11. “Üretimde farklılaşma” nasıl açıklanabilir?

Cevap: Taleplerde ortaya çıkan farklılaşma ister istemez üretimde de bir farklılaşmayı gerekli kılmaktadır. Fordist üretim anlayışında asıl amaç ürün çeşitliliği az ancak miktar bazında büyük ölçekli bir üretimi gerçekleştirebilmektir. Ancak günümüz koşullarında piyasalardaki talep farklılaşmalarına ve talep miktarlarındaki dalgalanmalara göre işletmelerin kendilerini hem ürün çeşitliliği bazında hem de miktar bazında ayarlayabilmesi gerekmektedir. Günümüzün değişken piyasa koşullarında bir işletme için asıl hedef miktar bazında çok az dahi olsa tüketicilerin her türlü istek ve zevklerini karşılayabilecek farklı ürünleri piyasaya sürebilmektir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için işletmelerin esnek teknolojik donanımına sahip olmaları zorunludur.

Üretim sürecinde gelişmiş bir teçhizat, makine ve araç-gereç donanımını ifade eden teknolojik esneklik kapitalist işletmelere farklı türden üretim yapabilme potansiyeli ile birlikte üretilmekte olan bir ürünün piyasada değişmekte

olan talebe bağlı olarak değiştirilmesi ve geliştirilmesi olanağını sağlamaktadır. Sonuç olarak az çeşitlilikte standart ürünler üretmek üzere geliştirilmiş olan fordist teknoloji taleplerdeki farklılaşmaya karşılık olarak üretimde bir farklılaşmaya gidememiş ve böylelikle verimlilik artırıcı potansiyelini önemli ölçüde yitirmiştir.

12. “Esnek üretim” nasıl açıklanabilir?

Cevap: Günümüz piyasa koşullarında taleplerde bir farklılaşma işletmeler açısından yalnızca üretimde bir farklılaşmayı değil aynı zamanda istihdam edilen işgücü ve kullanılan teknolojinin de esnek üretime uyumlu hâle getirilmesini zorunlu kılmaktadır. Fordist üretim anlayışında istihdam edilen işgücü ve kullanılan teknoloji kitlesel üretime uygun bir şekilde daha önceden belirlenmiş özel amaçlı işlevleri yerine getiren bir üretim sistemine sahipti. Buna karşın esnek üretim yapan bir işletmenin istihdam ettiği işgücü beceri düzeyi yüksek olmakla birlikte üretim sürecinde birden fazla işlevi yerine getirebilecek bir özelliğe de sahiptir. Esnek üretimde kullanılan teknolojik donanım bilgisayar kontrollü olduğu için oldukça kolay bir şekilde sayısal komutlar yüklenerek yeni tasarlanmış bir ürüne göre ayarlanabilmektedir. Ayrıca, bilgisayar kontrollü robotik makineler ve gelişmiş teçhizatlar yolu ile işletmeler hem *miktar* ve hem de *çeşit* açısından esnek üretim yapabilmektedirler. Zira esnek teknolojik donanım işletmelere piyasadaki talepler doğrultusunda istenilen malı gereken miktarlarda üretebilme olanağı vermektedir.

13. “Küçük ölçekli üretim” nasıl açıklanabilir?

Cevap: Fordizm standart ürünlerin büyük ölçekli işletmelerde kitlesel olarak üretildiği bir üretim yapısına dayalıdır. Post-fordizm ise piyasaya göre değişebilen daha küçük çaplı esnek üretimin yine daha küçük esnek işletmelerde yapıldığı bir üretim yapısına dayalıdır. Nitekim piyasalarda giderek artan talep farklılaşması ve buna bağlı olarak ürün bazında ortaya çıkan çeşitlilik yalnızca esnek üretimi değil, esnek üretimin yapılacağı daha çok küçük ölçekli üretim yapısını da gerekli kılmıştır. Bu nedenle günümüz koşullarında büyük ölçekli işletmeler ya kendi içinde küçük üretim birimleri kuracaklar ve bu birimler yolu ile esnek üretime yönelerek varlıklarını devam ettirecekler ya da hâlihazırda kullandıkları esnek olmayan teknolojik donanımı piyasadaki taleplerde ortaya çıkan değişmelere paralel olarak sürekli yenilemek zorunda kalacaklardır. Kuşkusuz, bu çözüm yolu büyük işletmeler için çok pahalı ve ekonomik olmayan yeni bir teknolojik yapılanmayı ifade etmektedir. Bu açıdan küçük ölçekli işletmelerin büyük işletmelere göre daha avantajlı olduğu öne sürülmektedir.

Sonuç olarak standart ürünlerin büyük ölçekli işletmelerdeki kitlesel üretiminde sona gelmesi, öte yandan özel amaçlı teknolojilerle donatılmış büyük işletmelerin piyasalarda sürekli değişen talep dalgalanmalarına uyum sağlayamaması fordizmin krizini giderek derinleştirmiştir.

14. “Üretim sürecinde yetkilendirme ve yatay işbölümü” nasıl açıklanabilir?

Cevap: Esnek üretim karar verme sürecinde çalışanların daha aktif bir katılımına dayanmaktadır. Bu nedenle üretim sürecindeki örgütlenme ve işbölümü *yatay* olmaktadır. Fordist üretim yapısının dayandığı Taylorist yönetim anlayışı ise dikey bir hiyerarşik örgütlenmeyi ortaya çıkarmış ve çalışanların işgücü becerilerini üretim sürecinde yalnızca belirli işleri yapmaya yönlendirerek hem rutin işlere dayalı bir işbölümünün ortaya çıkmasına zemin hazırlamış hem de kafa emeği ile kol emeği arasında kesin bir ayrımın oluşmasına neden olmuştur. Böylece çalışanlar üretim sürecinde var olan makineler ve teçhizatların belirli ritmik ve rutin hareketlerinin bir parçası haline getirilmiş ve bu da çalışanların işe yabancılaşmasına neden olmuştur. Oysa esnek üretim sistemi daha farklı bir işletme yönetim anlayışını ve işbölümünü gerekli kılmaktaydı. Buna göre, çalışanların sahip olduğu işgücü niteliğinin yüksek olması gerekmektedir. Çünkü işletme üretimini yaptığı malın türüne ve miktarına göre işçileri üretim sürecinin farklı birimlerinde çalıştırabilmek zorundadır. Bu durum;

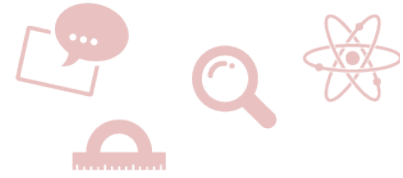
- İşçilerin sahip olduğu işgücünün niteliğini artırmış ve
- Çalışan herkes işletme için vazgeçilmez işlevleri yerine getirdiği için de üretim sürecinde yatay örgütlülüğün oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Diğer taraftan, üretim sürecinde herhangi bir yenilik yapabilmeye, üretimde kaliteyi artırabilmeye ve maliyeti düşürebilmeye her çalışan yüksek teknik bilgi ve beceriye sahip olduğundan olumlu bir katkıda bulunabilmekte, bu nedenle karar alma sürecinde de bir adem-i merkeziyetçilik söz konusu olabilmektedir.

Özetle post-fordizm ile birlikte fordizmin oldukça merkeziyetçi ve hiyerarşik yönetim yapısının yerini daha esnek bir iş örgütlenmesine ve ademi-merkeziyetçi bir yönetim anlayışına bıraktığı öne sürülmektedir.

15. “İş ve işgücü istihdamı esnekliği” nasıl açıklanabilir?

Cevap: Esnek teknolojik donanım üretim sürecinde kullanılan işgücünün fordist anlayıştan farklı olarak değişen üretim miktarlarına ve ürün çeşitlenmelerine paralel olarak birden fazla işlevi yerine getirebilecek el becerisine sahip olmasını gerekli kılmaktadır. Böylece işçiler işletmenin üretim hedefleri doğrultusunda diğer üretim ünitelerine kaydırılabilmekte ve işgücünden maksimum ölçüde yararlanılması sağlanmış olmaktadır. Diğer bir deyişle esnek üretim yapan bir işletmede istihdam edilen işgücü çok yönlü kafa ve kol becerisine sahip olduğu için işletmenin üretim sürecinde birden fazla işlevi yerine getirebilmektedir. Böylece esnek üretim yapan bir işletme hem işgücünden maksimum yararlanabilmiş hem de çalışanları yaptıkları işlerden daha fazla haz alabilmiştir. Özellikle Atkinson’un geliştirdiği *esnek işletme modeli* bu açıdan oldukça önemlidir.

Sonuç olarak esnek üretim iş ve işgücü istihdamında da esnekliğe yol açmış ve işgücü de işletmeye *işlevsel esneklik* ile *sayısal esneklik* kazandırabilecek şekilde istihdam edilmeye başlanmıştır. Buna göre işletmenin birden çok biriminde çalıştırılabilen dolayısıyla işletmeye işlevsel esneklik kazandıran vasıflı-merkez çalışanları görece iş güvenceli ve yüksek ücretli olarak istihdam edilirler. Çevre çalışanları genellikle kısa dönem, geçici, sözleşmeli ya da Türkiye’de yaygın olarak bilinen adıyla “taşeron” olarak istihdam edildikleri için düşük ücretli ve güvencesiz olarak çalışmak durumunda bırakılmıştır.

16. Atkinson’un geliştirdiği esnek işletme modeli kısaca nasıl açıklanabilir?

Cevap: Atkinson’un yaklaşımına göre fordist ekonomilerde var olan Taylorist yönetim anlayışı yapılan üretimin özelliğine göre çalışanların çok büyük bir kısmının rutin işleri yaptığı ve çalışanlar arasında gerek el becerisi gerekse iş güvencesine sahip olabilmeye çok fazla ayrılmışmanın olmadığı bir işletme yönetim anlayışına dayanmaktadır.

Atkinson’a göre işletme açısından belirlenen hedeflere ulaşmada kalifiye düzeyi yüksek olan ve işletme açısından önemli işlevleri yerine getiren işçiler diğerlerine göre daha yüksek ücret ve daha fazla iş güvencesine sahip olabilmektedirler. Atkinson’a göre vasıflı işgücü çok yönlü bir beceriye sahiptir. İhtiyaç duyulduğunda firmaların üretim ve yönetim süreçlerinin farklı birimlerinde çalıştırılabilirler. Bu vasıflılık firmalara *işlevsel bir esneklik* kazandırmaktadır. Atkinson bunlara *merkez işçileri* demektedir. Diğer taraftan işgücü niteliği düşük ve işletme açısından önemi az olan işçi gurubu ise *çevre işçilerini* meydana getirmektedir. Çevre işçilerinin iş güvencelerinin az olması işletmeye çok önemli bir *sayısal esneklik* sağlamaktadır.

17. Hem ücreti hem de iş güvencesi az olan çevre işçilerin durumuna yönelik eleştiriler olmuş mudur?

Cevap: Hem ücreti hem de iş güvencesi az olan çevre işçilerin bu duruma düşürülmeye çalışılması çok şiddetli eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Örneğin Pollert esnek işletme modelinin işçi sınıfı arasında bir ayrıştırmaya yapılarak çevre işçilerinin sendikası, zayıf ve savunmasız bırakıl mayaya çalışıldığını öne sürmektedir. Pollert’e göre esnek istihdam ilkesi sermayenin emek üzerindeki sınırsız denetiminin dayatılmasından başka bir şey değildir.

18. Esnek üretim işgücü piyasalarında hangi yeni istihdam biçimlerinin yaygınlaşmasına neden olmuştur?

Cevap: Esnek üretim işgücü piyasalarında;

- Tam zamanlı (full-time),
- Yarı zamanlı (part-time),
- Sözleşmeli,
- Geçici,
- Mevsimlik ve

- Taşeron işçi çalıştırma gibi yeni istihdam biçimlerinin yaygınlaşmasına neden olmuştur.

POST-FORDİST DÖNÜŞÜME YÖNELİK DEĞERLENDİRMELER

19. Post-fordist dönüşümü nasıl değerlendirilebilir?

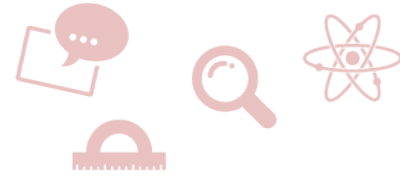
Cevap: Fordizmin krize girmesi ve bunun sonucunda post-fordist yapılanmaların ortaya çıkması sosyal bilimler literatüründe çok yönlü olarak tartışılmaktadır. Bu değişim ve dönüşümün boyutunun ne olduğu, ülke ekonomilerini ve insanları ne yönde etkilediği çeşitli teorik yaklaşımlar tarafından ele alınmaktadır. Bu tartışmaların kapsamı çok geniştir ve hepsini burada ele almak olanaksızdır. Bununla birlikte teorik yaklaşımların kısa bir değerlendirilmesi yapılacaktır. 1970’li yıllar ile birlikte kapitalizmin içine girdiği post-fordist dönüşümün çok boyutlu olduğunu ve bu dönüşüm boyutunun ve hızının ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebildiğini gözden kaçırmamamız gerekir. İlgili literatüre bakıldığında üç farklı yaklaşımın ön plana çıktığı görülmektedir:

- Bu teorik tartışmaların birinci grubu post-fordist dönüşümü olumlu bir süreç olarak ele almaktadır. Bunlara kısaca *iyimser yaklaşımlar* diyebiliriz.
- Teorik tartışmaların ikinci grubu ise post-fordist dönüşümleri olumsuz bir süreç olarak ele almaktadır. Bu yaklaşımlara da kısaca *kötümser yaklaşımlar* diyebiliriz.
- Tartışmalarda öne çıkan üçüncü bir grup ise böylesi bir dönüşümün olduğu fikrine hiç katılmayanlardan oluşmaktadır. Bu gruptakilere de kısaca *eleştirelci-şüpheli yaklaşımlar* diyebiliriz.

20. İyimser Yaklaşım nasıl açıklanabilir?

Cevap: Bu yaklaşımlardan ilk ikisi post-fordist dönüşümlerin olduğu görüşünde hemfikirlerdir. Ancak bu dönüşümlerin sosyal ve ekonomik sonuçlarının ne olduğu konusunda farklı görüşler öne sürmektedir. Örneğin Piore ve Sabel post-fordist dönüşümlerin sosyal ve ekonomik sonuçları açısından son derece iyimserdir. Piore ve Sabel post-fordist koşullara uyum sağlayabilen başta küçük işletmeler olmak üzere sendikaların, işverenlerin ve tüm ülke ekonomilerinin olumlu etkileneneğini öne sürmektedir. Piore ve Sabel daha da ileri giderek post-fordist dönüşümleri ikinci bir endüstriyel devrim olarak nitelemektedirler. Bu nitelemeye göre, ikinci endüstriyel devrimin sihirli anahtarı *esneklik*, aktörleri ise üst düzey teknoloji kullanan *küçük ve orta boy işletmelerdir*.

Piore ve Sabel’a göre üst düzey teknoloji kullanabilme kapasitesine sahip küçük işletmeler piyasadaki taleplerde meydana gelen değişimlere anında yanıt verebilme esnekliğine sahiptir. Esnek teknolojik yapı, küçük işletmelere müşteri odaklı olma imkânını vermektedir. Küçük işletmelerin sahip olduğu esneklik, değişen koşullara göre gerek üretim miktarlarında ve gerekse de üretilen ürünün türünde bir değişiklik imkânı sağlamaktadır.

Schmitz ise küçük işletmelerin bir araya gelerek oluşturacağı güç birliği sayesinde uluslararası pazarlara açılabileceğini öne sürmektedir. Ayrıca Schmitz büyük işletmelerin yeterince esnek olamadıkları için küçük işletmelerle rekabette çok zorlanacağını öne sürmektedir. Schmitz'e göre post-fordist koşullar küçük işletmelerin önünü açmaktadır. Gerek Piore ve Sabel tarafından gerekse Schmitz tarafından sözü edilen küçük işletmeler emek yoğun çalışan ve düşük teknolojik donanımına sahip olan işletmeler değildir. Tam tersine sözü edilen üst düzey teknolojik donanımına sahip, bilgisayar destekli tasarım ve üretim kapasitesine ulaşmış ve kendi aralarında işbirliğini gerçekleştirmiş olan küçük işletmelerdir. Dolayısıyla geleneksel tarzdaki küçük işletmelerin post-fordist koşullara ayak uydurabilmesi oldukça zor görünmektedir.

21. *Kötümser Yaklaşım nasıl açıklanabilir?*

Cevap: Bu yaklaşımlar genel olarak fordist dönemden post-fordist döneme geçildiği görüşüne katılmaktadırlar. Örneğin Marksist bir gelenekten gelen *Fransız Düzenleme Okulu* böylesi bir dönüşümün olduğunu kabul etmektedir. Ancak bu okula göre bu dönüşüm daha çok sermaye lehine olmaktadır. Bu yaklaşıma göre post-fordist dönüşümlerden başta sendikalar olmak üzere tüm çalışanlar olumsuz etkilenecektir. Fransız Düzenleme Okuluna göre fordist kriz aslında bir sermaye birikim rejiminin krizidir. Bu okula göre post-fordist dönüşüm sermaye birikim rejiminin önündeki engellerin aşılması çabalarından başka bir şey değildir.

Düzenleme Okuluna göre, fordist krizin aşılabilmesi yeni makroekonomik büyüme rejimine sermaye birikim sürecinin uyumlaştırılması veya sermaye birikiminin yeniden sürekliliğini sağlayabilecek toplumsal ve ekonomik ortamın oluşması ile mümkün olabilmektedir. Diğer bir deyişle, sermaye birikim rejimine uyumlu bir düzenleme biçiminin oluşturulması fordist birikim rejiminden post-fordist birikim rejimine geçişi meydana getirmektedir. Düzenleme Okulu için söz konusu olan ekonominin sermaye birikim rejimi açısından uyumlu bir şekilde düzenlenmesidir. Bu nedenle yeni birikim rejimi için uygun koşulların sağlanmasında kurumlara ve özellikle de devlete çok önemli görevler düşmektedir.

22. *Eleştirel-Şüpheli Yaklaşım nasıl açıklanabilir?*

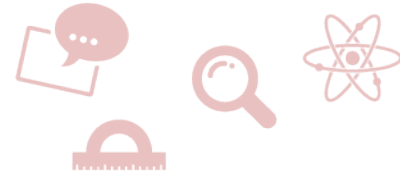
Cevap: Fordizmden post-fordizme doğru bir dönüşümün olmadığı görüşü daha çok yeni Marksistler tarafından öne sürülmüştür. Williams fordist anlayışla çalışan ve kitlesel üretim yapan büyük işletmelerin sanıldığı gibi birkaç ürün üzerinde yoğunlaşmadıklarını, aksine kitlesel üretim yapan işletmelerin üretim çeşitliliğinin sanıldığından çok daha fazla olduğunu öne sürmektedirler. Aynı şekilde Hyman'a göre belirli bir sektördeki değişimleri bütün bir ekonomiye genellemek yanlıştır. Çünkü sanayi sektörü kapitalist ekonomilerde üçte bir civarında bir ağırlığa sahip olduğundan bunu diğer bütün sektörlerle genellemek Hyman'a göre pek gerçekçi değildir.

Clarke açısından ise sözü edilen değişimler birer ütopyadan başka bir şey değildir. Clarke'a göre post-fordizm ne bir gerçeklik ne de geleceğin makul bir görünümü değildir. Yani bu tür kavramlaştırmaların temel dayanak noktası, kapitalist gelişimin kendisinin günümüz sözde fordist kriz koşullarında tek alternatif olduğunun ima edilmesinin bir başka ifadesidir. Clarke'a göre Batı toplumlarında Sosyal Demokrasi'nin düşüşü ile Neo-Liberalizm'in yükselişinin fordizmin düşüşü ve post-fordizmin yükselişi ile aynı döneme tekabül etmesi bir tesadüf değildir. Yani fordist dönemde devletin ekonomik ve sosyal gelişmedeki düzenleyici rolü kendini sosyal demokrat politikaların yürütülmesi gerekliliği ile meşrulaştırmış iken günümüzdeki sözde post-fordist dönemde devletin değil piyasanın evrensel olarak gelişmenin gerçekleştirilmesinde düzenleyici olması gerektiği neo-liberal politikalarla meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME

23. *Fordist ve Post-fordist üretim süreçlerini genel olarak nasıl değerlendirilebilir?*

Cevap: Fordist ve post-fordist kavramlaştırmalarda gerek üretim sürecinde gerekse piyasalarda ortaya çıktığı öne sürülen yeni oluşumlar ayrı bir endüstriyel dönemeç olarak değil de, kapitalizmin gerek teknolojik donanım gerekse işgücü kullanımı açısından bu değişimlere karşı ne kadar uyum sağlayabildiği şeklinde ele alınmalıdır. Fordizmden post-fordizme doğru radikal bir dönüşüm olduğunu öne süren yaklaşımlar genellikle fordizmi basit bir bütün olarak ele almışlar ve bunu ekonominin tamamına genellemeye çalışmışlardır. Bunun yanı sıra fordizmin içinde bulunduğu krizin niteliği üzerine yeterli düzeyde sektörel farklılık analizi yapılmadığı için krizin kendisi olduğundan fazla abartılmış ve bu yolla radikal bir dönüşüm olduğu tezi doğrulanmaya çalışılmıştır. Yine aynı şekilde fordist üretim tekniklerinin esnek üretim teknikleri kadar olmasa da belirli bir esnekliğe sahip olabildiği ve bu yolla ürün bazında belirli bir çeşitliliği gerçekleştirebileceği gözden kaçırılmıştır.

TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN ÖNEMİ VE SOSYO-EKONOMİK YAŞAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1. *Teknoloji ile ekonomi arasındaki ilişki nasıl açıklanabilir?*

Cevap: Teknoloji ile ekonomi arasındaki ilişkiselliğin yoğunluğu, ekonominin diğer sistemlerle olan ilişkiselliğinin yoğunluğundan çok daha fazladır. Her şeyden önce, teknolojik yeniliklerin pratiğe aktarıldığı ve fiilen hayat bulduğu öncelikli alan ekonomidir. Teknolojinin gündelik yaşam ve toplum üzerine etkisi, ancak ekonomik süreçlerle ortaklığı sonrasında -politik ve kültürel çevre gibi- diğer alanlara yansır. Bu noktada ekonomi, teknolojik yeniliğin taşıyıcısı, geliştiricisi ve yaygınlaştırıcısı olma gibi temel rolleri üstlenir. Bu karşılıklı ve döngüsellik içeren ilişkisellikten dolayı, teknolojik unsurlar öncelikle ekonomik bir öge olarak kabul edilmiştir.

2. *Kuramsal olarak ele alındığında ekonominin temel amacı nasıl açıklanabilir?*

Cevap: Kuramsal olarak ele alındığında; ekonominin temel amacı, sınırsız insan ihtiyaçlarının sınırlı kaynaklarla karşılanmasıdır. Ancak kıt ekonomik kaynaklar nedeniyle bu amacın gerçekleşmesi, sadece üretim ve verimlilik artışına neden olacak faktörlerle mümkündür. Bu faktörlerin başlıcası da; hem ülkeler hem şirketler hem de girişimciler için teknolojik gelişmeler olmuştur. Anlaşılacağı üzere *teknoloji*; verimlilik artışı, kalite ve yüksek kârlılık oranları gibi faktörlerle eşdeğer olarak kabul edilmektedir. Ekonomik yaklaşımlarda, istihdamın verimliliğe dayalı şekilde arttığı ve verimlilik artışlarının da genellikle teknolojik değişimlerden kaynaklandığı görüşü yaygındır. Örneğin *neo-klasik iktisat* göre *teknolojik gelişme*, “*aynı malın aynı ölçekte daha az girdi kullanılarak üretimi*” olarak kabul edilir.

3. *Makro iktisat açısından, ülkelerin ekonomik gelişmişlik seviyeleri ile teknolojik gelişmişlik seviyeleri arasındaki ilişki nasıl açıklanabilir?*

Cevap: Makro iktisat açısından da, ülkelerin ekonomik gelişmişlik seviyeleri ile teknolojik gelişmişlik seviyeleri arasında doğrusal bir ilişki bulunduğu varsayılır. Bu varsayımın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra giderek bir kalkınma ideolojisine dönüştüğü ve gelişmiş ülkeler tarafından az gelişmiş ülkelere bir model önerisi olarak sunulduğu bilinmektedir. Özellikle iletişim teknolojileri ile ekonomik kalkınma arasında dolaysız bir ilişkinin olduğu, akademik çevrelerden tartışmasız kabul görmüştür. Enformasyon sistemlerindeki gelişmenin kalkınma sürecini hızlandırarak “*modernleşmeyi*” sağlayacağı görüşü de, yine Amerikan akademik çevrelerinde 1960'ların sonlarına kadar etkisini devam ettirmiştir. Bu etkenlerden dolayı, sanayileşmiş ülkelerde teknolojik gelişmelere yönelik genel kabul, uzun vadeli ekonomik büyümenin en önemli belirleyicisi oldukları yönündedir.

4. *Schumpeter'in kapitalist ekonomi hakkındaki görüşü nedir?*

Cevap: Kısacası, iktisatçılar teknolojik gelişmeyi sanayi devrimi ile birlikte yeni buluşların hız kazanması üzerine incelemeye almışlar ve ekonomik büyüme üzerine etkisine dikkat çekmişlerdir. İktisat kuramında teknolojik gelişmenin içselleştirilmesine yönelik çabaların çıkış noktasını özellikle Schumpeter'in görüşleri oluşturur. Schumpeter, kapitalist sistemin işleyiş dinamiklerini ortaya çıkarmak amacıyla, ekonomik gelişmenin büyük ölçekli bir analizini yapmış ve bu işleyiş içinde teknolojik yenilikleri merkezi bir konuma yerleştirmiştir. O, kapitalist ekonomide yeniliklerin, rekabetçi üstünlüğün en başında yer aldığını belirtmiş ve teknolojik gelişmenin kalkınma süreçlerine olan etkisine vurgu yapmıştır.

5. *Teknoloji temelli inovasyonu belirlemede kullanılan kriterler nelerdir?*

Cevap: Teknoloji temelli olarak inovasyonu belirlemede şu kriterler değerlendirilir:

- Araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) harcamalarının GSMH'ye oranı,
- Ar-Ge hizmetlerinde çalışan bilim adamı ve mühendis sayısı,
- Patent sayısı,
- Bilimsel yayın sayısı,
- Bilgisayar, internet ve iletişim araçlarından yararlananların sayısı,
- Toplam ihracat içinde ileri teknoloji ürünlerinin oranı.

6. *Teknoloji, Daniel Bell'in de belirttiği gibi toplumsal değişmeyi hangi yollardan gerçekleştirir?*

Cevap: Teknoloji, Daniel Bell'in de belirttiği gibi toplumsal değişmeyi beş farklı yoldan gerçekleştirir:

- Teknoloji, daha düşük maliyetle daha fazla mal üretmeye imkân sağlar. Buna bağlı olarak, hem toplumsal yaşam standardını yükseltmenin hem de -ekonomik gelişmenin ileri aşamalarından itibaren- toplumsal eşitsizlikleri azaltmanın başlıca aracıdır.
- Teknoloji, teknisyen ve teknokrat olarak bilinen yeni sınışı ortaya çıkartmıştır. Bu sınışar da, ekonomik yaşamın “planlayıcı kadro”larını oluşturmuştur.
- Teknoloji, “fonksiyonel ilişkiler” ile “nicel alan”ı öne çıkaran yeni bir “rasyonellik” tanımını gündeme getirmiştir. Bu anlayış, kaynakları en az maliyetle ve en az gayretle kullanma felsefesine dayanmaktadır.
- Teknoloji sayesinde ulaştırma ve haberleşme alanlarında yaşanan devrimler, yol açtıkları ekonomik ve sosyal etkileşimlerle; en dar ilişki biçimlerinden başlayarak mesleki ve teknik alanlara doğru, yeni sosyal ilişki ağları ortaya çıkartmışlardır.

- Başta zaman ve mekân ile ilgili olmak üzere, algı anlayışları en radikal şekilde değişmiştir. Örneğin “hız” kavramı, sanayi toplumunun bant sisteminde daha önce hiç olmadığı kadar önem kazanmıştır.

7. Marx'ın sanayi toplumuna yönelik eleştirileri nasıl açıklanabilir?

Cevap: Sanayi toplumuna yönelik eleştirisinde Marx, bilimsel icatlar ile teknolojik uygulamalar arasında giderek sistematikleşen bir ilişkiselliğin kurulmaya başlandığını, güç ile servetin buna bağımlı hale geldiğini ve teknolojinin hem kurtarıcı hem de tahakkümcü bir potansiyeli ifade ettiğini belirtir.

Diğer bir deyişle, gerçek servetin yaratılmasının, ‘emek zamanı’ ile ‘istihdam edilen emek’ miktarından öte, bilimin genel durumuna ve teknolojinin ilerlemesine bağımlı hale geldiğini öne sürer. Buna göre, bilimin sistematik olarak sanayiye uygulanmaya başlanması ve teknolojik yeniliklerin süreklilik kazanması sonrasında; sömürü, iş saatlerinin ‘mutlak’ olarak uzatılması yerine üretkenliğin ‘nispi’ bir şekilde yoğunlaşması üzerinde odaklanacaktır.

8. Teknoloji, ekonomi ve toplum arasındaki etkileşim nasıl açıklanabilir?

Cevap: Teknoloji, ekonomi ve toplum arasındaki etkileşim, daha önce hiç olmadığı kadar direkt bir hal alırken; teknoloji içerisinde toplumsal olayların etkilediği dönüşümler gibi, toplumsal olaylar üzerinde de teknoloji artan oranda bir etkiye sahip olmuştur. Çok yönlü olan bu etkiler, toplumun maddi temelleri ile onu besleyen ve dönüştüren düşünceler üzerinde ortaya çıkmışlardır.

İktidarlar ve işletmeler bu aşamayla birlikte, artık teknolojiyi sadece ayakta kalmak ve güçlerini muhafaza etmek için kullanmaya başlamışlardır. Bunun en karakteristik örneklerinden olan “bilimsel yönetim ilkeleri”, bu bağlamda sanayi toplumuna ait yaşam tarzının kurallarını belirleme misyonunu üzerine almıştır. Tüm bu gelişmeler paralelinde, gerek toplumun kendisi gerekse toplumsal ilişkilerde yeni bir dönüşüm söz konusu olmuştur. Bu, ilk olarak toplumdaki ekonomik düzenin değişmesine ve ardından da teknolojinin diğer üretici güçlerle entegrasyonuna yol açan bir dönüşümdür.

9. Bilimsel keşifler ile teknolojik uygulamalar arasındaki ilişkiselliğin sonucu nasıl açıklanabilir?

Cevap: Bilimsel keşifler ile teknolojik uygulamalar arasındaki ilişkiselliğin sonucunda; bu ikili, bir yandan maddi ve ekonomik yaşama yön veren düşünce ile eylemlerin ayrılmaz bir parçası haline gelirken; diğer yandan da gücün ve servetin bilgiye bağımlı hale dönüştüğü toplumsal yapı içinde sistematik şekilde kontrol edilmeye başlanan toplumsal düzeni ifade etmeye başlamıştır.

TEKNOLOJİYİ, SANAYİ TOPLUMU VE KAPİTALİZM BAĞLAMINDA ANALİZ EDEN KLASİK KURAMLAR

10. Epistemolojik iktidarın oluşumu nasıl açıklanabilir?

Cevap: Teknoloji, verimlilik ve üretkenlik gibi hedefleri izleme amacındaki kararlar ile süreçlerin sonucu olarak yayılım göstermektedir. Bununla bağlantılı biçimde gerek günümüzdeki gerekse sanayi toplumundaki gelişimini, gündelik yaşamın tüm alanlarını kapsayacak şekilde devam ettirmiştir. Bu anlamda, toplumsal yaşamın kaçınılmaz bir boyutu haline gelen teknoloji, sosyo-ekonomik analiz biçimlerini gerektirir.

Teknoloji, bir yandan asıl işlevselliğini sınıfl kapitalizmi içinde elde ederken, diğer yandan da sanayi toplumunun yeni mekanizmalarını oluşturmak üzere kurduğu bilgi sistemleri yoluyla “epistemolojik iktidarı” oluşturmuştur. Bireylere bilgi nesnesi olarak yaklaşan bu iktidar, özellikle ekonomik alana yönelik olarak, bireyler hakkında her türlü bilgiyi elde etme peşine düşer.

11. Sanayi toplumu ve modernite hangi düşünceye dayanmaktadır?

Cevap: Pozitivist Aydınlanma düşüncesine dayanan sanayi toplumu ve modernite, bilgi-iktidar ilişkileri üzerine kurulu olan ve bilimsel bulgular ile teknolojik yeniliklerin bireyleri yaşamın tüm alanlarında etkilediği ve geleneksel toplumdakine benzemeyen keskinlikteki radikal kopuşları ortaya çıkartır. Sanayi toplumuyla birlikte kendini gösteren ve söz konusu durumların neden olduğu yaşam tarzları, modern insanı geleneksel toplumlara ait düzen biçimlerinden geri dönüşü olmayan bir şekilde çekip almıştır. Bunlar, yaygınlıkları ve yoğunlukları açısından önceki dönemlere göre çok daha etkilidir.

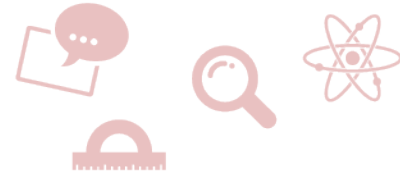
12. Modern toplumlar ile geleneksel toplumları nihai aşamada birbirinden ayıran temel farklılık nedir?

Cevap: Modern toplumlar ile geleneksel toplumları nihai aşamada birbirinden ayıran temel farklılık da, sınıfl teknoloji ile kapitalizm tarafından şekillenen sosyoekonomik ilişkilerin karmaşık yapısallığıdır. Bir dizi özgül kurumsal özelliklere ve mekanizmalara sahip olması nedeniyle, kapitalist toplum yapısı modern toplumların bir alt türü olarak kabul edilmektedir.

Sanayi toplumlarının çalışma düzeninde bilimsel yönetim ilkeleri ile karakterize olan kapitalizm, üretim etkinliklerinin özel girişimin elinde bulunan sermayeyi arttırmaya yönelik şekilde artı-değeri ortaya çıkardığı fabrikalar ile söz konusu sürecin emeği içeren malların para mübadelesi standartları doğrultusunda alınıp satıldığı örgütlü pazarlarda işlerliğe kavuşmaktadır.

13. Moderniteye ve sanayi toplumuna yönelik analizlerde bilimsel yönetim ilkelerinin böylesine öne çıkmasının nedeni nedir?

Cevap: Moderniteye ve sanayi toplumuna yönelik analizlerde bilimsel yönetim ilkelerinin böylesine öne

çıkmasının nedeni, çalışma yaşamında egemenliğini yavaş yavaş ilan etmeye başlayan teknolojinin, kapitalist sistem içindeki fabrika ve atölyelerde işçilerin sermaye adına disipline edilmelerini zorunlu kılmasıdır. Böylece teknoloji; ekonomik bir yapısalığa sahip olmanın yanında toplumsal ve siyasi anlamlar da kazanır. Çünkü *geleneksel toplum* ve *feodalite* içinde servet, toprak ile paraya dayanmaktaydı. Toprak sahibi *burjuvazi*, sahip oldukları servetlerini, hem kraliyet ile feodal hukuka hem de köylülerin küçük hırsızlıkları ile yağmalarına karşı korumak zorundaydı. Ancak ellerindeki servetleri sanayiye -yani teknolojiye ve buna dayalı fabrika sistemine- yatırdıkları andan itibaren, her şeylerini işçi sınıfına teslim etmiş oluyorlardı. Bu anlamda, burjuva servetinin bu yeni biçimlerinin karşı karşıya geldiği ortam; disiplinli teknikleri, gözetimi ve yönetim pratiklerini en sıkı şekilde gerekli kılmıştır.

14. Çalışma yaşamı ve teknoloji arasındaki ilişki nasıl açıklanabilir?

Cevap: Teknolojiyle birlikte hem sosyo-ekonomik hem de siyasal alanlarda büyük bir dönüşüm yaşanmış ve bu da kapitalist toplumun mabedi olan fabrikalarda ortaya çıkmıştır. Sanayi toplumu ile modernitenin bu boyutunun anlaşılması, teknolojik imkânlar üzerinde yükselen fabrika sisteminin çok yönlü analiziyle mümkündür. Bu analizde *teknoloji*, *makinelere*, *teknolojik yeniliklere dayalı olarak zamanın* ve *mekânın kontrolü*, *standartlaştırma*, *uzmanlaşma*, *işbölümü* ve *işyerinde eğitimdir*.

15. Fabrikayla ortaya çıkan ilk büyük dönüşüm nedir?

Cevap: Fabrikayla ortaya çıkan ilk büyük dönüşüm, geleneksel toplumlarda genellikle kırsal alanlarda gerçekleşen ve çok küçük bir bölümü de ev merkezli olan çalışma yaşamının, teknolojinin gelişimine paralel olarak merkezi ve kapalı bir mekân içinde toplanması olmuştur. Buradaki devrimsel nitelik, sınıflar kapitalizmle birlikte beliren teknolojik gelişmeler sonucunda, tüm yaşamı biçimlendirmeye yönelik fabrika merkezli bir mantık ile işleyişin, toplumsal yaşamın tüm alanlarına hızla yayılmasıdır.

16. Fabrika üretiminin yayılmasına yol açan temel itici güç nedir?

Cevap: Ev ve çalışma ortamlarının kesin şekilde birbirlerinden ayrılmasına ve fabrika üretiminin yayılmasına yol açan temel itici güç, teknolojiye art arda yaşanan büyük devrimlerdir. Buhar makinesinin keşfiyle harekete geçen ve kısa sürede dokuma sanayinden başlayarak tüm sanayi kollarını egemenliği altına alan makineler imparatorluğu sayesinde, çalışma yaşamı tümüyle fabrikalara kaymıştır. Böylece fabrika sisteminin gelişimi, ücretli emeği disipline etmek için yeni siyasi tekniklerin ortaya çıkması ile mümkün olmuştur.

17. Teknolojik gelişmelerin zaman ve mekân anlayışlarını dönüştürmesi nasıl açıklanabilir?

Cevap: Teknolojik gelişmelerin, sanayi devrimiyle birlikte hemen ortaya çıktığını söylemek mümkün

değildir. İlk dönemlerde işverenler, eski tarımsal kuralları aynen fabrikalarda uygulama yoluna gitmiş; aileler tarlalarda birlikte çalıştıkları için, fabrikalarda da aileyi tüm bireyleriyle birlikte işe almışlardır. Bu sistem on bin yıldır tarımsal üretimde verimli olmasına karşılık, fabrikalarda aynı sonucu vermemiş; yaşlılar makinelerin temposuna ayak uyduramazken, buldukları ilk fırsatta oyun oynamaya kaçan çocuklar ayaklarından zincirlerle bağlanmışlar, aile bireyleri tarlaya gider gibi işe farklı zamanlarda gelmişler ve tüm bunlar fabrika üretiminin verimliliğini engellemiştir. Bunun sonucunda, yeni teknolojinin sunduğu imkânlar içinde aileyi bir üretim ekibi olarak kullanma uygulamasından vazgeçilerek, fabrikalara özgü disiplin temelli yeni çalışma koşulları kendini göstermiştir. Makine başındaki çalışmaya orak ve sabanın başındaki çalışma gibi örgütlemenin mümkün olmadığı görülünce de, yeni tekniklere uygun olarak modern bir disiplin anlayışı ortaya çıkmıştır.

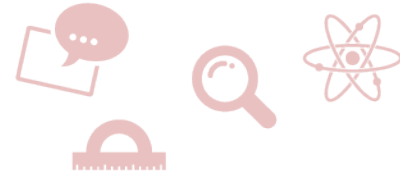
18. Çalışma yaşamında teknolojik gelişmelerin yol açtığı mekânsal düzenlemeler nasıl açıklanabilir?

Cevap: Çalışma yaşamında teknolojik gelişmelerin yol açtığı bir diğer önemli etken, mekânsal düzenlemeler olmuştur. Sanayinin gelişimiyle birlikte, kırsal kesimlerde yaşayanlar yoğun şekilde bu bölgelerden büyük kentlere göç etmişlerdir. Bu merkezileşmenin, işlevsel açıdan en karakteristik biçimine yine fabrikalarda rastlanmaktadır. Geleneksel toplumlarda her yerde -evde, tarlada- yapılabilen çalışma; sanayi toplumlarında, binlerce çalışanı aynı çatı altında barındıran ve disiplinli bir düzen içinde örgütleyen fabrikalarda yapılmaya başlanmıştır. Burada amaç, çalışanların üretim sürecine odaklanabilmeleri için tecrit edilebilecekleri belli bir mekân içinde sistematize edilmiş dağılımlarının sağlanmasıdır. Bu dağılım, bir sonraki aşamada işbölümü ile uzmanlaşmaya dayalı bir mekânsal düzen anlayışı getirecek ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda dönüşen çalışma yaşamında her işlem tipine göre ayrı ayrı uzmanlaşmış atölyelerin meydana gelmesine yol açacaktır. Bu sayede belirli bölümlere ayrılan çalışma süreci, emek gücünün teknolojik gelişmeler sayesinde çözülmesiyle -hız, beceri, deneyim, süreklilik, vb. gibi- değişkenler yoluyla çalışanları tümüyle denetim altına almış olacaktır. Anlaşılacağı gibi, sanayi toplumu ile kapitalizmin karakteristiğini oluşturan teknolojik gelişmeler bağlamında, çalışma yaşamı gibi zaman ve mekân da dönüşmüştür.

19. Çalışma yaşamında teknolojiye dayalı analizler, en yoğun haliyle nerede ortaya çıkmıştır?

Cevap: Çalışma yaşamında teknolojiye dayalı analizler, en yoğun haliyle bilimsel yönetim ilkeleri içinde ortaya çıkmıştır. Bu ilkeler içerdikleri mantık ve işleyiş gereği, teknolojinin şekillendirdiği sanayi toplumunun can damarını oluşturmuşlar ve sistem tümüyle bunlar üzerine inşa edilmiştir.

Çalışanların bedensel güçlerinin, teknoloji temelli üretim süreçlerine eşgüdümüne yönelik olarak titizlikle

ölçümleri ve program altına alınmaları sonucu ortaya çıkan teknikler bütünü, *yönetim* adı verilen kesin bir komuta sistemini gerektirmekteydi. Disipline edilen çalışanların faaliyetleri bölümlere ayrılmalı ve etkinlikler de rahatça anlaşılabilmesi için kısa, net emirlerle desteklenmeliydi.

20. Fabrikalardaki yeni yönetsel yapılar nasıl ortaya çıkmıştır?

Cevap: Fabrikalardaki teknoloji yoğun üretim süreçlerinin gerektirdiği uzmanlaşma ve işbölümüyle yaşanan bölünmeler, amaçlanan verimlerin sağlanması doğrultusunda parçaların yeniden ve planlı şekilde bütünleştirilmesini gerektiriyordu. Bunu sağlamak üzere, vasıf düzeyleri yüksek olan ve üretim teknolojileri üzerinde hakim olan “şef”, “yönetici” ve “koordinatör” gibi çeşitli tanımlamalar adı altında yeni yönetsel yapılar ortaya çıktı.

21. Yeni yönetsel yapılara yönelik çözümler kim tarafından bulunmuştur?

Cevap: İşletmelerdeki yeni yönetsel yapılarda (birimlerde), teknolojik işlerin ne şekilde yürütüleceği veya kimlere verileceği, kapasite kullanımlarının ölçülmesi ve üretim hedeflerine yönelik planlar yanında; üretim, dağıtım ve haberleşme gibi alanlar arasında bağlantılar da kurulmaktaydı. İşletme içinde bunlara yönelik çözümler, yönetim ve organizasyon sorunları üzerine eğilerek bilimsel yönetimin ana ilkelerini ortaya atan *Frederick Winslow Taylor*’dan geldi.

Üretim alanındaki maddi koşulların düşünsel alandaki yansımaları olan bu yaklaşım, fabrikadaki üretim sürecini zamanlama ve disiplin teknolojilerine bağlı düzenlemeler yapılmasına imkân verecek şekilde, en basit işlemlere bölme ve bu sayede üretim sürecinin detaylı analizini yapma üzerine temellenmişti. Mühendis kimliğiyle teori yerine uygulama üzerine odaklanan Taylor, hem teknolojiye hem de üretim aşamalarına tümüyle egemen olan bir teknik adamdı. Üretim sürecini, tamamen teknolojiye dayalı biçimde ve verimlilikler ile karşılıkları arttırmaya yönelik olarak, en küçük ve en basit işlemlere bölmüştü.

SANAYİ TOPLUMUNUN KRİZİ VE ENFORMASYON TOPLUMUNA GEÇİŞ

22. 1974 petrol krizi sonucu sanayi toplumu yerini neye bırakmıştır?

Cevap: Sosyal devlet anlayışına dayalı refah politikalarının çalışma yaşamında egemen olmasından dolayı emek tarihinin altın yılları olarak kabul edilen dönem, 1974 petrol krizi sonrasında ciddi bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Kitle üretimi merkezli olarak imalat sektörüne dayanan ve mavi yakalı işlerle karakterize olan sanayi toplumu; karşı karşıya kaldığı 1974 petrol kriziyle baş etmekte yetersiz kalmış ve çoğu kuramcılara göre -ileri derecede gelişmiş ülkelerde- yerini “enformasyon toplumu”, “bilgi toplumu” ya da “yeni ekonomi” diye bilinen yeni bir sosyo-ekonomik düzene bırakmıştır.

23. 1974 petrol krizini ateşleyen başlıca faktörler ve sonuçları nelerdir?

Cevap: Yüksek teknolojiye (*high-tech*) dayanan yeni paradigmanın oluşumu, içinde gerçekleştiği sosyo-ekonomik koşullara ait karakteristiklerle ilişkilendirilmelidir. Ancak öncelikle, sanayi toplumunun krizi ya da sonu olarak görülen dönüşümlere yol açan etkenler üzerinde kısaca durmak gerekir. Söz konusu krizi ateşleyen faktörler arasında;

- Piyasaların istikrarlı yapılarını kaybetmeleri,
- Giderek daha çok seçeneğe sahip olan tüketicilerin standart tüketim kalıplarından vazgeçerek yeni arayışlar içine girmeleri,
- Keynezyen politikaların iflas etmesi ve artan petrol fiyatlarının devletlerin sosyal refah harcamalarını kısımlarına neden olması gibi pek çok unsur bulunmaktadır.

Bu noktada, görüldüğü gibi çok sayıda etkenden bahsetmek mümkünse de, bunlardan başlıcasını 1974 petrol krizinin ABD ve kapitalist dünya üzerindeki etkileri etrafında odaklanan görüşler oluşturur. Petrol krizi sonrasında sanayi ile beraber tüm sektörlerin petrol ve petrol ürünlerine tümüyle bağımlı olduğunu çarpıcı biçimde fark eden gelişmiş ülkeler, bu bağımlılığı ortadan kaldırmak veya asgari seviyeye indirmek için imalat sektöründen hizmetler sektörüne doğru bir geçiş yaşamışlardır.

ENFORMASYON TEKNOLOJİLERİ VE YENİ TOPLUMSAL YAPIYA YÖNELİK GENEL BİR BAKIŞ AÇISI

24. Enformasyon teknolojileriyle gelişen yeni toplum için nasıl tanımlamalar getirilmiştir?

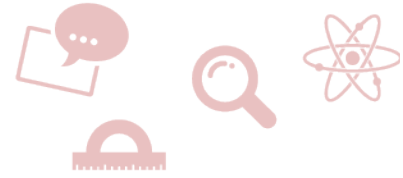
Cevap: Amerika ve Japonya gibi ileri derecede gelişmiş ülkelerde, 1960’lardan itibaren yapısal özellikleri itibarıyla farklılıklar arz eden köklü değişimler ortaya çıkmıştır. 1980’lerde tümüyle belirginleşen söz konusu değişimler paralelindeki toplumu tanımlamak için;

- Paul Holmes “*kişisel hizmet toplumu*”,
- Ralf Dahrendorf “*kapitalizm-sonrası toplum*”,
- Zbigniew Brzezinski “*teknokratik çağ*”,
- Daniel Bell “*sanayi-sonrası toplum*”,
- Peter F. Drucker “*bilgi toplumu*”,
- Yoneji Masuda “*enformasyon toplumu*” ve
- Manuel Castells “*network toplumu*” gibi kavramlar kullanmışlardır.

25. Son yıllarda enformasyon teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sonrasında hangi kavramlar rağbet görmüştür?

Cevap: Son yıllarda ise enformasyon teknolojilerinde yaşanan hızlı ve devrimsel gelişmeler sonrasında;

- “*Dijital ekonomi*”,
- “*Network ekonomisi*”,
- “*Ağ ekonomisi*” ve

- En çok kabul edilen olan “*yeni ekonomi*” gibi kavramlaştırmalar giderek daha fazla rağbet görmektedir.

26. Enformasyon teknolojileriyle gelişen yeni toplumda teorik bilginin önemi nedir?

Cevap: Yeni toplumun dinamosu olan teorik bilgi, yüksek teknolojiye dayalı bilgi-işletim sistemleri tarafından, bilimsel yöntem ve süreçlerce işlenip elde edilir. Kısaca buradaki dönüşüm, teorik ve sistematize edilmiş bilgi ve teknolojilerin üretimidir. Daralmanın yaklaşık yarısı stok yatırımlarındaki azalmadan kaynaklanmaktadır. Stok yatırımları ekonomik dalgalanmalar esnasında toplam talebin diğer bileşenlerine göre daha büyük oynamalar gösterir. Stoklar durgunluk dönemlerinde azalırken ekonomi canlandıkça artmaktadır. Stok yatırımlarının en ilginç yönü arzulan ve arzulanmayan yatırım ayrımında kendini gösterir. Stok yatırımları iki durumda yüksek olabilir:

- Birisi, satışların beklenmedik şekilde düşmesi ve firmaların satılmamış stokları raflarında zorunlu olarak bekletmesidir ki bu sayede arzulanmayan stok yatırımları oluşur.
- İkincisi, stok yatırımları firmalar fazla stok tutmak istediği için yüksek olabilir.

Bu iki durumun toplam talebin davranışı açısından ima ettiği hayli farklı sonuçlar vardır. Arzulanmayan stok yatırımlarının ülke çapında artması toplam talebin beklenmedik şekilde düşmesinin sonucudur. Diğer yandan planlanan (arzulan) stok yatırımlarının yükselmesi, satışların artmakta olduğu yani toplam talebin yükseldiği bir durumu yansıtabilir.

GİRİŞ

1. *Tüketim toplumu ne zaman ve ne şekilde gelişmeye başlamıştır?*

Cevap: Tüketim toplumu, 18 ve 19. yüzyıllarda sanayi devrimi ve kapitalizmin gelişmesi sonucu, seri ve standart ürünlerin daha geniş coğrafi alanlardaki pazarlara ulaşma olanağına kavuşması ile oluşmaya başlamıştır.

2. *Tüketim zaman içinde nasıl bir değişim göstermiştir?*

Cevap: Geleneksel olarak toplumlarda, ilk başta ne kadar tüketilecekse o kadar üretim yapılması düşüncesi hakimdir. Daha sonra bu düşünce yerini bir takım gelişmelerle geniş kesimlerin tüketimleri için üretim yapılmasına bırakmıştır. Tüketim teknolojinin, ticari hayatın gelişimi ve yaygınlaşması, kentleşme ve sosyal sınıfların oluşması ile kendini, kültürünü ve toplumunu geliştiren bir unsura dönüşmüştür.

3. *20. yüzyılda, tüketim ve sosyal sınıflar arasında nasıl bir etkileşim olmuştur?*

Cevap: Yirminci yüzyılda tüketim dünyanın birçok yerinde yaygınlaşmış ve oluşan sosyal sınıfların kendilerine göre özellikler kazanmasını sağlamıştır. Üst sınıfların yaşam biçimleri ve bunların göstergeleri olan tüketim kalıpları, daha aşağıdaki sınıflar tarafından da giderek benimsenmiş ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Taklit edilen tüketim biçimleri ve kalıpları üst sınıftakiler tarafından terk edilmiş, yeni tüketim tarzları ve nesneleri geliştirilerek sınıfsal farklılıklar korunmaya çalışılmıştır.

4. *Küresel tüketici ne demektir?*

Cevap: Dünya ölçeğinde tüketicilerin birbirine tüketimlerde benzerlik göstermesi ve benzer beklentiler, zevkler, tarzlar göstererek tüketim eyleminde bulunması, tüketicilerin *küresel tüketiciler* olarak adlandırılmasına neden olmuştur.

TÜKETİM TOPLUMU VE GELİŞİMİ

5. *Tüketimin artmasına öncü olan ülkeler hangileridir?*

Cevap: Başta İngiltere, sonraları Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinde soyluların kendilerini fark ettirmek için girdikleri tüketimcilik rekabeti, bu ülkelerde öncelikli olarak tüketimin artmasına neden olmuştur.

6. *Kitlesel üretim ve kitlesel tüketim nasıl ortaya çıkmıştır?*

Cevap: İngiltere’de 18. yüzyılda Endüstri Devrimi ile tüketim toplumunun doğumu gerçekleşmiştir. Sanayi Devriminin yarattığı *kitlesel üretim* olanağı ve bunun sonucunda oluşan üretimin mutlaka tüketilmesi gereğinin yarattığı *kitlesel tüketim* yapısı birçok evrelerden geçerek günümüze gelmiştir.

7. *İnsanın tüketici ve üretici değişimi zaman içinde nasıl olmuştur?*

Cevap: İnsanın tüketici ve üretici değişimi iki aşamada olmuştur. Bunlar;

- İnsanın sadece tüketici olduğu dönem,

• İnsanın hem tüketici hem üretici olduğu dönem şeklindedir.

8. *İnsanın sadece tüketici olarak kaldığı dönem hangi dönemdir?*

Cevap: İnsan tarım devrimi öncesinde çok uzun yıllar boyunca sadece tüketerek yaşamıştır.

9. *İnsanın hem tüketici hem üretici olarak yaşadığı dönemler hangileridir?*

Cevap: İnsanın hem tüketici hem üretici olarak yaşadığı dönem üç dönemden oluşmaktadır:

- Tüketiciliğin ağır bastığı tarımsal devrim sonrası dönem,
- Üreticiliğin ağır bastığı sanayi devrimi sonrası dönem,
- Tüketiciliğin ağır bastığı ve şu an içinde yaşadığımızı bilgi teknolojisi dönemi.

10. *I. ve II. Dünya Savaşları sonucunda ortaya çıkan durum tüketiciliğin ağır bastığı dönemi nasıl etkilemiştir?*

Cevap: I ve II. Dünya Savaşları sonucunda barış ortamına giren ve tüm kapasitesini toplumların ihtiyaçlarını tatmin edecek üretime ve bu üretimin tüketimine yönelten bir yeniden yapılanma ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak 1950’li ve 1960’lı yıllar tüketim toplumunun kendini gösterdiği ilk dönem olarak kabul edilebilir. Daha fazla üretim için çalışan insanlar, hızlı ve yaygın bir biçimde gelişen tüketim olanaklarına da sahip olmaya başlamıştır. Savaş sonrası oluşan yeni uluslar, sanayileşme yarışının içine girerek çağdaş üretim ve tüketim olgularını yaşamları içerisinde kaçınılmaz olarak bulundurmışlardır. Hiç kuşkusuz, geçmiş yıllarda oluşan birikimler bu dönemde üretim patlamasına ve bolluk ekonomilerinin yaratılmasına olanak sağlamıştır. Bilinen ve fark edilen ihtiyaçları giderecek ürünler, kitlesel olarak üretilerek tüketicilerin tüketimlerine sunulmasının yanında, işlevleri ve kullanım değerleri için de satın alınmaya başlanmıştır.

11. *1980 yılı sonrasında ortaya çıkan durumlar tüketiciliğin ağır bastığı dönemi nasıl etkilemiştir?*

Cevap: 1980’lerden günümüze kadar yeni üretim biçimleri ve tüketim tarzları ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda, imaj döneminin ve görselliğin öne çıktığı, biçimin özden önemli sayıldığı bir oluşuma geçilmiştir. Tüketiciliğin ağır bastığı, Dünya’da neoliberal ekonomilerin egemenliği, dijital devrimin gerçekleşmesi, tek kutuplu bir dünyaya gidilmesi gibi önemli etkilerin tetiklediği ve dönüştürdüğü yeni bir tüketim dünyası söz konusu olmuştur.

12. *Ürünün mübadele değeri neyi ifade eder?*

Cevap: Mübadele değeri, ürün için belirlenen parasal değeri ifade eder.

13. *Ürünün kullanım değeri ne demektir?*

Cevap: Kullanım değeri, diğer adları ile teknik ya da fonksiyonel değer ürünün nasıl kullanıldığı ile ilgili bir kavramdır.

14. Ürünün bağlantı değeri neyi ifade eder?

Cevap: Bağlantı değeri, tüketicinin ürün ve o ürünün markasıyla birlikte oluşturduğu ve bununla çevresiyle etkileşime geçebildiği değerdir.

15. İmaj dönemi nedir ve tüketiciler üzerindeki etkileri nelerdir?

Cevap: İmaj dönemi; tüketimi bir tutku hâline getiren tüketicilerin, tüketim etkinliğine bireysel düzeyde anlamlar vermesi ve bunu kültürel, sosyal içeriklerle yerine getirmesini ifade etmektedir. Bu dönemde bireysellik gelişmekte ve ürünlere bireysel, kültürel anlamlar yüklenmektedir. Tüketiciler de ayrıştırılmaya, farklılaştırılmaya çalışılmaktadır. Tüketicilerin, ürünlere yükledikleri anlamlar ile kendilerini ifade edebilmeleri ve başarılarını, statülerini, grup aidiyetlerini göstermeleri olanaklı hâle gelebilmektedir.

16. Günümüz tüketim toplumundaki genel yaklaşım nasıldır?

Cevap: Günümüz tüketim toplumunda kim olduğunuzdan daha çok, kim olabileceğiniz üzerine inşa edilen bir yaklaşım hakimdir. Tüketim toplumunda bir markayı, ürünü kullanarak “Kim olabilirsiniz?” ve bazı hizmetleri edinerek “Nasıl geliştirebilirsiniz?” sorularına odaklanılmıştır. Günümüzde, insanların daha iyi, pahalı, çeşitli ve haz yaratan, sembolik değerlere de sahip ürünleri edinmeleri ve tüketmeleri, başarıların ve belli bir sosyal sınıfa ait olmanın göstergesi ve sembolü hâline gelmiştir.

17. Fransız düşünür Jean Baudrillarda göre tüketim toplumunun tanımı nedir?

Cevap: Fransız düşünür Jean Baudrillarda göre tüketim toplumunu, tüketimin öğrenilmesi toplumu, tüketime toplumsal bir biçimde alıştırma toplumdur; yani yeni üretim güçlerinin ortaya çıkması ve verimlilik taşıyan ekonomik bir sistemin tekelleri yeniden yapılanmasıyla orantılı yeni ve özgül bir toplumsallaşma tarzıdır.

18. Tüketim toplumunun oluşması için gereken özellikler nelerdir?

Cevap: Tüketim toplumunun oluşması için gerekli olan özellikler beş madde de özetlemek mümkündür:

- Tüketim toplumunda durağan bir kavram yoktur. Tüketim toplumunun zaman içinde anlam ve kavramı değişmektedir.
- Tüketim toplumunun var olabilmesi için öncelikle, tüketimin piyasa koşullarında, fiyat-mübadele ilişkilerinde, profesyonel yöneticilerin yönetiminde sunulması ve tüketiciler tarafından tüketilme isteği ve tüketim yeteneği gerçekleştirilmesi gerekir.
- Tüketim toplumu, tüketim kültürü ve tüketim eylemleri ile bağlantılı bir kültürü anlattığından, Her toplumda her dönemde tüketim kültürü vardır. Yani tüketim toplumunun oluşması için tüketim kültürünün olması gerekir.
- Tüketim toplumunu oluşturan önemli ekonomik faktörler arasında kalite üretiminin ve

verimliliğin artması sonucu artan boş zaman ve tüketim gösterilebilir.

- Tüketmek için çalışmak ve üretmek gerekmede ve böylece satın alabilecek ürün ve hizmetleri bulabilmek olanaklı olabilmektedir.

19. Max Weber’e göre endüstriyel kapitalizm ne demektir?

Cevap: Kapitalist zihniyetin Protestan ahlakında olduğunu öne süren Weber’e göre; *Modern Endüstriyel Kapitalizm*, gelişen endüstriyel teknolojinin bürokratik bir örgütlenme aracılığı ile en fazla kâr elde etmeyi amaçlayan “modern işletmelerin olduğu, burjuva sınıfının geliştiği, kentleşme ve pozitif hukuk sisteminin var olduğu kapitalizmdir”.

20. Rekabetçi tüketim ve üretim arasında nasıl bir ilişki vardır?

Cevap: Tüketim toplumunda bireyler, statü ve farklılık peşinde koştukları için rekabetçi bir tüketim yarışı içindedirler. Rekabetçi üretim de bu yarışa eşlik ederek, ürünlerin ve modellerin sık sık değiştirilmesine hizmet etmektedir.

21. Tüketim toplumunun vazgeçilmez unsurları nelerdir?

Cevap: Tüketim toplumun vazgeçilmez unsurları şunlardır:

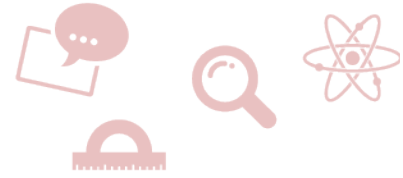
- Alışveriş Merkezleri (AVM’ler),
- Kitle İletişim Araçları ve Reklamcılık,
- Ambalaj Teknolojisi ve Marka,
- Tüketici Kredileri,
- Ev Hanesinin Tüketici Olması,
- Kamu Alt Yapı Yatırımları,
- Tüketici Örgütleri.

22. Alışveriş merkezleri tüketiciye ve üreticiye ne gibi getirileri olmuştur?

Cevap: Alışveriş merkezleri tüketiciler için, doğal şartlardan etkilenmeyi engelleyip, güvenli bir ortam yaratarak bol çeşitli ve zamandan verimli bir alışverişin huzurlu ve sürekli yapılmasına olanak sağlar. Satıcılar için ise etkili ve verimli bir satış makinesidir.

23. Alışveriş merkezleri nasıl tüketimi cazip hale getirmektedir?

Cevap: Özel park yerleri, ısıtma, ışıklandırma, etkinlikler, güvenlik gibi konular, AVM’lerin özellikleri arasındadır. Birçok mağazanın bir arada bulunduğu bir mekân olan AVM’ler zaman içerisinde yaşam biçimi alanları, outletler gibi uzmanlaşmış ve çeşitlenmiş biçimde gelişmiş ve tüketicilerin yaşantısında vazgeçilemez kurum hâline dönüşmüştür. Alışveriş merkezleri toplu ürünlerin ve çeşitlerin bulunduğu sosyalleşme mekânları olarak görülmektedir. İnsanlarla bir arada olabilmek ve vakit geçirmek önemlidir. Mağazalar heyecan ve coşku verici biçimde tasarlanarak güven içinde alışverişini sağlama görevini yerine getiriyor. Tüketicilerin kendilerini iyi hissettikleri eğlenceli ortamlar ve deneyimler önem kazanıyor.

24. Üretim ve tüketim arasındaki denge ve süreklilik nasıl sağlanır?

Cevap: Üretim ile tüketim arasındaki denge ve sürekliliği sağlamak görevi reklamlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Reklamcılık, toplumun tüketim ağırlıklı bir kültüre doğru yöneltilmesindeki etkisi ile tüketim toplumlarının vazgeçemedikleri bir kurum hâline gelmektedir.

25. Reklam faaliyetlerinin yapılabilmesinde etkili olan kitle iletişim araçlarının gelişim dönemleri ve özellikleri nelerdir?

Cevap: Kitle iletişim araçlarının gelişimini üç farklı dönemde incelemek mümkündür. Bunlar;

- Dünya savaşları öncesi dönem,
- Reklam ve kitlesel satışın geliştiği 1950-1990 dönemi,
- İnternet Çağı dönemidir.

Dünya savaşları öncesinde 1895’de radyonun icadı ile başlayan gelişim, ses ve görüntü veren televizyonlarla devam etmiş. Bu dönemde fabrikalara olan ilgiler, magazin sayfalarına, radyo ve TV’ye kaymıştır.

1950-1990 yılları arasını kapsayan dönemde, varlıklı ya da yoksul herkes TV, radyo ve gazetelere ulaşmaya başlamıştır. Bu dönem TV’nin altın çağıdır ve TV reklamcılığı oldukça iyi gelişimler göstermiştir.

Son dönem olan 1990’lı ve 2000’li yıllarda İnternet ve WEB teknolojileri gelişmiştir. Buna paralel olarak bu teknolojileri kullanan aktif bir tüketici kültürü ortaya çıkmıştır.

26. Ambalaj nedir ve tüketimi nasıl etkilemiştir?

Cevap: Ambalaj; ürünün kalitesinin korunmasını ve taşınabilmesini kolaylaştırmasının yanında alışveriş teşvik edici işlevi de son dönemlerde gelişmiştir. Böylece, ürünün uzak bölgelere güvenli biçimde gönderilmeleri olanaklı olmuş ve ticaret hacimlerinin gelişmesinde ve markalaşmada olumlu etkiler yaratılmıştır.

27. Tüketici kredilerinin tüketim üzerindeki etkileri nelerdir?

Cevap: Tüketicilere yönelik kredi kolaylığı getiren kredi kartı kullanımı, alışverişin kolay ve hızlı olmasını sağlamıştır. Kredi kartına taksitli satış uygulamasını bir yenilik olarak geliştirmiştir.

28. Ev hanesinin tüketici olması ne demektir?

Cevap: Aile içerisinde, ihtiyaçları karşılaması için yapılan üretim ve sonucunda tüketim yerini parayla gerçekleştirilecek, bir bedel ödenerek yapılacak tüketime bırakmaktadır. Herkes tüketici olarak tanımlandığından ve her şey satın alınabilir olarak kabul edildiğinden tüketim, insanların çalışma nedeni haline dönüşmüştür. Endüstrileşmeyle iş yeri ve ev birbirinden ayrılmıştır. İş yeri, üretim birimi; ev ise, tüketim birimi olmuştur. Evin tüketim birimi olması, ev sahibi olmayı, barınmayı ve ortak tüketim birimi olmayı beraberinde getirmiştir.

29. Kamu alt yapı yatırımları tüketim toplumunu nasıl etkilemektedir?

Cevap: Günümüzde yerel yönetimler tüketim alanına yoğun bir biçimde girmişlerdir. Artık yerel yönetimler sadece ekmek fabrikası açmıyor; kaldırımlar yapmıyor; su şebekesini geliştirmiyor. Günümüzde yerel yönetimler, parklar, spor tesisleri, eğlence mekânları açıyor ve bunları yaygınlaştırarak toplumun hizmetine sunuyor. Bu şekilde merkezi yönetimler yapmış oldukları alt yapı yatırımları ile eğlence ve alışveriş birikteliği oluşturmakta ve tüketim alanlarını geliştirmektedir.

TÜKETİM TOPLUMUNA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

30. Sol siyasal düşüncenin tüketim toplumuna olan eleştirileri nelerdir?

Cevap: Sol siyasal düşünceye göre tüketimin emek ve işçi sömürsüne dayandığı öne sürülür. Dünyada oluşan eşitsizlik, sevgisizlik, güvensizlik gibi olguların sebebinin tüketim toplumunda oluşan bencillik olduğunu ve bu durumun kapitalizmin tüketimi körüklemesinden, arzuları yönlendirirken sahte ihtiyaçlar yaratarak bu durumu sürekli hâle getirmesinden kaynaklandığı ileri sürülür. Böylece, tüketim tutkusu gelişmiş işçi sınıfının devrim yapma isteğini, bilincini ve gücünü törpüleyeceği, zamanla yok edeceği savunulur.

31. Üst kültür ve aristokrat anlayışın tüketici toplumuna yöneltmiş olduğu eleştiriler nelerdir?

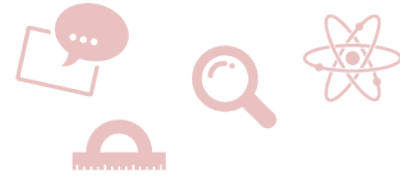
Cevap: Üst kültür ve aristokrat anlayışa göre; kitle tüketimi ve onun yarattığı tüketim kültürü, basitliğe ve ortalama zevklere hitap eder. Bu durumun toplumsal gelişmeye ve bireyin üst kültüre sahip olmasına hiç katkısı olmaz. Üst kültür ve aristokrat anlayış, taklitçilik, zevksizlik ve aşırı bir tüketim aracılığıyla kendilerine benzemeye çalışılmasını pek onaylamamaktadır. Günlük ve anlık zevkleri ortaya çıkartarak toplumsal sınıfların bozulmasına neden olduğu ve böyle bir tüketim tutkusu sonucu oluşan toplumsal yarışın topluma zarar verdiği kanısındadırlar. Vasatlaşma ve zevksizleşmenin yaratıldığı, popüler kültürün egemenliğinin her tarafı sardığı ve özellikle *kiç (kitch)* ürünlerin her yanı sardığı bir tüketim toplumu olduğu eleştirisi yoğun biçimde sürmektedir.

32. Kiç (kitch) ürün ne demektir?

Cevap: *Kiç (kitch)*, estetik ve sanatsal bir değeri olmayan, piyasada çokça bulunan ürünü, yapıt (vs.) tarif etmek için kullanılan bir kavramdır.

33. Tüketim tutkusunun manevi değerler ve ahlak üzerindeki etkileri nelerdir?

Cevap: Gelişmiş ülkelerin ya da varlıklı sınıfların tersine, onlara öykünerek gelişmekte olan toplumlar ve sosyal sınıfların ihtiyaçlarından fazla tüketmeleri sosyal, kültürel ve ruhsal sorunlar yaratmaktadır. Yarış ile öne geçip tüketmek arzusu, saldırgan ve acımasız bir hâle dönüşmektedir. Tüketim olanaklarından yoksun kalanlar da benzer duygularla hırçınlaşmakta ve suça eğilim

artmaktadır. Ekonomik gücün aşılarak bütçeyi sarsacak ölçüde sürekli bir satın alma ve alışveriş yapma, savurganlık yapma tutkusu gerçekleşebiliyor. Tüketim toplumunun ürün ve markalar gibi tüm cazibeleri her an yüksek harcama- düşük gelir sahibi insanların, gözlerinin önündedir ama hiçbir zaman ellerinin altında değildir. Bu durumun hemen, kolayca yaratacağı duygular ise öfke, nefret, intikam gibi olumsuz duygular olabilmektedir.

34. Gelişmiş ülkelerdeki tüketim kültürünün gelişmekte olan ülkelerdeki etkileri nelerdir?

Cevap: Gelişmiş Batı türü bir tüketim biçiminin gelişmekte olan ve gelir dağılımının adaletli olmadığı ülkelerde, kaynak israfına ve toplumsal çalkantılara neden olabileceği görülmektedir. Sanayileşmesi tam olarak gelişmemiş ve üretimden daha çok tüketime eğilimli olan ülkelerde ekonomik olarak sıkıntılı dönemler geçirmesi kaçınılmazdır.

35. Tüketim toplumunun insanlar üzerinde ne gibi etkisi vardır?

Cevap: Tüketim toplumu öncelikle herkesin kendisini kurtarmayı düşündüğü bir kültür oluşturmaktadır. Başkalarından iyi olma arzusunun yarattığı yarış ve rekabet ortamı ile kitleler bir eleme anlayışı -önce kendilerini sonra da herkesi ve her şeyi, yarını düşünmeden tüketmeyi- getirmektedir. Herkesin kendini kurtarmaya çalıştığı tüketim toplumunda insan yabancılaşıp başkalarını, çevreyi ve yarını düşünmeyi unutmaktadır.

YENİ BİR TÜKETİM TOPLUMU OLUŞUMU

36. Sürdürülebilir tüketim ne demektir?

Cevap: Sürdürülebilir tüketim, ihtiyaçlarımızı tatmin ederken, gelecekteki nesillerin ihtiyaçlarını tatmin etmekten ödün verilmemesinin önemini vurgular ve buna uygun tüketimi önerir. Bir türlü yaşam biçimi değişimini önerir.

37. Bilinçli tüketicinin özellikleri nelerdir?

Cevap: Bilinçli tüketicinin özellikleri şöyle sıralanabilir:

- Kendine olan güveni artmış kişidir.
- İyi bilgilendirilmiştir.
- Tercihleri bağımsız ve tutarlıdır.
- Pasif değildir ve tüketim ile ilgili konulara dahil olmayı ve kontrol etmeyi istemektedir.
- Pazarı daha çok yer almakta ve görünmektedir.
- Sosyal medya ile tüketici, özgürlüğünü ve egemenliğini hüküm sürmektedir.
- Daha doğal ürünler tüketir ve etik ürünleri tercih eder.
- Doğaya ve insana duyarlı ürünleri satın almayı tercih eder.

38. Tüketim demokrasisine göre tüketici ne anlam ifade eder?

Cevap: Tüketim demokrasisine göre tüketici, ekonomik sistemde hangi ürün ve hizmetin üretileceğini

kararlaştırılmasında sürekli biçimde ekonomiye katkıda bulunur.

39. Son dönemde gelişen tüketim modelinin özellikleri nedir?

Cevap: Son dönemde gelişen tüketim modeli, bolluk ve israfa dayalı tüketim toplumu modelinin aksine, özenli ve gerektiğinde daha az tüketerek refah yolunun açılacağı yeni bir model ve anlayıştır. Maddiyata daha az önem ve değer verildiği, çevreye ve diğer insanlara daha fazla özen ve saygı duyulduğu bir dünyanın oluşabileceği düşüncesi hızla gelişiyor. Bunda en önemli etki olarak tüketim toplumlarının sınırlarına gelindiği ve bunun dışında yeni arayışlar ve yönelimler içine giren yeni bir kültürün doğmakta olduğu gösterilmektedir.

40. Küresel kriz tüketim alışkanlıklarını nasıl etkilemiştir?

Cevap: Küresel kriz tüketim alışkanlıklarını ve tüketime yönelik alışkanlıkları, davranışları değiştirmektedir. Bunlardan biri tüketicilerin satın almalarında daha seçici, akılcı ve tutumlu olmaları ve aldıkları ürünleri daha uzun süre kullanma istekleridir. Kriz sonrasında bile, ürünlerin tüketilme ve kullanılma sürelerinin artmasının ve israftan kaçınmanın kalıcı olacağı beklenmektedir.

41. Küresel kriz sonrası ortaya çıkan yeni tüketicinin özellikleri nelerdir?

Cevap: Tüketim eylemini sorgulayan, inceleyen ve tercihleri ile çevre ve dünya ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmeye çalışan, güçlenmiş, edilgenlikten çıkmış, bilinçlenmiş bir tüketicidir. Yeni tüketicide; “tasarruf”, “sadelik”, “kendilik”, “etik”, “başkalarına duyarlı olma”, “adil ve etik ticaret” ile “insanlara ve çevreye özen gösterme” gibi değerler ön plana çıkmaktadır.

42. Gelişen yeni tüketim toplumu oluşumunda tüketim kavramı nasıl şekillenmektedir?

Cevap: Dünyada yeni dönemin basit ama sihirli formülü; sadelik, kendinlik, doğallık ve öze dönüş değerleridir. Hiç şüphesiz yaşamın devam etmesi için kriz döneminde bile tüketicinin sürmesi gerekiyor. Bu yeni oluşan değerler çerçevesinde aslında tüketimden vazgeçme söz konusu değil; sadece, tüketimin biçimlerinde ve anlamında değişim ve dönüşüm söz konusu oluyor. Daha dayanıklı, daha çevreci, daha insani duyarlılıklara sahip ve daha tutumlu bir tüketim tarzı gelişiyor. Krize karşı bir taraftan insanlar alışverişe, tüketmeye ve bu yolla bir tür vatanperverliğe davet edilirken, diğer taraftan da sorgulamaya, düşünmeye ve bilinçlenmeye yöneltiliyor. Öte yandan, tüketimin içinde daha fazla anlam arama, harcanan paranın ürünün ötesinde bir anlam satın alması bekleniyor. Sahip olduğumuz şeylerle kişiliğimizi kurmak yerine kim olduğumuz önem kazanıyor. Kısaca, tüketimden ne kaçılabilir ne de tümüyle ona teslim olacak biçimde kucak açılabilir. Tüketime akılcı bir biçimde belirli bir uzaklıkta durmayı bilmek ve onu yönetebilmek gerekiyor. İnsanların kendi iştahlarını yönetmeyi öğrenmesi gerekiyor.

GİRİŞ

1. Çalışma kavramının tanımı nedir?

Cevap: Çalışma en geniş anlamıyla insanın yarar sağlamak amacıyla akli, elleri, alet ve makine yardımıyla madde üzerinde uyguladığı ve sonunda insanı etkileyerek onu değiştiren eylemlerin tümüdür.

2. Haz nedir?

Cevap: Haz hoş giden bir duygulanım, insana doyunluk veren coşku, zevk ya da bir şeyden duyulan duygusal/manevi sevinç olarak tanımlanmaktadır. Haz çalışmanın karşıtı bir kavramdır.

3. Boş zaman nedir?

Cevap: Boş zaman çalışmaktan farklı olan zaman veya koşuldur.

4. Boş zaman ile çalışma arasındaki farklar nelerdir?

Cevap: Çalışma, gerginlik, çaba, gayret ve zahmet içerir oysa boş zaman çabasız, rahat ve zevk vericidir. Çalışma, zorlama ve zorlukla yapılır oysa boş zaman zorlamasız ve varoluşu sürdürmek için zorunlu değildir. Çalışma bir amaca yönelik bir araç olarak görülür oysa boş zaman kendi içinde bir amaç olarak kabul edilir. Çalışma diğerleri için harcanmış zamandır oysa boş zaman insanın kendi zamanıdır. Çalışmanın toplumsal olarak yararlı ve toplum için zorunluluk olduğuna inanılır oysa boş zamanın tadı bireysel olarak çıkartılır. Çalışma, ödüllendirilir oysa boş zaman kendi kendinin ödülüdür ve kendi kendini tatmin eder. Çalışma sıklıkla rutindir. Buna karşılık boş zaman bir özgürleşme veya tatildir, rutinden özgürleşmeye ve kendi içinde seçim yapmaya imkân sağlar. Endüstriyel çalışma başkalarınca örgütlenir, sıkı sıkıya programlanmış ve saatler tarafından düzenlenmiştir oysa boş zamanda, insan işvereninden, zamanlamadan, programlardan ve sistematikleştirmelerden kurtulmuştur. Çalışmayı, oyun ya da sanat gibi başka hoş giden uğraşlardan ayırt etmenin en iyi yolu, zorunluluk ilkesidir.

PRE-MODERN TOPLUMLARDA ÇALIŞMA

5. Çalışma etiği ne demektir?

Cevap: Çalışma etiği, üretken emeğe ya da çalışmaya, çalışanlar ya da bu emeği harcayanlar tarafından kendi başına bir olgu olarak değer verilmesini; toplumsal baskıların, teşvik primlerinin ya da işverenlerin işgüçlerinden azami çıktıyı elde etmek amacıyla geliştirdikleri, başka araçların sağlayabileceğinden daha fazla çaba harcanmasının özendirilmesini anlatan bir terimdir.

6. Pre-modern toplumlardaki çalışma kavramı nasıldır?

Cevap: Pre-modern toplumlarda günümüzdeki anlamıyla bir çalışma söz konusu değildir ve pre-modern insan “doğal” bir insandır. Bu toplumlarda ekonomik faaliyetler, sadece var olmak için yeterlilik ilkesine göre düzenlenir; çiftçiler ya da zanaatkarlar çalışmaya, sadece geçimlerini sağlayacakları bir gözle bakarlar ve daha fazla da bir şey

beklemezler. Buna karşılık iktisadi yaşam, atadan kalma usullerle, geleneksel kurallara göre biçimlenir.

7. Antik Yunan Çağında çalışma kavramına olan yaklaşım nasıldır?

Cevap: “Antik Çağ’da çalışma, köle sınıfına özgü aşağılık bir kavram olarak değerlendirilmiştir. Çünkü çalışma bir zorunluluk gereği beden üzerinde bir denetim kurma sürecidir. Oysa Antik Çağ’da zorunluluk ve özgürlük bir birinin karşıtı kavramlar olarak değerlendirilmiş ve özgür insanların zorunlulukların kölesi olamayacağı vurgulanmıştır. Nitekim Antik Çağ’da filozoflar birçok konuda ihtilaf hâlinde olmalarına rağmen, çalışmanın kölelere özgü aşağılık bir iş olduğu konusunda ittifak etmektedirler.

8. Romalıların çalışma kavramına olan yaklaşımları nasıldır?

Cevap: Romalılar ise Antik Çağ düşünürlerine göre çalışmak konusunda nispeten daha ılımlı görünseler bile özünde, onlarda da modern çağa özgü çalışmaya yönelik olumlu tutum mevcut değildir. Onlar, soylu ve özgür meslek olarak sadece tarım ve askerliği kabul ederler. Buna karşılık bütün yurttaşlar geçimlerini sağlamak için, yasal olarak kölelere özgü hiçbir “aşağılık iş” (meslekleri böyle tanımlıyorlar) yapmak zorunda kalmıyorlardı.

9. Erken Hristiyanlıkta çalışmaya olan yaklaşım nasıldır?

Cevap: Erken Hristiyanlık döneminde çalışma insan ihtiyaçları için gerekli bir unsurdur. Boş zaman ise Tanrının tefekkürüdür.

10. Calvinizm de çalışma kavramına olan yaklaşım nasıldır?

Cevap: Calvinizmde çalışma cennete seçilenler arasına girebilmek için bir araçtır. Boş zaman ise tembellik.

ENDÜSTRİYEL DÖNÜŞÜM VE PÜRİTAN ÇALIŞMA KÜLTÜRÜ

11. Weber’e göre modern kapitalizm ortaya çıkışındaki en önemli unsur nedir?

Cevap: Weber’e göre modern kapitalizmin ortaya çıkışındaki asıl belirleyici unsur Protestanlıktır.

12. Weber öncesi ve sonrasında diğer tarihçilere göre modern kapitalizmin ortaya çıkış nedenleri nelerdir?

Cevap: Weber’den önce ve Weber’den sonra, çok sayıda tarihçi, modern kapitalizmin oluşumunu, “sermaye birikimi”, “Yahudi etiği”, “Rönesans” “reform hareketleri” ve bunlarla bağlantılı “matematiğin, kantitatif/bilimsel düşüncenin” gelişimi gibi Protestan etik tezinin dışında faktörlerle açıklamak yoluna gitmişlerdir.

13. Ekonomist Werner Sombard’ın Protestanlık ve Kapitalizm arasındaki ilişki hakkındaki düşüncesi nasıldır?

Cevap: Werner Sombard 1902’de “kapitalizmin ruhu” kavramını geliştirmiştir. Buna göre Protestanizmin çok öncesinde kapitalizmin köklerinin mevcudiyetinin

kararına vardı. Sombart, kapitalist ruhun ana kaynağının, Yahudi etiği ve uygulamasında yattığını iddia etmiştir.

14. Sosyolog R. Stephen Warner'ın Protestanlık ve Kapitalizm arasındaki ilişki hakkındaki düşüncesi nedir?

Cevap: Warner, Kapitalizmin gelişiminde dinin önemini ispatlamak için sistematik kanıtlar ileri sürmüştür. Gelişimde, sınıf mücadelesinin rolü hakkındaki Marx'ın görüşlerini genişletti. Weber insan davranışının karmaşıklığını doğru algıladı ve Weber'in iddiasını, kapitalizmin ortaya çıkmasında tek belirleyici kavramdır şeklinde yanlış anlamamız gerektiği görüşünü savunmuştur.

15. İktisat tarihçisi H.M Robertson'a göre Protestanlık ve Kapitalizm arasındaki ilişki nasıldır?

Cevap: Robertson'a göre, kapitalizm dinsel faktörlerin itmesiyle değil, uygarlığın maddi koşullarının sonucunda ortaya çıkmıştır. Fransız Katolik vaizleri, çalışan ve tutumlu yaşamı Protestan papazlardan daha az vurgulamamışlardır.

16. İktisat Tarihçisi R.H. Tawney'e göre Protestanlık ve Kapitalizm arasındaki ilişki nasıldır?

Cevap: Tawney'a göre Kapitalizmin ortaya çıkmasında Protestanizm önemli bir faktördür ancak, bu süreçte sadece Calvinizm ve Püritanizm değil bütün Protestanlar önemlidir. Bunun yanında 16 ve 17. yüzyıldaki genel siyasal, ekonomik ve toplumsal koşullarda dikkate alınmalıdır.

17. İktisat Tarihçisi ve gazete editörü Kurt Samuelson'a göre Protestanlık ve Kapitalizm arasındaki ilişki nasıldır?

Cevap: Samuelson'a göre Weber'in yaklaşımı Katolik Belçika'nın sanayileşmesini açıklayamaz. Kapitalizmi ortaya çıkartan küçük tasarruflar değil, büyük miktarlarda risk, şans ve doğal kaynaklardan elde edilen büyük sermayedir. Weber teoriye çok fazla fakat olgulara (facts) çok az yer vermiştir.

18. Tarihçi H. Stutgard Hughes'e göre Protestanlık ve Kapitalizm arasındaki ilişki nasıldır?

Cevap: Hughes'e göre Weber'in yaklaşımı zor anlaşılır ve geniş ölçeklidir. Weber, bilim adamı özelliklerinin yanı sıra ilgili dokümanları, dikkatli bir biçimde, yaratıcı cesaret ile birleştirmiştir. Weber'in çalışmasını, kapitalizmin gelişiminde Protestanlığı, tek belirleyici faktör değil, onu etkileyen bir faktör olarak anlanması gerektiğini savunmuştur.

19. Marx ile Weber'in modern kapitalizm yaklaşımı arasındaki farklar nelerdir?

Cevap: Marx'ın modern kapitalizmin irrasyonel olduğuna ilişkin iddialarının tam aksine, Weber için modern kapitalizmin en önemli özelliği onun rasyonelliğidir. Kapitalizmin sınırsız kazanma açlığı ile aynı şey olmadığını ancak kapitalizmi olsa olsa irrasyonel güdülerin dizginlenmesi (en azından rasyonel olarak dengelenmesi ile) özdeşleştirmektedir. Ancak yine de

kapitalizmi kazanç süreciyle özdeşleştirmektedir. Ona göre kapitalizm, sürekli yenilenen, "kazanç" ve "verimlilik" peşindedir. Böyle olmak zorundadır. Bütün bir ekonomik sistemin kapitalist düzeni içinde verimliliğe ulaşma imkânı taşımayan bir işletme batmaya mahkûmdur.

20. Meslek nedir?

Cevap: Meslek, insan yaşamını sürdürülebilmesi için yaptığı genellikle yoğun bir eğitim, çalışmayı gerektiren sürecin sonunda kişilerin kazandığı unvanın adıdır. Türkiye'de resmi olarak tanımı yapılmış 600 civarından meslek vardır.

21. Püritanların çileciliği (asketizmi) nasıldır?

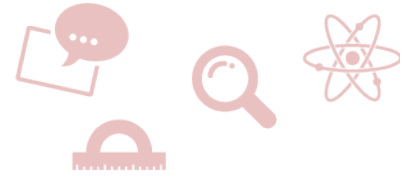
Cevap: Püritanların asketizmi (çileciliği), daha çok üretmek, buna karşılık, daha az tüketmek şeklinde kendini gösterir. Meslek kavramı tanrı buyruğu olarak kabul edilir ve çok çalışmak kutsallaştırılır. Âdeta bütün ahlaki kurallar bir tür pragmatizme dönüştürülmüştür.

22. Weber'e göre Protestanlık modern kapitalizmi nasıl etkilemiştir.

Cevap: Protestanlık, Tanrı ile kul arasındaki aracı kurumları devreden çıkartarak kişiyi sadece Tanrı ile baş başa bırakmıştır. Dolayısıyla gelişmenin önündeki gelenekten kaynaklanabilecek engellerin tasfiyesi için uygun bir ortam doğurmuştur. Hedonist yaşam biçimine ve gösteriş tüketimine karşı çıkmıştır. Bu da modern kapitalizmin gelişme aşamasında, ortaya çıkan, kendisini gelenekselliğin ayak bağlarından kurtarmış, yaşama zevkini bırakıp kendisini çalışmaya vermiş olan, akılcı püritan kişilik tipi, modern kapitalizmin gelişimi için son derece uygun bir ethos geliştirmiştir. Bir diğer ifade ile dünyevi asketik (çileci) Hristiyanlık, mal sahibi olmanın dünyevi zevkine var gücüyle karşı çıkmış, tüketimi özellikle de lüks tüketimi sınırlamıştır. Buna karşılık mal kazancını psikolojik olarak geleneksel ahlakın yasaklarından kurtarmış, kazanç uğraşının zincirlerini kurtarıp bunu yalnız yasal hâle getirmekle kalmamış, ayrıca doğrudan doğruya Tanrının isteği olarak görmüştür. Ancak kapitalist ruh ile dolu olan Püritanlar, dünya işlerinden uzaklaştırdığı için, zamanla kiliseye karşı da kayıtsız hâle gelmişlerdir. Sonuçta, kendisini ritüel (ayınle ilgili) zevklerden arındırmış, bedensel hazlarını denetim altına almış, çalışmayı/üretimi bir ibadet hâline dönüştürmüş, rasyonel düşünmeyi ve dünyayı amaçları doğrultusunda en ekonomik şekilde dönüştürmeyi kendisine ilke edinmiş püritan, modern/endüstriyel toplumların prototipi olmuştur.

23. Tüketim toplumunun püritan iş etiği üzerindeki etkisi nedir?

Cevap: Püritan iş etiği tüketim toplumunun etkisiyle püritan değerler meşruiyetini kaybetmeye başlamıştır. Kapitalizmin kitle üretimi ve kitle tüketimi, hedonist bir yaşam biçimi pompalamaktadır. Çalışmak ve başarmak gibi püritan değerlerin yerine, artık, nasıl harcamalı, nasıl eğlenmeli tarzındaki normlar öne geçmeye başlamıştır. Bir

diğer ifade ile yeni yapıda, önceki dönemi yaratan iş etiği aşınmakta, sorumluluk ve iş disiplini açısından kriz oluşmaktadır. Böylece yetersiz üretim ve aşırı talep bir araya gelmekte ve bundan doğan sorunlar oluşmaktadır. Din temelli veya seküler, rasyonel esasa dayalı, ahlak da değer kaybetmektedir.

24. Post-endüstriyel toplumda püritan etik değerleri nasıl değişmektedir?

Cevap: Post-endüstriyel topluma dönüşümle, bugün çalışma toplumundan boş zaman toplumuna doğru gidildiğine dair yaygın bir görüş hakimdir. Buna göre, endüstri toplumunu simgeleyen makinenin yerini, post-endüstriyel toplumda, eğlendirici, ancak çoğu zaman faydası olmayan şey anlamına gelen, *gadget* almıştır.

Aydınlanma entelektüellerinin kurmak üzere yola çıktıkları, aklın yönettiği bir dünyanın sakinini temsil eden püritan, bugün bütün ayrıntılarıyla karşısına dönmüştür. Yani haz için bile kendini yormaktan kaçınan, rahatlık ilkesinin önderlik ettiği, tüketici tipi. Boş zaman ve kültürel faaliyetlerin artarak, çalışmanın ve dolayısıyla püritan etiğin çöküşü ile post endüstriyel dönüşümün bir birine eşlik ettiği düşünülmektedir.

POST-ENDÜSTRİYEL DÖNÜŞÜM, PÜRİTANİZM VE YENİ ÇALIŞMA KÜLTÜRÜ

25. Endüstri toplumları ne tür toplumlardır?

Cevap: Endüstri toplumları, endüstriyel mal üretiminin (manufacture) egemen olduğu toplumlardır. Bu toplumlar sermaye birikimi, büyük ölçekli işletmeler, vasıfsız ya da yarı vasıflı mavi yakalı işgücü, sınıf çatışmalarının, püritan etiğin çalışma disiplininin, rasyonelleştirmenin baskın olduğu toplumlardır.

26. Post-endüstriyel toplum ile endüstriyel toplumları arasındaki farklar nelerdir?

Cevap: Endüstri toplumlarıdaki üretim sürecine stratejik unsuru olan endüstriyel mal üretimi yerini, bilgi üretimine bırakmaktadır. Dolayısıyla endüstriyel mal üretimine göre ve mavi yakalı işgücüne göre oluşturulmuş;

- “Bilimsel yönetim” ilkeleri ya da
- “Akılcı bürokratik” yönetim kuralları geçmişteki işlevlerinin tam aksine, teşvik edici değil, ayak bağı hâline gelmektedir.

Öte yandan modern/endüstriyel toplumun ortaya çıkışında işin aileden ayrılmasına özel bir önem verilmiştir. Böylece çalışma hayatının rasyonel kuralları, yeksenak bir biçimde herkese aynı şekilde uygulanabilir hâle gelmiştir. Bunun yanı sıra ücretsiz aile işçiliği büyük ölçüde yerine ücretli işgücüne bırakılmıştır. Oysa post-endüstriyel dönüşüm sürecine paralel olarak yeniden ücretli işgücü oranında bir gerilemeye tanık olunmaktadır. Kendi işini yapanlarla evde çalışanların oranlarında şu ana kadar endüstriyel toplumlarda görülmedik düzeyde artışa tanık olunmaktadır. İnsanlar giderek daha çok kendi işlerini yapmaya başlamışlardır.

27. C.Handy’ye göre post endüstriyel toplum ile birlikte iş kalıpları nasıl değişecektir?

Cevap: C. Handy iş kalıplarındaki değişimleri şöyle açıklamaktadır:

- Tam istihdam toplumu, kısmi istihdamın bir parçası olmaktadır.
- El/kol işçileri, işin temeli olarak bilgi ile yer değiştirmektedir.
- Endüstri gerilemekte ve hizmetler büyümektedir.
- Hiyerarşiler ve bürokrasiler, ağlar ve ortaklıklarla yer değiştirmektedir.
- Tek bir örgüt içindeki kariyer, kariyerdeki değişime ve iş mobilitesi ile yer değiştirmektedir.
- İstihdam sonrası hayatın üçüncü aşaması, giderek daha çok önemli hale gelmektedir.
- İş yerindeki ve evdeki roller artık çok fazla rijid olmamaktadır.
- İş hem ülke içinde hem de dışında güneye kaymaktadır.
- Gelecekte daha az insan örgütlerde, kısa süreler çalışacaklardır.
- Daha az dev bürokratik örgüt, daha çok küçük işletme kalacaktır.
- Örgütte daha çok uzmanlara ve profesyonellere ihtiyaç olacaktır.
- Sayılamayan, informal ekonomiye daha çok önem verilecektir.
- Küçük bir imalat sektöründe, daha büyük miktarda üretim olacaktır.
- Daha çok eğitim talebi ve yeni sosyal örgütler ortaya çıkacaktır.

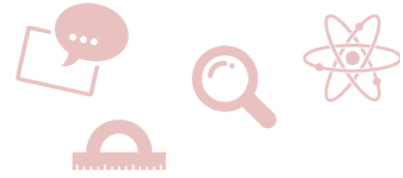
28. Geleceğe yönelik yapılan iş tahminlerine göre iş yapım şekilleri nasıl değişecektir?

Cevap: Gelecekte iş yapım şekillerinin öngörülen değişmesi şöyle özetlenebilir:

- Zihin işleri bilgisayarlar tarafından yapılabilecektir.
- İşgücüne duyulan ihtiyaç azalacaktır.
- Çalışanların yarısından fazlası ücret almayacak,
- İşyerine gitmeden çalışma istihdamın yarısını oluşturacaktır.
- Çalışma disiplinde gerilemeler olacaktır,
- Boş zaman etkinliklerinin sayısı artacaktır,
- Ortaya çıkacak yeni meslekler bilgi yoğunluklu yaratıcılık gerektiren meslekler olacaktır.

29. Post-endüstriyel toplumlarda yeni kişilik tipleri nasıl olacağı öngörülmektedir?

Cevap: Post-endüstriyel toplumlarda püritan etiğin en temel unsuru olan rasyonellik yerini, yaratıcılığa bırakacağı şeklinde bir düşünce ortaya çıkmaktadır. Hage ve Powers gibi bazı yazarlar, rasyonel püritanın endüstri toplumunun kişilik tipini temsil etmesine karşılık, *yaratıcı ve birleşik benliğe* sahip insanın post-endüstriyel

toplumun kişilik tipini oluşturacağını iddia etmektedirler; çünkü post-endüstriyel çağda daha çok yaratıcılığa gereksinim duyulacağından bu çağ, insanı, yaratıcı ve birleşik benlikle hareket etmeye zorlayacaktır.

Bir başka yaklaşıma göre post-endüstriyel toplumların insan tipi *barışık kişilik* olacaktır. Barışık kişiliği üreteceği kültürde barışık bir kültür olacaktır. Barışık kültür tanımı gereği ahlak karşıtıdır. Püritan kültüründe olduğu gibi, ahlakçı bir kültürde toplumun talepleri ile bireyin arzusu arasındaki karşıtlık, bir yasağın uygulanması ile çözülür; davranışları yöneten tartışmasız olarak benimsenmiş normlar, panik ve umutsuzluğu yatıştıran unsurlar olarak işlev görür. Barışık hazcının tek biçimli normu, püritan karşıtı olmak, simgesel olarak anarşist ahlaki taleplere uymak, önceki kuşaklardan devralınmış tüm değerlerden kuşku duymak, özel herhangi bir örgüt veya şahsiyetin önceliğini yadsımaktır.

Başka bir yaklaşıma göre ise geleceğin insan tipi *post-modern insan* tipidir. Bu post-modern birey, aşkın normlardan ve insani değerlerden geleneksel bağlılık ve sadakatlerden, topluluk kurallarından özgür olmayı arar. Ona göre post modern birey rahat ve esnektir. Duygu ve hislerine yöneliktir. “Kendin ol.” tutumuna sahiptir. Aktif bir insandır ve anlam için kendi kişisel yolunu izler. Gerçek iddiasında bulunmaz. Sürekli plan yerine geçiciyi tercih eder. Gelenek ve eskiyle barışiktir. Egzotik, kutsal ve nadir olana olumlu bakar. Genel ve evrensel olan yerine yerele yöneliktir. Kendi yaşamıyla ilgilidir ve tek bir referans noktasına sahip değildir.

HEDONİZM, TÜKETİM TOPLUMU, NARSİSİZM VE ELEŞTİREL SÖYLEM

30. Tüketim toplumlarında tüketimi artırmak için ürünlerinin özelliği nasıl olmalıdır?

Cevap: Her türlü tüketimin zaman alması tüketim malları satıcıları için büyük derttir. Bundan dolayı Normalde, tüketicinin tatmini anlık olmalıdır; bu iki anlama gelir:

- Tüketim malları, özel bir hüner ve uzun bir temel çalışma gerektirmeden, hiç gecikme olmaksızın, anında tatmin edilmelidir ama tatmin malların tüketilmesi için gerekli zamanın bitiminde sona ermelidir ve bu zaman en aza indirilmelidir.
- Tüketim kapasitelerini yükseltmek için tüketicilere asla rahat verilmemelidir. Sürekli heyecan ve asla sönmeyen coşkunluk halinde kalmaları için, devamlı olarak cezbedici yeni isteklere maruz bırakılmaları, gerekir.

31. Tüketimciliğin insan üzerindeki etkileri nelerdir?

Cevap: Tüketim kültürünün hedonizmi, burada ve şimdi zevk peşinde koşulmasını, dışavurumsal hayat tarzlarının yeşertilmesini, narsisistik ve bencil kişilik tiplerinin geliştirilmesini vurgulaması çerçevesinde din açısından muazzam yıkıcı olmuştur. Genelde dinin, özel olarak da püritan mirasın öğrettiği çilecilik, çalışkanlık, basiret ve tutumluluğun aksi istikamette, “Şimdi yaşa sonra öde.”

felsefesiyle tüketimcilik insanları ruhsal fakirliğe ve hedonist bencillığe sürüklemektedir.

32. Frued’a göre narsisizmin ayırt edici özellikleri nelerdir?

Cevap: Freud’a göre, narsisizmin iki ayırt edici özelliği vardır:

- Birincisi megalomani,
- Diğeri ise ilgilerinin dış dünyadan yani insanlardan ve şeylerden uzaklaşmasıdır.

Dış dünyadan çekilen libido “ben”e yönelir ve böylece narsisizm adı verilebilecek tutuma yol açar. “Kişi kendisini beğenmezse ölür.” atasözünde olduğu gibi, bireyin yaşayabilmesi için belli bir düzeyde narsisizme gereksinimin olduğu sıkça vurgulanır. Freud’un birincil narsisizm dediği şekilde, doğuştan her insan narsisisttir; “ben”in gelişmesi bu birincil narsisizmden uzaklaşmaya bağlıdır. Ancak bireyin gelişim sürecinde, bazı olumsuz koşullar yüzünden ağır güvensizlik durumlarında, nesnelere yüklenen libidosunu, geri kendi bedenine ve benliğine yöneltmesi durumu söz konusudur ki buna Freud ikincil narsisizm der. Bu durumda birey dış nesnelere olan sevgi ve ilgi bağlarını kendi bedenine ve benliğine yöneltir. Çevredeki uyaran ve nesnelere ilgileri, bağları azalır; içine kapanır ve giderek iç dünyası ve kendi uyaranları ile ilgilenir.

33. Sennet, Narsisizmi nasıl tanımlamaktadır?

Cevap: Sennet’a göre Narsisizm, modern çağın protestan ahlakıdır. Ona göre, püritanizmin çileciliği ile narsisizm arasında ortak noktalar vardır:

- Her ikisinde de “Ne hissediyorum?” takıntısı vardır.
- Her ikisinde de ötekilere kendi hissettiklerine ilişkin denetimleri ve dürtüleri gösterme, benliğin bir değeri olduğunu göstermektedir.
- Yine ikisi içinde, kişinin denetimi dışında, dünyevi denetime katılmak değil, benliğin dünyevi yansıması söz konusudur.

34. Lasch’a göre püritan çalışma etiği karşısında ağırlık kazanan narsistliğin özellikleri nelerdir?

Cevap: Lasch’ın incelemeleri kısaca şöyle açıklanabilir:

- **Tarihsel zaman duygusu geriliyor:** Şeylerin sonun geldiği düşüncesi, insanlarda zaman perspektifini sınırlamakta; güvenle ileriye ya da romantik olarak geçmişe bakmasını engellemektedir. Narsisistler, sadece şimdide, şimdi için yaşarlar.
- **Terapi Duygusu:** Narsisistler, kendi iyilik (self wellbeing), sağlık ve fiziki güvenlikleri için, sağaltım ararlar ve terapistleri, kendini kontrol, anlam ve sağlık için kullanılır. Öte yandan terapistler de, bireyin iradesini kendi kaderini belirleyebileceği şeklindeki tezleriyle, izolasyonu teşvik etmektedirler.

Sorularla Öğrenelim

SOS303U-EKONOMİ SOSYOLOJİSİ

Ünite 8: Değişen Çalışma Kültürü

- **Siyasetten kendini düşünmeye:** Siyasal teoriler, sorunlar ve çatışmalar önemsizleşmiştir. Tartışmalar siyasal gerçeklerden, kişisel ve otobiyografik faktörlere kaymaktadır.
- **İtiraf ve karşı itiraf:** Yazarlar ve diğerleri, eleştirel düşüncelerden ziyade, kendini açıklama yoluna gitmektedirler.
- **Boşluk içinde olmak:** Psikolojik huzur, anlam ve bağlılık olmaksızın insan, iç boşluğa düşmektedir.
- **Özel hayata çekilmenin (privatizm) eleştirisi:** Şöhret için kendini sömürü, başarısızlıktan kaçınma, her derde deva konular, insanların, sosyal problemleri kişisel problem olarak tanımlamalarına yol açıyor. Aşka, arkadaşlığa, sınırlı bir yatırım yapıyor, bağımlılıktan kaçınma ve an için yaşama söz konusudur.

